

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Diplomová práce

**Venkovské kostely v kontextu architektury raného
středověku na Strakonicku**

The country churches in the kontext of early medieval
architecture in region Strakonice

Bc. Zuzana Hadravová

Praha 2013

Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, Ph.D

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce Ing. Petru Mackovi, Ph.D za cenné rady a připomínky, které mi v mnohém otevřely zcela nové obzory. Také mnohokrát děkuji své rodině za podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26.července 2013

podpis

Abstrakt

Venkovské kostely jsou z hlediska obecného studia raně středověké sakrální architektury nezanedbatelným pojmem. V mnoha případech, jako je tomu také v oblasti jižních Čech, právě tyto svatyně tvoří významnou skupinu objektů odrážejících dobové ztvárnění určitých uměleckých forem ve stavitelství. Velmi zásadní část této práce je věnována právě obecné definici charakteristických rysů výstavby výhradně venkovských kostelů v oblasti středního Pootaví.

Stěžejní kapitolu této diplomové práce tvoří katalog vybraných venkovských kostelů, který uvádí v samostatných heslech podrobnější rozbor jejich stavební historie. Snahou je představit vždy nejstarší podobu jedné z osmi sakrálních památek v okolí Strakonice. Závěrem každého katalogového hesla je začlenění do systému definovaných skupin dle nejvýraznějších architektonických prvků, krátké zhodnocení kvalit a významu stavby, včetně snahy o uvedení širších vztahů ke zmiňovanému uměleckému centru ve Strakonici či oblastech zcela vzdálených.

Výběr staveb byl proveden tak, aby byly představeny venkovské kostely doposud méně známé. Až na výjimky se jedná o památky, které nejsou v odborné literatuře výrazněji řešeny. Jádrem zvoleného metodického postupu v této části práce se staly základní body metody stavebně-historického průzkumu (SHP). Na základě terénního průzkumu stavby, jeho detailní prohlídky a popisu, lze také společně s kritickým zhodnocením dosavadních písemných pramenů a vědeckých studií nastínit obrysy stavební historie daného objektu.

Cílem této diplomové práce je také poukázat na nezanedbatelnou hodnotu i méně známých venkovských kostelů, které v daném regionu doposud představují jak významné svědectví o době svého vzniku, tak jim zcela vlastní a jedinečnou schopnost zareagovat na podněty významných uměleckých center.

Klíčová slova:

sakrální architektura

raný středověk

jižní Čechy

kostel

stavebně-historický průzkum

Abstract

Country churches are in the study of early medieval religious architecture the important point. In many cases, as is also the case in South Bohemia, just these shrines become an important group of objects that reflects historic rendition of certain art forms in architecture. A very important part of this theses is dedicated to a general definition of the characteristics of the construction rural churches in the area of central Pootaví.

The main part of this work is a catalog of selected rural churches, which provides separate studies with detailed analysis of their construction history. The aim is to introduce the oldest form of each selected sacred sites around Strakonice. Finally, every catalog password is integrated in the system-defined groups according to the most outstanding architectural features. Also each password contents a short assessment of the quality and importance of construction, including efforts to introduce wider relations to artistic center in Strakonice or areas completely remote.

Selection of buildings is made up to present rural churches far less known. With some exceptions, these are sights that are not in the literature strongly addressed. The core of the chosen methodological approach in this part of the work has become the basic points of the structural-historical research (SHR). Based on field research of building, a scientist makes a detailed examination and description. Also it's important to provide a critical evaluation of the existing written sources and scientific studies to outline the phases of the object's construction history.

The aim of this thesis is also to point out the significant value of lesser-known rural churches, which are both important testimony in the region so far of the time of their creation and their very own and unique ability to react to the subject of main art centers.

Keywords:

sacral architecture

early Middle Ages

South Bohemia

church

structural-historical research

Obsah

1. Úvod	8
1.1 Přehled dosavadního bádání	12
2. Krajinný ráz Strakonicka a počátky jeho osídlení	21
3. Středověká církevní organizace jihočeské oblasti	26
3.1 Počátky církevní správy	26
3.2 Vývoj církevní organizace ve sledu událostí do poloviny 13. století	30
3.3 Významná stavební zakázka premonstrátského kláštera v Milevsku	33
4. Strakonice, umělecké centrum pozdě románského stavitelství	38
4.1 Město Strakonice a jeho okolí v počátcích osídlení	38
4.2 Hrad pánů Bavorů a johanitská komenda ve Strakonících	42
4.2.1 Páni ze Strakonice – výstavba hradního paláce	45
4.2.1.1 Raně středověká podoba sídla	49
4.2.2 Johanité, rytíři sv. Jana Jeruzalémského – výstavba komendy v areálu strakonického hradu	54
4.2.2.1 Raně středověká podoba kostela sv. Vojtěcha, založení konventu johanitské komendy	58
4.3 Charakteristické znaky tzv. strakonické stavební huti	66
5. Raně středověké venkovské kostely oblasti středního Pootaví	70
5.1 Venkovské kostely nesoucí znaky tzv. strakonické stavební huti	78
5.1.1 Kostely s portály zdobenými bobulemi	78
5.1.2 Kostely s portály zdobenými obloučkovým vlysem	80
5.1.3 Kostely s věží v koutu lodi	82
5.1.4 Kostely s vloženým kvadratickým chórem mezi loď a závěr	84
5.1.5 Kostely s portály zdobenými talířovými prstenci	86
6. Katalog vybraných venkovských kostelů	90
6.1 Bukovník – kostel sv. Václava	90
6.1.1 Raně středověká podoba kostela sv. Václava v Bukovníku	91
6.2 Čejetice – kostel sv. Havla	94
6.2.1 Raně středověká podoba kostela sv. Havla v Čejeticích	97
6.3 Dobruška – kostel Zvěstování Panny Marie a kostel sv. Jana a Pavla	99
6.3.1 Raně středověká podoba kostela Zvěstování Panny Marie v Dobrušce ..	101
6.3.2 Raně středověká podoba kostela sv. Jana a Pavla v Dobrušce	105
6.4 Předslavice – kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava	107
6.4.1 Raně středověká podoba kostela Nejsvětější Trojice a sv. Václava v Předslavicích	109
6.5 Radomyšl – kostel sv. Martina	111
6.5.1 Raně středověká podoba kostela sv. Martina v Radomyšli	114

6.6 Řepice – kostel sv. Máří Magdaleny	118
6.6.1 Raně středověká podoba kostela sv. Máří Magdaleny v Řepici	120
6.7 Zdíkovec – kostel sv. Petra a Pavla	121
6.7.1 Raně středověká podoba kostela sv. Petra a Pavla ve Zdíkovci	123
7. Závěr	126
8. Obrazová příloha	136
9. Seznam vyobrazení	149
10. Seznam literatury	152
10.1 Seznam zkratk použitých pramenů	170

1. Úvod

Diplomová práce *Venkovské kostely v kontextu architektury raného středověku na Strakonicku*, jak již sám tento obsáhlý název vypovídá, je věnována zejména sakrálním stavbám venkovského prostředí v okolí jihočeského města Strakonice, stavbám které nezaměnitelně spoluutvářejí architektonický ráz tamního kraje. Obecně se venkovský kostel stal nesporně významným elementem české krajiny, jak bude v této práci dále předloženo, stává se také v užším rámci námi vymezeného území, tzv. středního Pootaví, zcela zásadním pojmem v představení charakterů architektury raného středověku v oblasti jižních Čech vůbec.

Tyto památky mimo jiné také představují významné svědectví o době svého vzniku, a to nejen v pohledu na samotnou architekturu a způsob dobové výstavby, ale v širším slova smyslu také o uvažování a motivaci tehdejších lidí. Úvodní kapitoly této práce se tedy dotýkají kromě široké problematiky raně středověké církevní organizace, velmi stručně i počátků církevní správy, a to jak v obecném smyslu představení základních pojmů a dějinného kontextu, tak i v užších souvislostech vlastním pouze specifickému vývoji jihočeské oblasti. Vzhledem k zadání této práce, kdy je v ústředním zájmu studia právě sakrální prostor a jeho význam v daném regionu, považuji za nutné zahrnout sem tedy i tyto souvislosti s přesahem do historicko-religionistických oborů, tzv. kontextuální religionistiky, přestože se skutečně jedná pouze o hrubý nástin řešeného tématu.

V uvedených souvislostech této kapitoly je zásadním bodem zejména pojem vlastnického tribunového kostela, jehož dispozice odráží také určitý společenský aspekt, který nelze ve studiu sakrálních staveb opomíjet. Je velmi důležité si zde uvědomit, že také sociologická hlediska mají významný podíl na spoluutváření podoby prostor i sakrálních objektů určených ke společenským zvyklostem postupně se proměňujícího náboženského rituálu. V našem prostředí se mnohdy na významných pohanských kultovních místech či svatyních zakládají svatostánky nově se šířícího křesťanství, které se časem, s nárůstem komunity musely dokázat „přizpůsobit“ obecným společenským požadavkům.

Sakrální stavby od samého počátku až do poloviny 13. století zprostředkovávaly mimo jiné také námi sledovaný slohový i výtvarný charakter jihočeské architektury. Závěrem této kapitoly je představeno významné duchovní i umělecké centrum tamního kraje, vůbec první řádový klášter nově sem uvedených

premonstrátů ke konci 12. století, klášter v Milevsku. Již na jeho příkladu je patrné, že stavební hutě vznikající při tak významných uměleckých zakázkách určitého regionu mají vliv také na výstavbu okolních venkovských kostelů.

Tato problematika je velmi podrobně představena v následující kapitole týkající se další zásadní stavební zakázky raně středověkého stavitelství v jihočeském kraji, výstavby hradebního komplexu ve Strakonících, který v sobě pojímá v jedinečné symbióze sídlo významného velmožského rodu Bavorů a bývalou johanitskou komendu.

V samotném úvodu této rozsáhlé kapitoly jsou představeny počátky tamního osídlení v obecném rámci jak regionální historie, tak i v užším rámci zástavby města. Dle mého mínění je právě ve studiu sakrální architektury raného středověku velmi často důležitý také pohled na nejranější sídelní podobu sledované lokality, což nám zprostředkovávají zejména výsledky specializovaných archeologických průzkumů. Na základě jejich poznatků si lze v řadě situací vytvořit alespoň přibližnou představu o původní podobě mnohdy již nedochovaných částí staveb, na které se později navázalo či měly také svůj vliv na stavební utváření nových založení. Na tomto místě tak nelze opomenout objevení patrně nejstarší kamenné sakrální stavby v areálu strakonického hradu.

Hrad pánů Bavorů s klášterním konventem při kostelu sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa) se stal od samého začátku a zejména pak v období druhé čtvrtiny 13. století významným uměleckým centrem, kterému je v této předkládané práci věnována výrazná pozornost, a to vzhledem k tomu, že zde vznikla také samostatná stavební hut'. Její nesporný vliv v šíření jí vlastních uměleckých forem pozdně románského stavitelství je patrný právě na výstavbě sledované skupiny venkovských kostelů, což je z hlediska zadání práce faktem zcela zásadním. Považuji proto za nanejvýš nutné zde podrobněji představit stavební charakter jednotlivých částí celého komplexu, kdy bude na jednotlivé signifikantní prvky upozorněno. Zadání a rozsah této práce však neumožňuje zabývat se podrobně stavební historií této památky v celém sledu jednotlivých etap, její souhrnný přehled je tedy uveden pouze v bodech, v úvodním textu o hradu pánů Bavorů a johanitské komendě ve Strakonících.

Významnou textovou část této kapitoly následně tvoří popisy stavebních prvků a nástin možné podoby velmožského sídla s nedalekým kostelem sv. Vojtěcha při konventu bývalého johanitského kláštera. Zaměřila jsem se výhradně na nejstarší etapy jejich budování, což i tak vzhledem k rozsáhlosti sídla a tušené ambivalenci

světské a duchovní části komplexu vydalo na dvě samostatné podkapitoly. Jako nedílnou součást studia historických staveb považují za důležité také uvedení širšího historického kontextu, což tkví v případě Strakonice zejména v představení fundátorů této významné zakázky, pánů Bavorů ze Strakonice a jimi sem přizvaných rytířů sv. Jana Jeruzalémského.

Závěrem takto obsáhlé kapitoly je pak shrnutí a představení již jasně definovaných stavebních prvků, které lze v kontextu vztahu uměleckého centra a jeho vlivu na široké okolí nalézt také u sakrálních staveb blízkých i vzdálených vsí sledovaného regionu Strakonicka.

Venkovské kostely, které se staly v průběhu staletí neodmyslitelným prvkem českého krajiny, jsou také z hlediska obecného studia raně středověké sakrální architektury nezanedbatelným pojmem. V mnoha případech, jako je tomu také v oblasti jižních Čech, se právě tyto svatyně stávají významnou skupinou objektů odrážejících dobové ztvárnění určitých uměleckých forem ve stavitelství. Velmi zásadní část této práce je tedy věnována právě obecné definici charakteristických rysů výstavby výhradně venkovských kostelů v oblasti středního Pootaví.

Jejich utřídění, které by mělo studium tohoto nemalého souboru staveb celkově projasnit, je položeno zejména na základě sledování příznačných stavebních prvků či dispozic jejich nejstarší dochované podoby. Vznikají tak jakási pomocná dělení, která jsou v dalším sledu textu představena pod jednotlivými skupinami. Zde jsou uvedeny kromě základního popisu prvků či dispozičních řešení také související analogie s uměleckou tvorbou v zahraničí, odhad doby užití určitého jevu v českém prostředí, včetně jeho výskytu na sakrálních stavbách vzdálených našemu územnímu vymezení. Závěrem jsou jmenovány zástupné příklady venkovských kostelů výhradně z regionu středního Pootaví.

Pokud by bylo užito obecně platných označení slohových etap raně středověkého stavitelství, tak můžeme říci, že románské a pozdně románské stavby v rámci celé jihočeské oblasti lze přibližně „roztřídit“ právě dle výrazných a mnohdy i pouze sobě vlastních dispozičních typů či charakteristických stavebních článků. Tímto způsobem, tedy v užití základních postupů tzv. formální analýzy, se lze také dobrat k rámcovému stanovení relativní chronologické řady určitých objektů, i k zjištění jejich vzájemných vazeb.

V zadání předkládané práce lze zde v úvodu říci, že jejím záměrem je studium venkovských kostelů hlásících se namnoze k románskému stavitelství, a to

zejména k jeho pozdní fázi, kdy se již místy projevují prvky nově k nám proudícího gotického tvarosloví. Jihočeská oblast je natolik specifickým krajem, že byl odborníky stanoven také termín tzv. přechodného románsko-gotického stylu. Tato kontinuita regionální tradice je v oblasti Strakonicka velmi zřetelná.

Stěžejní kapitolu této diplomové práce tvoří katalog vybraných venkovských kostelů, který uvádí v jednotlivých medailonech podrobnější rozbor jejich stavební historie. Snahou je představit vždy nejstarší podobu jedné z osmi sakrálních památek v okolí Strakonice. Na závěr se vždy snažím o jejich umělecké zhodnocení a začlenění do výše zmiňovaného systému definovaných skupin. Výběr staveb je v mnoha případech volen tak, aby byly představeny venkovské kostely doposud méně známé. Až na výjimky se jedná o památky, které nejsou v odborné literatuře výrazněji řešeny. Jádrem zvoleného metodického postupu v této části práce se staly základní body metody stavebně-historického průzkumu (SHP), která se v současné době stává již neodmyslitelnou součástí hlubšího zájmu o stavební historii určité památky.

Stavebně-historický průzkum, brán jako doposud nejkomplexnější nástroj výzkumu historických staveb, je souborem postupů a metod umožňujících rozpoznat proměny určité stavby a jejich sled v čase, od vzniku až do posledního dochovaného stádia zkoumané stavby. V případě této práce je jednoznačně kladený důraz na představení pouze nejstarších středověkých etap výstavby konkrétních památek. V plném rozsahu není tato metodika naplněna ani vzhledem k chybějícímu kvalitnímu, profesionálně provedenému archivnímu průzkumu, který je jeho nezbytnou součástí. V řadě případů je tedy odkazováno pouze na základní historické prameny, běžně dostupné každému badateli. Dodržen však byl zejména velmi zásadní krok této metody, a to detailní prohlídka a popis stavby s využitím odpovídající měřičské dokumentace.

V této části práce je tedy souvislý text doplňován potřebným dokumentačním materiálem, zejména v odkazech na pořízené fotografie, zakreslení situace či stavebních plánů a skic přejatých z odborné dokumentace některých badatelů, kteří se dané problematice také věnovali. Vzhledem k vysokému počtu dokumentačním příloh budou součástí tištěné podoby této diplomové práce pouze autorem vybrané zásadní fotografie či nákresy, které jsou označeny v textu vždy v hranatých závorkách, tučně. Zbývající dokumentační materiál je dostupný na přiloženém paměťovém mediu v podobě kompaktního disku.

Na základě terénního průzkumu stavby, jeho detailní prohlídky a popisu, postupu převzatého z jmenovaného SHP, tak lze také společně s kritickým zhodnocení dosavadních písemných pramenů a vědeckých studií nastínit obrysy stavební historie daného objektu. Závěrem každého katalogového hesla je krátké hodnocení kvalit a významu stavby, včetně snahy o uvedení širších vztahů k již zmiňovanému uměleckému centru ve Strakoniciích či oblastech zcela vzdálených.

Cílem studia raně středověkých venkovských kostelů v oblasti středního Pootaví je zejména představení v celku bohatého rejstříku uměleckých forem pozdně románského stavitelství na příkladech hloubkových studií stavebních dějin nejstarší dochované podoby vybraných objektů. Následně tak lze potvrdit či vyvrátit obecně uznávaný fakt předpokládaného vlivu významného uměleckého centra na prostředí venkovské periferie ve sledované lokalitě, v tomto případě pouze v oblasti Strakonicka, jak jej lze chápat přibližně v dnešním správním dělení.

Cílem této diplomové práce je dále poukázat na nezanedbatelnou hodnotu i méně známých venkovských kostelů, které v daném regionu doposud představují jak významné svědectví o době svého vzniku, tak jim zcela vlastní a jedinečnou schopnost zareagovat na podmínky významných uměleckých center v mnohdy zcela okrajových oblastech sledovaného prostředí venkova.

Předkládaná diplomová práce není syntézou ani soupisem památek daného regionu. Pouze jsou na vybraných zástupných příkladech představeny blíže definované charakteristické rysy tamní umělecké produkce. Předkládaná práce se tak snaží shrnout vlastní studium této problematiky, jemuž jsem věnovala velkou část svého vysokoškolského studia. Text ve svém plném rozsahu přináší několik nových poznatků zejména v části katalogu vybraných staveb, v mnohém však zároveň otevírá množství stále nezodpovězených otázek, a to v celé šíři zvoleného tématu studia venkovských kostelů v kontextu architektury raného středověku na Strakonicku.

1.1 Přehled dosavadního bádání

Zcela v úvodu souhrnného představení výchozích zdrojů teoretické základny této diplomové práce bych zde uvedla, že namnoze zásadními se pro mé studium

staly odborné práce a studie z pera Jiřího Kuthana.¹ Doposud nepřekonaná souborná práce na tematiku velmi blízkou mému zadání je kniha *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*.² Široký vědní záběr v tak úzce vymezeném tématu je zde podán velmi přehledně strukturovanou formou. V mnohém mi tak tato práce napomáhá udávat směr postupu také mnou sledované problematiky s výhradním zájmem pouze o venkovské kostely úzeji vytyčeného regionu Strakonicka. Vzhledem k již velkému časovému odstupu a na základě řady nových poznatků je však třeba také k této souborné práci přistupovat kriticky.

Zcela v obecné rovině studia raně středověké architektury v Čechách je patrný zájem ze strany badatelů již z dob 19. století. Vznikaly především četné studie vydávány časopisecky, kdy jsem čerpala zejména z uměnovědného časopisu *Method*. K mnou sledované problematice bych zde uvedla zejména práci Františka Lehnera, Františka Vacka či Rudolfa Kuchynky. Také na přelomu 19. - 20. století se velkým zdrojem stávají články periodik, místy jsem v nutném tematickém přesahu čerpala také z časopisů „výlučně“ historického zaměření, např. Českého časopisu historického, kde František Hrubý řeší zejména problematiku církevní správy. Zmínme zde také postavu výjimečného historika umění Vojtěcha Birnbauma, který se v šíři své specializace zaměřil také na námi sledovanou problematiku pod titulem *Románské emporové kostely v Čechách*.³ Ve třicátých letech následně vyšel článek *Románská architektura v zemích českých* od Václava Mencla,⁴ který ve svém širokém zájmu o středověké stavitelství vůbec onu problematiku studia románské architektury osvětlil ještě celou řadou dalších významných studií.

Za velmi důležitý a základní pramenný zdroj z počátků 20. století však považuji soubor *Soupisů památek historických a uměleckých v království Českém*, který byl vydáván v rozmezí let 1897–1937. Zde uvedené texty řady významných badatelů tak přinášejí nejen poznatky o mnohdy již zaniklé památkové situaci, jsou také výborným zdrojem obrazové a plánové dokumentace. Propracované popisy významných památek určitého regionu jsou v mnohém zásadním zdrojem poznání také méně probíraných objektů, které jsou v rámci této diplomové práce řešeny.

¹ KUTHAN 1967, 117–129, 165–174; KUTHAN 1969, 121–129; KUTHAN 1975; KUTHAN 1977; KUTHAN 1983; KUTHAN 1993; KUTHAN 1994.

² KUTHAN 1977.

³ BIRNBAUM 1929, 141–155.

⁴ MENCL 1939.

K dalšímu významnému soupisovému dílu, které je neodmyslitelnou součástí snad každého studia české architektury je edice vydávána v letech 1977–1982 pod vedením Emanuela Poche *Umělecké památky Čech*.⁵ V této souvislosti bych také chtěla zmínit v nedávných letech vydanou edici Karla Kuči *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, ze které jsem čerpala zejména v kapitole věnované Strakonici.⁶ Oba zmiňované zdroje by měly být pro práci umělecko historického badatele základní příručkovou literaturou. Pokud nadále zůstaneme v rovině přehledových, encyklopedických či slovníkových příruček, velmi hojně jsem využila poznatky zejména Antonína Profouse, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, vydaných v jednotlivých dílech v průběhu 40.-50. let, a Augusta Sedláčka, *Místopisný slovník historický království českého*, vydaného již v roce 1909.⁷ Oba tyto zdroje tak umožňují vysledovat často důležité analogie s nejranější fází osídlení dané lokality, což mi bylo mnohdy velmi nápomocno.

August Sedláček, jako významná postava na poli historického i umělekohistorického bádání, vytvořil ještě jednu důležitou přehledovou řadu pro zvolené téma této předkládané práce, již více blízké jejímu zadání, a to několika dílný soubor *Hrady, zámky a tvrze království českého*.⁸ Zde jsem z jeho osobitého přístupu ke studované látce využila nejen jeden cenný poznatek.

Nedílnou součástí snad každého studia raně středověké architektury jsou pak přehledové monografie předních odborníků z českého i zahraničního prostředí. Zde bych chtěla zmínit zejména práci Anežky Merhautové, která nevídanou měrou dokázala obsáhnout takto širokou tematiku a opět ve zcela vyčerpávajícím způsobem v rámci své doby dostupných poznatků. Jedná se o přehled ze 70. let 20. století, *Raně středověká architektura v Čechách*,⁹ jejímiž recenzenty byly přední odborníci na problematiku středověké umělecké tvorby v našich zemích - Jaroslav Pešina, Václav Richter a Emanuel Poche. V této souvislosti tak nelze opomenout také časopisecky vydanou recenzi ta tuto práci od Dobroslava Líbala, výjimečného

⁵ POCHE 1977; POCHE 1978; POCHE 1980; POCHE 1982.

⁶ KUČA 2008

⁷ Vzhledem k novému vydání, kdy se jedná o fotoreprint z roku 1909, je tato práce uvedena v Seznamu ?? s rokem nového vydání – tedy 1998. Stejně tak je tomu i u jeho publikace *Hrady, zámky a tvrze království českého XI, Prácheňsko* z roku 1897 (reprint 1997)

⁸ SEDLÁČEK 1997. Viz. pozn. 5.

⁹ MENCLOVÁ 1972.

odborníka se zájmem o středověkou architekturu. Také z jeho četných studií zde bylo čerpáno.¹⁰

Další významnou postavou na poli uměleckohistorického bádání v oblasti středověkého stavitelství je nesporně Václav Mencl, který svou obsáhlou odbornou publikací patrně předčí řadu již zmiňovaných badatelů. Pro účely studia výhradně zadaného tématu této diplomové práce jsou nepostradatelným zdrojem mnoha poznatků zejména studie, které vycházely časopisecky v průběhu 50.–60. let 20. století.¹¹ Přehledy uváděných vývojových řad jednotlivých architektonických prvků v rámci sledu vývoje středověké architektury v nejširším možném časovém vymezení je třeba brát se značným kritickým odstupem. Některá fakta byla v průběhu dalších let již zcela vyvrácena. Pro naše účely důležité, bych zde uvedla zejména článek *Vývoj středověkého portálu v českých zemích* z roku 1958 či již obecnější téma *Panské tribuny v naší románské architektuře* z roku 1965,¹² které mi bylo také výchozím zdrojem poznání této problematiky.

Výše zmíněný přehled odborných přehledových prací či studií na tak široké téma, jakým raně středověká architektura bezesporu je, patrně ani nelze v celé jeho šíři zde představit. Vzhledem k zadání této práce není tento postup ani zcela zásadní. Pro vytvoření obecného povědomí se základní orientací v tomto oborovém tématu to považuji za dostačující. Uvedený výběr této snaze zcela odpovídá, posloužil k obecnějšímu seznámení se studovanou problematikou, někdy byl rovněž inspirací.

V užším zadaném kontextu sledování stavebního vývoje v rámci jihočeského kraje jsou velmi významné práce Josefa Braniše a Františka Teplého, obě vydané na počátku 20. století. *Obrazy z dějin jihočeského umění*¹³ od Josefa Braniše podávají zcela autentický dobový pohled na památky venkovských kostelů, jeho bystré postřehy jsou v mnohém unikátní. Menší případové studie již jmenovitých osad, vesnic a městeček nám přináší pak práce Františka Teplého.¹⁴

Léta třicátá a čtyřicátá zde zastupují studie zejména řešící problematiku umělecké tvorby spjaté se strakonickým hradem. Například Emanuel Poche ve své studii *Strakonický hrad a jeho malířská výzdoba*¹⁵ uvádí některé souvislosti se stavebním vývojem založeného johanitského konventu při hradě ve Strakonících.

¹⁰ LÍBAL 1948; LÍBAL 1974, 160–175.

¹¹ MENCL 1950; MENCL 1958; MENCL 1959; MENCL 1960a; MENCL 1960b;

¹² MENCL 1965.

¹³ BRANIŠ 1909.

¹⁴ TEPLÝ 1906, TEPLÝ 1933.

¹⁵ POCHE 1933,

Velmi důležité jsou však z těchto let práce Alžběty Birnbaumové, které se věnují kromě tomuto pozdně románskému sídlu také neméně významným památkám v jeho okolí.¹⁶ I zde je třeba přistupovat ke studiu v kritickém odstupu, její interpretace historického kontextu jsou již na základě nových analogií v mnohém překonané.

Ve snaze představit zde přehled dosavadního bádání pro zvolené téma této předkládané diplomové práce, kdy ani není zcela možné se zmínit o všech jeho zdrojích, bych zde nyní zvolila postup výčtu těch nejdůležitějších prací ve sledu jednotlivých kapitol, v jejich bližším kontextu.

Úvodní kapitolou jsou vymezeny zejména pomyslné hranice sledovaného regionu, jehož krajinný ráz v mnohém namnoze ovlivňuje charakter zde studovaného souboru staveb. Jedná se o zcela obecné geografické informace, které jsou dnešnímu badateli dostupné téměř bez problému. Čerpala jsem zejména z geografických přehledů, mnohdy i z průvodců po daném kraji. Ve velké míře jsem zde využila také internetových zdrojů. Ve snaze alespoň představit počátky osídlení oblasti středního Pootaví jsem čerpala zejména ze studie Jana Michálka – *Město Strakonice a nejbližší okolí v pravěku až raném středověku*, kde jsou přehledně naznačeny také souvislosti s osídlením v okolí tohoto města.¹⁷

Studium výhradně sakrální architektury raně středověkého stavitelství v sobě logicky přináší také otázky týkající problematiky církevního rozvoje dané oblasti. Dle mého názoru, je zde nutné alespoň nastínit historický kontext událostí nově vznikající církevní správy, která v jistém smyslu může také částečně poodkrýt význam specifické stavby kostela. V obecném představení základních faktů týkajících se této problematiky vznikla již celá řada specializovaných studií, monografií i obecných přehledových encyklopedií z pera badatelů zcela specializovaných na tento obor tzv. kontextuální religionistiky, v mnohém lze však také vycházet ze studií čistě historického zaměření řešících události spojené s danou dobou. Téma příchodu křesťanství do našich zemí a okolností s tím spojený se stává neodmyslitelnou součástí i těchto prací. Text této kapitoly se tedy opírá zejména o odbornou práci Petra Sommera,¹⁸ jež se zabývá nejen samotnými počátky křesťanství v našich zemích, řada jeho studií vycházejících z archeologických výzkumů a umělecko historických poznatků se výhradně věnuje také počátkům stavební historie

¹⁶ BIRNBAUMOVÁ 1933; BIRNBAUMOVÁ 1947a; BIRNBAUMOVÁ 1947b; BIRNBAUMOVÁ 1947c.

¹⁷ STRAKONICE 2002, 3–39.

¹⁸ Např. SOMMER 1982; SOMMER 1989; SOMMER 2001; SOMMER 2006; SOMMER/TŘEŠTÍK/ŽEMLIČKA 2009; SOMMER 2010.

české i moravské sakrální architektury. Výchozí přehledovou literaturou k tématu církevních dějin je práce Jaroslava V. Polce,¹⁹ *Česká církev v dějinách* z roku 1999, dále pak řada studií Jaroslava Kadlece,²⁰ kdy jsou oba jeho díly *Přehledu českých církevních dějin* z roku 1991 velmi praktickou příručkou. O problematiku církevní správy se zajímají dále např. František Hrubý,²¹ Zdenek Fiala²² či některé kapitoly souborného díla Josefa Kafky.²³ Obsáhlost tématu však dále odkazuje na řadu fundovaných přehledových kompilací a odborných statí v českém i v německém jazyce, pro naše účely i vzhledem k rozsahu a zájmu studie, však nejsou více rozváděny.

Velmi zásadní pro pochopení celkového kontextu byla řada kapitol ve známých titulech Josefa Žemličky, jmenujme např. *Počátky Čech královských 1198-1253*,²⁴ či ze starší literatury *Přemyslovský stát 11. a 12. století* od Rostislava Nového²⁵ z roku 1972. Nesmírnou oporou ve studiu daného období v pohledu na široký kontext událostí i rozvoje přemyslovského regna, kde je mimo jiné řešena také tematika církevní správy, je již mnohokrát uváděná kniha Roberta Antonína²⁶ *České země za posledních Přemyslovců. Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*, z roku 2012.

V kapitola, která věnuje městu Strakonice, vycházím z poznatků již zmiňovaných badatelů, kteří se věnovali strakonickému hradu spolu s johanitskou komendou jak po stránce stavební, tak čistě historické. Badatelé Josef Braniš, August Sedláček, Ferdinanda J. Lehner, Emanuela Poche, Alžběta Birnboumová i Václav Mencl tedy také významně přispěli k hlubšímu poznání města Strakonice a zejména jeho významné kulturní památky. Čerpala jsem dále z řady specializovaných článků a studií od Jiřího Kuthana,²⁷ který věnoval studiu středověké architektury v jihočeské oblasti značnou část svého badatelského života.

Z nejstarších pramenů jmenujme například studie z koncem 19. století od Bernarda Gruebera, které jsou dostupné v německém jazyce, např. *Die Kunst des*

¹⁹ POLC 1999.

²⁰ KADLEC 1991.

²¹ HRUBÝ 1916.

²² FIALA 1955, 64-88; FIALA 1956, 66-82.

²³ KAFKA 1966.

²⁴ ŽEMLIČKA 2002.

²⁵ NOVÝ 1972.

²⁶ ANTONÍN 2012.

²⁷ KUTHAN 1967, 117-129, 165-174; KUTHAN 1969, 121-129; KUTHAN 1975, 105-108; KUTHAN 1977, 77-89; KUTHAN 1994, 374-384.

Mittelaters in Böhmen I z roku 1871, či od Josefa Neuwirtha opět vydaný spis pouze v němčině, *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden* z roku 1888.²⁸

Velmi důležitým zdrojem poznání k tomuto tématu je pak nepublikovaný elaborát SHP Strakonického hradu, který vznikl pod vedením Dobroslava Líbala v roce 1967.²⁹ Díky zcela jedinečnému detailnímu průzkumu sledovaných objektů hradního areálu ve Strakonících máme možnost nahlédnout přímo do míst, kam se běžný návštěvník nedostane. Závěry uvedené v jednotlivých úsecích nástinu stavební historie této památky představují dodnes velmi aktuální zdroj faktů i navrhovaných řešení méně jasných okolností v jeho spleť stavební historie. Podrobná stavební historie celého areálu strakonického hradu je dále řešena zejména ve studiích předních badatelů raně středověké architektury obecně či také odborníku na kasteologii.³⁰

V rozsáhlejší představení právě nejstaršího osídlení dané lokality a zejména pak přímo Strakonice, areálu při soutoku řek Volyňky s Otavou, jsou důležité zejména poznatky z oborů archeologie a již zmíněné kasteologie. Oborů nutně potřebných k rozšíření záběru uměleckohistorického zaměření, což poskytuje skutečně zevrubný souhrn potřebných faktů k představě samotných počátků výstavby tamního hradního areálu.

Zásadním přínosem k tomuto tématu je souborné dílo Bedřicha Dubského,³¹ jehož archeologické výzkumy z 20. a 30. let se staly základem řady dalších odborných prací.³² Velmi přehledně je celý sled dobového osídlení nejnověji shrnut v kapitole *Město Strakonice a nejbližší okolí v pravěku až raném středověku* od Jana Michálka³³ ve vlastivědném sborníku Strakonice z roku 2002, doplňme snad navíc také nově vydanou odbornou publikaci Michala Lutovského,³⁴ *Jižní Čechy v raném středověku*, jež umožňuje čtenáři prohloubit znalosti zejména o slovanském osídlení námi sledované oblasti. V nedávných letech byl opět proveden jeden z hloubkových

²⁸ GREUBER 1871; NEUWIRTH 1888.

²⁹ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967

³⁰ MERHAUTOVÁ 1971; MENCLOVÁ 1972; DURDÍK 1978, 41–52; KUTHAN 1994, 374–384; DURDÍK 2005, 271–272.

³¹ SKLENÁŘ 2005, 148–149.

³² Komplexní přehled badatelské práce Bedřicha Dubského je uveden in: STRAKONICE 2002, 235–237. Jmenovitě např.: DUBSKÝ 1921a; DUBSKÝ 1921b; DUBSKÝ 1925a; DUBSKÝ 1925b; DUBSKÝ 1928; DUBSKÝ 1932.

³³ MICHÁLEK 2002, 3–39.

³⁴ LUTOVSKÝ 2011, 157–170.

průzkumů hradního areálu ve Strakonících,³⁵ který osvětluje již dosavadní zjištění archeologických výzkumů a studií Antonína Hejny³⁶ započatých v 70. letech. V souhrnu se tedy jedná převážně o studie mapující osídlení plochy dnešního města a zejména jeho středu, skalnaté ostrožny na soutoku Otavy a Volyňsky, kde dodnes stojí námi hradní areál, i jejího okolí.

Naznačený historický kontext, který je také z hlediska studie stavební historie určité architektonické památky nezbytný, je v případě strakonického hradu spojen s osudy feudálních pánů tohoto sídla i přizvaných johanitských rytířů.

Badateli z počátku opomíjené téma „pánů ze Strakonic“ se objevuje ve starší literatuře pouze jako součást zájmu o stavbu strakonického hradu či v rámci obecných regionálních studií raně středověké historie.³⁷ Patrně nejobsáhleji se pány ze Strakonic zabýval Bohumír Lifka,³⁸ který vycházel z názorů Dobroslavy Menclové.³⁹ Překvapivě se až do nedávných dob genealogie rodu Bavorů ze Strakonic nestala samostatným námětem odborné práce. Dnes již máme možnost čerpat nejnověji z práce Miroslava Svobody,⁴⁰ dosud nejobsáhlejší studie o tomto rodu a jeho působení v kraji či o jeho sepjetí s rytířským řádem johanitů, jedná se o práci *Páni ze Strakonic, Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů* z roku 2010. V mnohém je také velmi přínosná studie Simony Kotlárové⁴¹ z roku 2004, *Bavorové erbu střely*. Významnou roly v nástinu stavební historie hradu mají také již zmiňovaní johanité. Zde jsem čerpala zejména z odborné literatury zaměřené na takto specifické téma, studií z oboru religionistiky.⁴² Jmenujme zejména práci Františka Skřivánka z roku 1998 - *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, či encyklopedický přehled Milana Bubna, *Encyklopedia řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* z roku 2002, kde se v prvním díle věnuje řádům rytířským a křížovnickým.

Ve sledu kapitol, v textu již nejdůležitější části celé práce, čerpám zejména z již v úvodu tohoto *přehledu dosavadního bádání* uváděných přehledových prací a

³⁵ VALKONY 2008, 303–316.

³⁶ HEJNA 1985, 75–86.

³⁷ Z přehledu literatury zaměřené výhradně na historii českých zemí Např.: NOVOTNÝ 1937; VANÍČEK 2000.

³⁸ LIFKA 1993, 42–48.

³⁹ MENCLOVÁ 1972, 82.

⁴⁰ SVOBODA 2010.

⁴¹ KOTLÁROVÁ 2002.

⁴² Problematika historie duchovního řádu johanitů, rytířů svatého Jana Jeruzalémského je představena např. in: LUDIKAR 1878; POŘÍZKA 1990; POŘÍZKA 2008; BUBEN 1993; BUBEN 2002, 21–54; SKŘIVÁNEK 1998; LIFKA 1993; WALDSTEIN-WARTENBERG 2008; NIKOLLE 2010

studií, které řeší studium raně středověké architektury jak v celém rozsahu svého tématu, tak pouze v jeho specifických oblastech. V souvislosti s venkovským kostelem a jeho dispozičním řešením jsem využila poznatků polského badatele Andrzeje Tomaszewského.⁴³ Využila jsem také možnosti nahlédnout i do jiných zahraničních odborných prací, např. Norberta Backmunda či Ericha Bachmanna,⁴⁴ a to ve snaze o komparaci určitých prvků právě se zahraniční uměleckou produkcí.

Zpracování jednotlivých hesel v katalogu vybraných venkovských kostelů je vždy na konci každého z nich obohaceno vlastním výčtem literatury na téma stavební historie sledovaného objektu. V závěrečném uvádění kontextu či nástinu původní podoby stavby mi byly v mnohém důležitým zdrojem práce Bořivoje Nechvátala a Františka Kašičky.⁴⁵ Jejich zájem se ubírá zejména k problematice tvrzí a hrádků v oblasti Strakonicka i Prachaticka, což bylo velmi přínosné i pro mou práci.

Přehled bádání zahraničních odborníků, který byl víceméně včleněn do textu již v průběhu výčtu odborných prací zejména české umělecko-historické badatelské společnosti, a to jak v obecných tak i specializovaných souvislostech, bych na závěr doplnila o německou přehledovou kompilaci Waltera Buchowieckiho, Petra von Baldasse a Wilhelma Mrazeka z roku 1962 - *Romanische Kunst in Österreich*, kde se nachází důležitá kapitola *Die Baukunst*.⁴⁶ Zahraniční odborné práce sice nebyly zcela primárním zdrojem teoretické základny pro tvorbu diplomové práce s úzce vymezeným tématem *Venkovské kostely v kontextu architektury raného středověku na Strakonicku*, posloužily však k obecnějšímu seznámení se studovanou tematikou.

Na úplný závěr bych chtěla uvést, že potřebné studium archivních pramenů, historické dokumentace je z mé strany velkým nedostatkem. Četné odkazy v textu následujících kapitol zcela přejímám z odkazů jiných odborných prací významných badatelů konkrétní problematiky.

⁴³ TOMASZEWSKI 1974. Dále např.: BIEDROŃ 1994.

⁴⁴ BACHMANN 1941b; BACKMUND 1971.

⁴⁵ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1983; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1990.

⁴⁶ BUCHOWIECKI/BALDASS/MRAZEK 1962. Dále např.: STUTZ 1895; HAHN 1957; SASSE 1982 ; BINDIDING/UNTERMANN 1985; ANGENENDT 1997

2. Krajinný ráz Strakonicka a počátky jeho osídlení

Důležitým aspektem ve studiu určité skupiny staveb, architektury obecně, je bezesporu také prostředí, v němž byly tyto stavby zakládány. Jistou měrou dokáží přírodní podmínky viditelně ovlivňují přímo až vnitřní charakter staveb, kdy je třeba se jako „cizorodý“ prvek v přírodě zcela přizpůsobit. Velmi často přírodní podmínky tak také rozhodují o osídlení dané oblasti vůbec. Postupem času se však stal spíše člověk než příroda určujícím prvkem krajinného rázu určité oblasti, a tak jsou již v době raného středověku viditelné první známky úspěšné kolonizace.

Hustá síť dávnověkých cest a pozdějších obchodních stezek vytvářela důležitý spojovací prvek nejen v rámci cestování, z našeho hlediska můžeme také vypožorovat, že se i jejich prostřednictvím se často šířily sledované umělecké vlivy. Problematika středověkých stezek a cestování obecně by bezesporu vydala na samostatné studium, což není zcela naším zájmem. V tomto krátkém úvodu tedy alespoň odkazují na specializovanou literaturu.⁴⁷

Vysoká hranolová věž řady kostelů se stala patrně již v dávných dobách velmi výrazným prvkem české krajiny. Dnes můžeme říci, že si venkovský kostel v proměnách staletí tuto svou pozici stále uchoval. V obecné definici venkovského prostředí tak mnohým vytane na mysl zejména stavba bílého kostelíku založeného na vyvýšeném místě, na odiv všem. V doprovodu uklidňujících tónů jeho kostelních zvonů pak není nikdo na pochybách, že se jedná o krajinu českou.⁴⁸

Ne jinak je tomu také u námi sledované oblasti jižních Čech, přesněji jeho mikroregionu Strakonicka. Velmi různorodá krajina, díky jejímž hustým lesům trvalo prostoupení tamních údolí i kopců lidem poměrně značnou dobu, se může chlubit velkou bohatostí jak fauny i flory, tak jedinečnými přírodními podmínky, které se nakonec staly pro středověkého člověka také velmi příhodnými. Ne nadarmo se často mluví o zlatonosné Otavě či Zlaté stezce.⁴⁹

Přesná definice geografického dělení jednotlivých částí jihočeského kraje není z našeho umělecko-historického hlediska nutná, zmiňme zde pouze základní fakta. Ryze přírodní vymezení této oblasti vytváří na samém jihu vysoký pás Šumavy a Novohradských hor, jedná se také o přirozený předěl mezi územím Čech a

⁴⁷ Přehled starší odborné literatury uvádí Jiří Kuthan v kapitole *Středověké komunikace* in: KUTHAN 1977, 18–22 (pozn. 66). Nejnověji např. KVĚT 2003.

⁴⁸ Velmi zajímavě se zmiňuje o charakteru českého kraje a krajiny zejména Václav Cílek v několika svých esejistických souborech. Např.: CÍLEK 2003; CÍLEK 2008; CÍLEK 2009; CÍLEK 2012.

⁴⁹ KUDRNÁČ 1993, 53–63.

sousedním Podunají. Pás Českomoravské vrchoviny pak vytváří pomyslné hranice na východě, kudy probíhá i vodopisné rozhraní. Z jihu sem směřují četné toky do Lužnice. Zcela méně zřetelnou geografickou i kulturní hranici mezi českým jihem a západem vymezuje zhruba rozvodí Pootaví a Plzeňská kotlina. Někde v těchto místech se rozprostíralo také západní pomezí někdejšího Prácheňského kraje. Výraznou osou celého jihočeské oblasti je bezpochyby Vltava pramenící vysoko ve vrcholcích Šumavy, odkud si razí cestu severním směrem do Čech.

Z našeho pohledu je velmi důležitý její západní přítok oné kdysi zlatonosné Otavy, kdy lze často pro náš sledovaný region užít termínu označujícího tuto oblast jako střední Pootaví. Téměř v jeho středu je významným bodem nově založené město na soutoku Volyňky s Otavou, která dále směřuje severovýchodním směrem k známému hradu Zvíkov, kde se již vlévá do mocné Vltavy a plyne dál do středočeského kraje.

Šumavské podhůří, kam se zcela přesune náš zájem, je charakteristické zvlněnou lesnatou krajinou s poli, loukami a sídly ve výškách mezi 550-750 m. Užší vymezení regionu pro zvolené téma studia venkovské sakrální architektury raného středověku přibližně odpovídá dnešnímu správnímu rozložení okresu Strakonice. Takto vytyčená oblast však samozřejmě zcela neodpovídá dobovému vnímání nově se formujícímu územnímu celku jihočeské oblasti v dobách tzv. první vlny středověké kolonizace, a již vůbec ne pak nově se formujícímu územnímu dělení krajů Českého království za vlády Přemysla Otakara II.⁵⁰ Označení *Strakonicko* představuje tedy pouze pomocný pojem, kde je kladen důraz spíše na fakt, že nově zde založené město na soutoku Volyňsky s Otavou je i z uměleckohistorického hlediska místem velmi významným. Výskyt námi sledovaných sakrálních objektů takto vymezeného území však často tuto lokalitu i dále rozšiřuje.

Sídelním městem otevřené kopcovité krajiny *Strakonicka* jsou tedy od roku 2002 Strakonice, které se staly již na počátku 13. století významným uměleckým centrem. Nově sem příchozí rod Bavorů zde založil honosné sídlo, kam vzápětí přizval bratrstvo johanitských rytířů, kterým vystavěl i patřičné zázemí klášterního konventu. O této významné stavební zakázce pozdně románského stavitelství, jež šířila svůj vliv prostřednictvím zde působící hutě i dalekých krajů venkova, však bude více řeč v následujících kapitolách.

⁵⁰ Počátky původního krajského zřízení spadají v Čechách do 2. poloviny 13. století, Přemysl Otakar II. nahradil původní zřízení hradské. Od 15. století do roku 1714 existovalo v Čechách 14 krajů.

Venkovské prostředí tohoto mikroregionu v rámci jižních Čech je velmi různorodé a bohaté ve své geografické členitosti. Ve vyšších polohách tzv. šumavského Podlesí, které se rozprostírá v nejjižnější části oblasti Pošumaví, se můžeme překvapivě setkávat s několika románskými stavbami i na místech těžko dostupných. Pozvolné vlnění pahorkatiny, kde se střídají pole, louky, lesy a po kraji rozdrobené zástavby vesnic a městeček (Volyně, Bavorov) poblíž potoků i rybníků, které jsou četné zejména v okolí Vodňan, v jihovýchodním cípu strakonického regionu, pak přechází v okolí dnes již okresního města Strakonice v krajinu mírnějšího rázu.

Severní oblast regionu charakterizuje zcela odlišná krajina s převahou nížin s lesnatými chlumy, kterou lze v souhrnu označit pod pojem Blatensko. Také zde se objevuje několik venkovských kostelů, které prozrazují vlivy strakonické stavební hutě, což dokazuje význam zejména vzdáleného města Strakonice. Nelze však opomenout tamní významné oblastní město Blatná, které bylo založeno kdesi uprostřed bažinaté roviny u říčky Úslavy. I zde jsou v rámci zámeckého areálu dochovány části dvou sakrálních staveb z dob románského stavitelství. Ty však již nebudou předmětem našeho hlubšího zájmu.⁵¹

Odtud se jižním směrem ke Strakonicím rozprostírá velmi zajímavá oblast v okolí Radomyšle, kde bylo doloženo díky řadě archeologických nálezů starší osídlení z doby tzv. mladohradištní.⁵² Několik slovanských hradišť objevených na celém Strakonicka jsou důkazem, že osídlení tohoto kraje je daleko časnější než doba, kterou jsme stanovily pro studium místních venkovských kostelů, tedy přelom 12. – 13. století s důrazem na architektonickou tvorbu první poloviny 13. století.

S malou odbočkou k tématu nejstaršího osídlení strakonického regionu bych zde alespoň na závěr stručně uvedla základní fakta, která jsou již sice přesahem do vědního oboru archeologie, dle mého mínění jde však o zcela důležité souvislosti i v pohledu na kulturní rozvoj sledovaného kraje.

Počínaje starší až střední dobou kamennou (paleolit a mezolit), kdy se při obou březích Otavy i Volyňky koncentrovala krátkodobá či sezónní sídliště, bylo

⁵¹ Alespoň tedy s odkazem na odbornou literaturu: FIALA 1927, 589–596; MENCL 1939, 25; MENCLOVÁ 1953; MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1955, 128–129; ŠTORM 1956, 272; MENCL 1965, 51–52; BRAUN 1968, 21–22; MERHAUTOVÁ 1971, 96–97; MENCLOVÁ 1972, 85–86; LÍBAL 1974, 168; MENCL 1974, 17; POCHÉ 1977 644–645; KUTHAN 1977, 184–185; DURDÍK 1985, 283–295; DURDÍK 1999, 62; KOTLÁŘOVÁ 2004, 117–118; SVOBODA 2010, 113–114.

⁵² NECHVÁTAL 1999. Více k tomuto tématu zejména in: VENCL 2006.

nalezeno velké množství artefaktů na celém území Strakonicka, a to z celé plejády následujících období až po dobu římskou a tzv. stěhování národů.⁵³

První *Slované* pronikající do jižních Čech až někdy na přelomu 6.- 7. století⁵⁴ sem přicházeli ze sousedního dolnorakouského Podunají. Důkazem jsou zejména nalezené počátky mohylových pohřebišť.⁵⁵ Oblast středního Pootaví se stala v rámci raně středověkých jižních Čech v následujícím století jedním z nejvýznamnějších regionů, jehož základním schématem osídlení jsou zejména tři opevněná hradiště.

Jedná se o vzájemnou koexistenci hradiště na Kněží hoře u Katovic a Hradce u Řepice, ležících na severu a západě strakonické kotliny, kdy jižní vstupy do tohoto území pak střežilo na vysokém návrší postavené Hradiště u Libětic. Dále je k této trojici velmi často přiřazováno také nejjižněji položené Hradiště u Němčtic, které patrně posilovalo ochranu ze směru významné komunikace spojující Čechy s Podunajím.⁵⁶ V obecném rámci datace je lze zařadit do tzv. střední doby hradištní, avšak stanovení výraznějších chronologických mezníků jejich existence stanovit prozatím nemůžeme. Důmyslná volba pozic v založení vyvýšených obranných bodů námi sledovaného kraje prozrazuje také nesporný charakter již existujícího lokálního knížectví. Jak píše Jan Michálek, jednalo se také o výrazné etatizační jádro v rámci celé raně středověké české kotliny, kdy je možné funkce těchto opěrných bodů rozdělit na jakési centrum (kultovní?) Pootaví na Kněží hoře u Katovic, velmožské sídlo lze hledat na Hradci u Řepice, vojenskou a strážní službu pak můžeme přisoudit Liběticím a Němčticím.⁵⁷

Mladší době hradištní odpovídá na Strakonicku také několik sídlištních nálezů, za které vděčíme opět Bedřichu Bubskému. Namátkou uvedme např. Jinín, Paračov, Třešovice, Volyni či některá místa ve Strakonících.⁵⁸ V době kolem přelomu 9. a 10. století však byla ona moc pootavských knížat nakonec zničena.

⁵³ Velmi přehledně v souhrnu všech dosavadních poznatků a archeologických nálezů viz. MICHÁLEK 2002, 4–33.

⁵⁴ Pro upřesnění zde první Slované průkazně sídlí až v průběhu 8. století, což dokazuje také řada archeologických nálezů.

⁵⁵ Jmenovitě se jedná o např. Černětice, Domanice, Drouzetice, Hubenov, Paračov, Řepici. Více viz. LUTOVSKÝ 2011, 157.

⁵⁶ Studium těchto hradišť se zabýval již badatel Bedřich Dubský, např. DUBSKÝ 1914; DUBSKÝ 1921; DUBSKÝ 1925; DUBSKÝ 1928; DUBSKÝ 1932. Souhrnně je tato tematika shrnuta v kapitole *Strakonicko: osídlení středního Pootaví* in: LUTOVSKÝ 2002, 157–170.

⁵⁷ Tento model uspořádání je pouze odhadem autora, nemáme potřebné písemné doklady z dané doby. Průkazností však je nebyvalá hustota osídlení v oblasti sevřené těmito hradišti, důkazem jsou i četné archeologické nálezy. Viz. MICHÁLEK 2002, 33–35; LUTOVSKÝ/MICHÁLEK 1998, 52–58.

⁵⁸ Dle stručného popisu nálezů lze však u některých uvažovat o datování až do sklonku 11. a do 12. století.

Výše jmenovaná hradiště podlehla plenění patrně staromaďarských hord nájezdníků, čímž upadalo také veškeré osídlení v okolí těchto opěrných bodů. Následně již nevzniklo žádné nové hradiště a úlohu centra středního Pootaví převzala až v 10. století nedaleko založená Prácheň nad Horažďovicemi, později významné středisko přemyslovské správy.⁵⁹

Doposud nevyjasněnou otázkou zůstává pohled na počátky osídlení bezprostředního místa založení strakonického hradu, který se pak na přelomu 12. a 13. století stává sídlem hodným svého pána z významného rodu Bavorů. To však bude již tématem další kapitoly.

Pozvolný průnik christianizace do zalesněných hvozdů Šumavy i jejího podhůří pak dokumentují zejména námi sledované venkovské kostely, které se namnoze stávají jediným hmotným dokladem podávajícím určitou dobovou výpověď. V řadě případů jsou tyto svatyně součástí již starší sídlištní situace, kdy nám dobový kontext nejranější podoby osídlení, který byl naznačen v předešlém textu, může být v mnohém užitečný.

⁵⁹ Celkový pohled na oblast jižních Čech přináší kapitola *Pod vládou Přemyslovců: druhá polovina 10. a 11. století*, in: LUTOVSKÝ 2002, 213–222. Samostatně k Práchni např. in: LUTOVSKÝ 2007, 84–90.

3. Středověká církevní organizace jihočeské oblasti

Velmi důležitým tématem v úvodních kapitolách studia venkovských kostelů v okolí Strakonice je bezesporu vznik a vývoj raně středověké církevní správy, zejména pak pohled na konstituování a funkci farní sítě, která se postupem času stala také nezanedbatelným prvkem ve vedení celého správního systému přemyslovského knížectví (později království). Četná úskalí v pohledu na tuto problematiku představuje nejen nedostatek dochovaných písemných pramenů, které by blíže osvětlily samotné počátky vývoje církevní správy obecně, v momentech, kdy již lze dané téma rozvést do jednoznačnějších a prokazatelných faktů, také zjišťujeme, že oblast jižních Čech se navíc v mnohém odlišuje od okolních regionů českého knížectví.

Na jedné straně se jedná o velmi zajímavé a pro nás v tuto chvíli i důležité téma v celkové studii o raně středověké sakrální architektuře dané oblasti, zároveň se však jedná také o téma velmi náročné, a to jak ve svém širokém obsahu, tak následně i ve snaze jej komplexněji představit. Následující text této kapitoly se tedy rozhodně nesnaží být sumárním souhrnem dosavadních faktů k tématu raně středověké církevní správy, což by jednak neumožňoval rozsah a možnosti vymezeného prostoru této práce, ale zejména autorovo vlastní vědomí svých velkých nedostatků ve znalosti tak obšírného a náročného tématu.

3.1 Počátky církevní správy

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, je velmi náročné podrobně vylíčit samotné počátky ustanovení církevní organizace, a to zejména z toho důvodu, že se nám pro starší dobu nedochovaly žádné církevně-právní předpisy prokazatelně domácího původu. Tento velmi zásadní pramen poznání se ve větší míře objevuje až na počátku 13.století, ale jak píše Jaroslav Polc ve své studii: „...ne natolik, aby z něho bylo možno vyčíst počátek a vývoj základní církevně-právní struktury české církevní organizace podrobně.“⁶⁰ Nelze tedy postupovat jinak, než alespoň ve stručnosti vyložit dějinnou souslednost nejdůležitějších momentů a událostí v průběhu pronikání křesťanství do oblasti Čech, kdy lze v průběhu staletí, přibližně od 9. do 13.století, alespoň vyznačit počátky i vývoj církevní organizace, která se pak nejednou stává důležitou oporou správy přemyslovských Čech vůbec.

⁶⁰ POLC 1999, 29.

Nejprve je třeba si uvědomit, že se vývoj církevní správy v českém prostředí do značné míry vydává vlastní cestou, nelze se tedy případně spolehnout ani na srovnávací studium situace v okolních zemích. Dle Jaroslava Polce lze v souhrnu uvést především tři nejvýraznější činitele udávající onen „nový“, vlastní, směr. Prvním důvodem bylo poměrně pozdní pronikání křesťanství do Čech, a to od 9. století z okolních zemí, zejména Bavorska, a dále i v poslední čtvrtině 9. století z východu, z Velké Moravy. Dá se tedy říci, že šlo zejména o misijní charakter počátku českého křesťanství, a to jak v institucionálním tak i v církevně právním slova smyslu, což se zachovalo až do dob založení samostatné české diecéze v poslední čtvrtině 10. století.

Druhým výrazným činitelem omezujícím ve značné míře rychlejší rozvoj církevní správy bylo také střetnutí dvou rozličných právních systémů. Místní zvykové právo Slovanů osídlených Čech se začíná prolínat s římsko-církevním právním systémem, který se však často v zásadních otázkách liší. Jako zástupný příklad bych zde uvedla problematiku pohřbívání,⁶¹ proměny jeho ritu v období na přelomu 9. a 10. století až po století jedenácté, kdy se nakonec sám panovník přímými příkazy snaží potřít původní pohanské zvyklosti.

Běžným způsobem pohřbívání středohradištních pohřebišť, jak prokazuje řada archeologických nálezů, bylo skupinové pohřbívání s tzv. funerální obětinou a množstvím milodarů v různých podobách. Tato tradice se však po polovině 10. století proměňuje a objevují se již hroby řadové bez bohatých výbav nebožtíků. Ještě v první polovině 11. století však nalézáme zmínky o polopohanském způsobu neobvyklého ukládání těl křesťanů, a to z tzv. Břetislavova hnězdenského statuta, kdy je mimo jiné také stanoven přímý zákaz pohřbívání mimo křesťanské hřbitovy, na polích nebo v lesích. K samotnému závěru 11. století vydává další opatření proti polopohanským zvyklostem i kníže Břetislav II., usedající na trůn v roce 1092.⁶² Velmi transparentně lze tyto postupné proměny pohřebního ritu pozorovat také v těsném okolí kostela sv. Martina v Radomyšli, a to díky poznatkům archeologického výzkumu z 60. let, který provedl Bořivoj Nechvátal.⁶³ O tom však později, v souvislosti s nástinem stavební historie samotného kostela.

⁶¹ SOMMER 2001, 39-51.

⁶² KOSMAS 2011, 145.

⁶³ NECHVÁTAL 1999.

Posledním z tří výrazných důvodů, které činí celkový vývoj církevní správy v oblasti Čech pomalejším a zároveň i svéráznějším ve srovnání s okolními státy, je přetrvávající vliv velkomoravského křesťanství slovanského, které koexistovalo spolu s latinskou liturgií v Čechách až do konce 11.století.⁶⁴ Jmenujme zejména okamžik křtu 14 českých velmožů v Řezně již roku 845 či uvedení slovanského křesťanství i kněží do přemyslovských Čech prvním historicky doloženým křesťanským panovníkem Bořivojem I. V nadcházejících letech v prostředí knížecího dvora sv. Václava lze předpokládat působení kněží jak latinského obřadu z Bavorska a Švábska, tak i slovanských kněží. Je důležité si také uvědomit, že však od počátků spadaly Čechy pod pravomoc řezenského biskupa. Přemyslovci i Slavníkovci přesto udržovali na některých hradech střediska slovanské liturgie, která by jinak bez hmotné podpory knížat nebyla na dlouho udržitelná. Ze západu k nám totiž pronikaly mimo samotná církevní zřízení také další právní prvky. Uvedme například *systém vlastnických kostelů*, který je pro studium našeho tématu velmi důležité.

Jedná se o zásadu vycházející z germánského zvykového práva, které bylo zavedeno pasovskými kněžími na Moravě již za knížete Svatopluka a které se s příchodem řezenských kněží ujalo také v Čechách. Nutno dodat, že se nejednalo o zásady uznávané církevně-římským právem, s kanonickým právem byly přímo v rozporu. V řadě oblastí se v jednotlivostech i důsledcích mnohdy různila, v jádru však vycházela vždy z jediné zásady, a to že povrch náleží půdě, tj. že vše, co se na pozemku postaví, náleží jejímu majiteli. Tedy kostely a další církevní stavby založené panovníkem či případně svobodnými lidmi, tehdy nově formovanou vrstvou nobility – velmoži, v 10. a 11. století spadaly do tohoto specifického systému, který svému majiteli mimo jiné vynášel také nemalé obnosy spojené se správou sakrálních staveb. Jednalo se však o správu kostela pouze v jisté míře. Pán (senior) formálně navrhoval ke kostelu kněze, kterého sice jmenoval biskup, ale ve skutečnosti to byl pán, kdo odevzdáním kostelní knihy nakonec propůjčoval knězi sakrální stavbu. Jednalo se téměř o ustanovení soukromé služby panovníkovi či velmoži. Vlastnický kostel mohl dále jeho pán prodat či odkázat, do jisté míry jej řídit a zejména spravovat ze statků a darů kostela, kdy zbývající část výnosů pak získával pro své vlastní účely. Jednalo se o výtěžek z majetku stavby, dary věřících, desátky, o tzv. práva štoly, tj. poplatky za některé duchovní úkony určené

⁶⁴ Více k problematice vlivu moravského křesťanství v přemyslovských Čechách a následně i života dvojí liturgie do konce 11.století na tomto území uvádí: POLC 1999, 31.

k vydržování kněze. Kostel se se svými statky a příjmy tedy stal zvláštním druhem jmění v celkovém majetku pána, ať již panovníka či šlechtice, biskupa či kláštera. Stal se jeho osobním, veřejně uznávaným majetkem. Tento fakt je pro naše studium opět velmi důležitý, stává se neodmyslitelnou součástí řešení stavební historie sledovaného kostela. Zpět ale k duchovní správě, která se do jisté míry stala soukromým podnikem onoho pána, a patrně nepřekvapí, že následně došlo k vymezení okrsků jednotlivých kostelů podle rozsahu panské půdy. Poddaní byli vázáni a podřízeni k určitému kostelu, což znamenalo, že jinde se jim nedostalo křtu ani pohřbu.⁶⁵

V 11. století však měly farní povahu výhradně kostely hradské (lat. Castellum) a jejich správci (archipresbyteri) byly současně pověřováni vedením systému hradské správní soustavy, což bezesporu představuje přímý knížecí vliv na českou zemskou církev.⁶⁶ Počátky církevní organizace v českých zemích byly velmi těsně spjaty zejména s vývojem celistvého politického systému země na přelomu 10. a 11. století. Založením pražského biskupství, které zahájilo svou činnost v roce 976,⁶⁷ a snahou vytvořit jednolitou politickou správu po roce 995 sjednocením území v podobě knížecích hradišť se postupně upevňovaly podmínky také k rozvinutí církevně správní organizace z iniciativy samotných Přemyslovců.⁶⁸ Základním článkem celého systému se tedy stal zmiňovaný hradský kostel, který měl oficiální funkci parochiální svatyně⁶⁹ až do poloviny 12. století.

Důležitým pojmem v pohledu na spleť studium zrodu církevní správy raného středověku a její velmi úzce propojené vazby na laickou společnost knížecích pánů a jeho nejbližší nobility je pojem tzv. *emporových* či *tribunových kostelů*. Pro ujasnění – jedná se zpravidla o orientovaný podélný jednolodní kostel, jehož závěr je ukončen apsidou či pravoúhle, západní straně mnohdy dominuje hranolová věž a

⁶⁵ Tento stav byl potvrzen franckým zákonem v letech 810–813.

⁶⁶ Rostislav NOVÝ ve své studii *Přemyslovský stát 11. a 12. století* uvádí blíže k tomuto tématu, že knížecí teokratismus se projevoval i v přímé regulaci „veřejných“ funkcí církve a církevních představitelů, tedy v oblasti církevního zákonodárství. „Cura animarum“ a současně i „commoditas humus terrae“ spadaly v jednotu knížecích povinností Přemyslovců v 11. a na počátku 12. století.

⁶⁷ V Praze nebyla zřízena metropole, nové biskupství je podřízeno mohučské pravomoci, říšskému metropolitovi. Více v kapitole *Založení pražského biskupství* v Přehledu českých církevních dějin 1 (KADLEC 1991a, 59–63.)

⁶⁸ Církevní ideologie se tak postupně stává účinným jednotícím prvkem a oporou celého státu. Již od druhé poloviny 10. století čeští panovníci pak z těchto vnitropolitických i mnohdy i zahraničně politických důvodů usilují o založení samostatné české diecéze. Šlo zejména o vybudování takové církevní organizace, jež by vytvořila nejen onu ideologickou základnu, jež by také přednostně plnila správní povinnosti v zájmu knížete, respektive státu.

⁶⁹ tj. farní kostel (lat. Ecclesia baptismalis)

zejména pak vnitřní prostorové řešení vložené tribuny určené výhradně vlastníkovu kostela.

Emporové kostely lze považovat za vysloveně vlastnické stavby nově se tvořící společenské vrstvy při panovníckém dvoře, kdy panská tribuna velmi výrazně zdůrazňuje právě ony vlastnické výsady s výhradními právy zakladatele stavby. Společným znakem většiny těchto kostelů byl po celé 11. a větší část 12. století především fakt, že nedisponovaly právy kostelů farních (*ecclesiae baptismales*), čímž měly pouze funkci kultovních míst (*oratoria, capellea*). Farní práva v liturgickém slova smyslu měly až do poloviny 12. století pouze hradské kostely, v jejichž čele stál již zmiňovaný archipresbyter. Ve studiu venkovských sakrálních staveb tzv. otavské ekumeny, kde lze pozorovat právě kostely převážně tribunové, nám velmi často napomáhá také lokace panských sídel při vesnických založení, panských sídel v podobě tvrzí či hrádků.⁷⁰

Systém vlastnických kostelů, kdy byly fundátory nejen čeští panovníci a šlechta, tedy zejména laikové, ale místy i církevní instituce jako například kláštery, se stal zpočátku velmi důmyslným nástrojem řízení většiny církevních záležitostí. Vliv laické společnosti na rozvoj církevních správy byl na dlouhou dobu ovlivněn také tím, že země neměla až do konce 10. století svého biskupa a že základy její první organizace byly položeny světskou mocí. Ovšem i po založení pražského biskupství si kníže podržel velmi silný vliv a většina vyššího duchovenstva se stala *de facto* jen státními úředníky. Síla laické moci na vedení církevní správy slábla velmi pozvolně.⁷¹

3.2 Vývoj církevní organizace ve sledu událostí do poloviny 13. století

Jak již bylo výše řečeno, nutným předpokladem pro provedení duchovní reformy bylo zejména vymanění církve z laické správy. Velmi významné kroky

⁷⁰ Tento fakt je zohledňován a dále rozváděn v následujícím soupisovém katalogu jednotlivých kostelů, kdy jsou mnohdy základními zdroji zejména archeologické výzkumy a již mnohokrát zmiňované práce Bořivoje Nechvátala a Františka Kašičky, in: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1990.

⁷¹ Jen velmi stručně připomeňme např. výraznou postavu biskupa Daniela I. (1148 – 1167) a jeho diplomatické schopnosti za vlády Vladislava II., či události posledních desetiletí 12. století spojené s postavou mladého biskupa Jindřicha Břetislava (1182 – 1197) a jemu udělené císařské zlaté buly, jež jej formálně uznala za říšského knížete, čímž jej zcela vymanila ze závislosti na českém panovníkovi.⁷¹ Patrně nejvýznamnější osobností církevního i politického světa byl pak olomoucký biskup Jindřich Zdík (1126 – 1150), který se zasloužil o nejméně jeden reformní obrát uvnitř doposud zanedbané diecéze. Více viz. KADLEC 1993a; POLC 1999, 29-70.

podnikl již olomoucký biskup Jindřich Zdík v souvislosti s prvním udělením tzv. imunity, tj. výsady vyjímající statky představených církve z obecných zásad feudálních právních zvyklostí.⁷² Podobné výsady se později dostalo také pražskému biskupství a nelze opomenout zejména úsilí vymanit církev ze závislosti na státě v řadě požadavků v období episkopátu pražského biskupa Ondřeje (1215-1223), který mimo jiné také usiloval zřízení arcibiskupství a povýšení Prahy na metropoli.⁷³ Velmi zásadním krokem všech snah bylo zavedení tzv. arcijáhenské soustavy.

Přestože technicky nebyl pojem farnost doposud ustálen, mnohé z venkovských vlastnických kostelů zpočátku vykonávaly duchovní správu určité příslušné oblasti, prakticky se tedy kryla politická organizace s církevní a důležitost jednotlivých kostelů přímo závisela na významu příslušného hradu. Vzrůstající počet věřících, kteří žili mnohdy v širokém okruhu hlavních středisek, tedy v závislosti na hradském kostele, však časem vytvářel nutnost „zahušťovat“ síť tzv. filiálních kostelů. Zpočátku se nejednalo o plnohodnotné farní kostely - konaly se v nich pouze bohoslužby, kázání a byly udělovány svátosti, avšak právo křtu i pohřbu je vyhrazeno kostelu mateřskému.⁷⁴

V průběhu 12. století nakonec došlo k jejich osamostatnění a tím, že byly mnohdy zakládány přímo nové nezávislé farní kostely, docházelo k jejich kumulaci mnohdy na nepříliš velké vzdálenosti od sebe. Potřeba vymezit hranice jejich farností, kdy na tuto nutnost poukázal již kardinál Guido při návštěvě Čech v roce 1143, se stala nelehkým úkolem pro oba naše biskupy.⁷⁵ V druhé polovině 12. století dochází k zániku starého rozdělení na hradské okrsky včetně s doposud vzrůstající mocí arciknězů a novými správními jednotkami se stávají arcijáhenství v čele s arcijáheny, kteří jsou výlučně pomocným orgánem biskupovým ve správě diecéze a na světské moci jsou již zcela nezávislí. Zásahu v zavedení tohoto systému neměl nikdo jiný než olomoucký biskup Jindřich Zdík, který z daru šesti hradských kostelů od knížete Soběslava II. v roce 1131 učinil střediska šesti arcijáhenství – přerovského, olomouckého, spytihněvského, břevlanského, brněnského a znojenského.

⁷² Rozvedeno in: POLC 1999, 43 nebo KADLEC 1991, 116-117.

⁷³ Situace v českých zemích však byla velmi úzce spjata s událostmi na evropských dvorech a idejemi papežské církevní správy pod vedením Inocence III - Přemysl Otakar I. byl pod řadou okolností nucen tento významný krok odložit. Více např.: ŽEMLIČKA 1990, 215-239; ANTONÍN 2012, 300-306.

⁷⁴ Věřící náležející k filiálnímu kostelu mají vůči mateřskému kostelu stále povinnosti jako jsou oslavy velkých svátků a zejména odvádění desátků a jiných poplatků.

⁷⁵ Ještě v roce 1222 musel olomoucký biskup uznat, že k tomu doposud nedošlo. Důvodem byl opět velmi silný vliv feudálních zakladatelů kostelů.

V Čechách však byla situace odlišná. Jen ve zkratce, vývoj jakékoli konkurující síly nebyl v zájmu panovníka, a proto vznik arcijáhenství v pražské diecézi souvisel s reorganizací pražské kapituly provedené biskupem Danielem I. v 60. letech 12. století. Z této doby je v pramenech uvedeno osm arcijáhenů – pražský, bechyňský, hradecký, žatecký, kouřimský, boleslavský (žerčický), litoměřický (roudnický) a plzeňský (rokycanský); horšovskotýnské arcijáhenství je doloženo v letech 1184-1192, bílinské až k roku 1216. Celkem bylo tedy v pražské arcidiecézi deset arcijáhenství. V Čechách jejich sídla nevznikala při starých arcikněžských kostelech jako na Moravě, téměř všechny však leží buďto přímo v nich, nebo blízko starých středisek biskupských panství, odkud pak nepochybně pocházelo jejich hmotné založení.

Posledním tématem, která zbývá představit, je uvedení do situace na venkově. Jak píše Jaroslav Kadlec: „Měl-li biskup upevnit pravomoc nad venkovským klérem, stále ještě do značné míry závislým na světských majitelích, bylo třeba vytvořit spojkou mezi arcijáhenny a venkovskými faráři.“⁷⁶ Těmito prostředníky se stali venkovští děkani, jejichž děkanáty se však formovaly ve srovnání se zřízením arcijáhenství ztateně pomaleji.⁷⁷ První zprávy o existenci venkovských děkanů máme až z poloviny 13. století a celková organizace děkanátů nebyla provedena ani do jeho konce. Na vině tomu byl opět fakt, že jejím předpokladem byla úplná osobní i hmotná nezávislost kléru na laické společnosti.

Počet děkanství v jednotlivých arcijáhenstvích byl různý, například arcijáhenství horšovské mělo pouze jeden děkanát a námi sledovaná oblast jižních Čech, tedy bechyňské arcijáhenství zahrnovalo pak děkanátů sedm – bechyňský, vltavský, volyňský, božeňský, chýnovský, doudlebský a prácheňský.⁷⁸

Na závěr ještě zmiňme, že jihočeská oblast byla v podobě bechyňského arcijáhenství z hlediska církevní správy ve středověku zcela uzavřeným celkem v rámci celých Čech. Jeho vnitřní až nesouvislý charakter řady menších uzavřených celků, přesněji obvodů jednotlivých děkanátů, je důsledkem zejména krajinného rázu této oblasti.⁷⁹ Jen několik málo dobových listin, nejdříve z dob druhé poloviny 12. století, spíše pak z 13. století, nás zpravují o získávání některých statků této oblasti

⁷⁶ KADLEC 1991, 149.

⁷⁷ Obsáhleji toto téma POLC 1999, 47-51.

⁷⁸ Doplníme ještě, že Bechyňské arcijáhenství dále zahrnovalo 296 plebání. V užší dělení pak např. pouze Bechyňskému děkanátu náleželo 50 plebání.

⁷⁹ Významné sídelní okrsky byly mnohdy od sebe oddělené pásmem lesů a vznikaly při povodí řek Malše, Volyňka či na střední Otavě.

nejprve středočeskými benediktinskými kláštery, následně i řadou dalších církevních institucí.⁸⁰ Problematika majetků a postavení světských feudálů v námi sledované oblasti bude podrobněji řešena v následujících kapitolách, je však třeba i zde upozornit, že v jižních Čechách máme doložené tzv. zeměpanské kastelány např. v Doudlebech, Netolicích a na Práchni. Rostoucí postavení nově se tvořící nejužší společenské vrstvy kolem vládnoucích pánů lze vysledovat např. díky výsledkům archeologického průzkumu v Radomyšli nedaleko Strakonice, kde byly nalezeny základy feudálního sídla a kde byl proveden významný průzkum prvotních základů stavby kostela sv. Martina.⁸¹

Velmi zajímavým faktem je také skutečnost, že dvě nejstarší jihočeské církevní fundace nebyly dílem zeměpanským, ale vznikly z iniciativy významných velmožů. Jedná se o postavu Jiřího z Milevska, který si po knížecím vzoru vydržoval nejen malý dvůr a ozbrojenou družinu, ale v letech 1184–1187 dokonce založil nový premonstrátský klášter. Druhá významná fundace při středním povodí Otavy pak vyšla z rukou nově příchozího rodu Bavorů, pánů ze Strakonice, kteří založili při svém sídle komendu rytířského řádu johanitů kolem čtvrtiny 13. století.

Tyto poslední tři jmenované sakrální výstavby, kostel sv. Martina v Radomyšli, premonstrátský klášter v Milevsku s bazilikou Navštívení Panny Marie a kostelem sv. Jiljí a zejména pak strakonická komenda s kostelem sv. Vojtěcha, zanechávají každá velmi výrazný vliv na stavební činnost ve svém okolí.

V následujících samostatných kapitolách bude řeč zejména o fundaci strakonického kláštera johanitů, který ovlivnil tvorbu v námi sledovaného regionu, dále pak v rámci katalogu bude i samostatně řešen kostel sv. Martina v Radomyšli. Pro úplnost se tedy nyní v krátkosti zmiňme o vůbec první významné jihočeské řádové výstavbě, o premonstrátském klášteře v Milevsku.

3.3 Významná stavební zakázka premonstrátského kláštera v Milevsku

Neobyčejný význam ve sledování církevních památek raného středověku jihočeské oblasti mají bezesporu románské stavby v Milevsku, kde byl zřízen vůbec nejstarší klášter této lokality. Fundátorem významné stavební zakázky

⁸⁰ Velmi přehledně jsou rozepsány příklady konkrétních majetků klášterů či pražských kapitul in: KUTHAN 1977, 14–15.

⁸¹ NECHVÁTAL 1999.

byl Jiří z Milevska, jež zde založil sídlo premonstrátského opatství. Postava nesporně bohatého velmože, který si mohl dovolit podpořit tak rozsáhlé stavební dílo tribunového kostela sv. Jiljí, klášterní baziliky a budov náležících ke konventu, je velmi hojně zmiňována v historických písemnostech. Přestože neznáme přesné údaje o jeho životě, lze alespoň na základě těchto dokumentů vysledovat jeho výjimečné postavení na poli soudobé politiky českých zemí.⁸²

Zásadním pramenným zdrojem k poznání nejen postavy Jiřího z Milevska, ale zejména vůbec průběhu výstavby kláštera, se stávají četné záznamy letopisu⁸³ prvního opata Milevského založení, opata Jerlocha († patrně 1234), který byl ustanoven od roku 1187.⁸⁴ Také význam jeho osobnosti, proškolené výchovou v Oberzellu u Würzburgu i vedením želivského opata Gotšalka, dopomohl velmi rychlému růstu duchovního i kulturního významu milevského opatství. Tedy zejména za jeho života, v období 1187-1234, dochází k velmi specifickému stavebnímu rozvoji románské sakrální architektury dané oblasti.

Představme nyní alespoň základní stavební charakter klášterního komplexu v Milevsku, abychom tak mohly na základně poznání uměleckého centra, které se zde bezesporu vyvinulo, následně vysledovat také konkrétní umělecké projevy zde založené stavební hutě. Vzhledem k rozsahu a zaměření této práce se bude jednat skutečně pouze o velmi stručné představení staveb v rámci románského založení milevského opatství. Komplexně se tomuto tématu věnoval zejména Jiří Kuthan, z jehož odborné práce čerpám zejména a v mnohém tak dále odkazuji.

Na základě četných historických záznamů spojených s událostmi na milevském opatství lze poměrně spolehlivě stanovit doba založení jeho baziliky a budov konventu, což bylo stanoveno na dobu po roce 1184.⁸⁵ Staršího založení než samotná centrální stavba premonstrátského trojlodí a jeho přilehlého konventu je dle písemných zpráv *kostel sv. Jiljí*, který od ní leží severněji. Datace výstavby této svatyně je stanovena již před rok 1184 a 1185, jelikož zprávy z Jerlochova letopisu

⁸² Velmi přehledně je shrnuto in: KUTHAN 1977, 32–33.

⁸³ Tento významný dokument vznikl přímo v Milevsku v letech 1215-1222, patrně z ruky Jerlochovy. Tento letopis patří k nejvýznamnějším dílům české středověké analistiky. Více viz.: FIALA 1957, 40, 42–43.

⁸⁴ FRB II, 508.

⁸⁵ KUTHAN 1977, 39.

Zde je také přehledně uvedený celý výčet historických záznamů, in: KUTHAN 1977, 36–39. Pro tématické zadání této práce bych nyní odkázala zejména na odbornou literaturu řešící blíže problematiku stavební historie klášterního komplexu v Milevsku, tedy i okolnosti fundace tohoto premonstrátského kláštera.

k těmto rokům zmiňují již kostel stojící.⁸⁶ Jednalo se původně o velký panský tribunový kostel, jehož dominantou je mohutná věž při západní straně stavby.[Obr.1] Její hmota je vyzdvižena nad celou šíří původní dimenze románské lodi, v interiéru se pak ve svém patře otvírá do široké tribuny nesené v přízemí dvojicí hmotných oblých sloupů. V patře tribuny jsou pak průběžně nastavěny již sloupy hranolové, které nesou trojici půlkruhových záklenků arkád. Monumentální věž je navýšena dále do pater, kde jsou osazená ve dvou úrovních nad sebou sdružená románská okna. [Obr.2] Výrazné umělecké propracování kamenných prvků těchto oken, které jsou patrné např. na hlavicích sloupků, zde vcelku překvapí v bohatosti ornamentiky a palmet.[Obr.3a-c] Totiž západní průčelí jinak působí spíše jako nedobytná pevnost.

Nesmírně široká hmota severního zdiva jednolodí v sobě skrývá schodiště do patra tribuny. Nesporně se jedná o pozůstatek původního zdiva, které bylo naopak na jihu strženo, a to společně s původním kněžištěm, jehož podobu z doby založení neznáme. Na jeho místě pak koncem 14. století vyrostl mnohem větší, již gotický presbytář. Tato výrazná přestavba nakonec pohltila celý interiér původní lodi. Tedy románskou dochovanou částí kostela sv. Jiljí v Milevsku je zejména ona monumentální západní věž stavby a ve větší míře dochované severní zdivo lodi.[Obr.4] Z hmotných rysů spíše pevnostního charakteru stavby lze kromě funkce ryze duchovního svatostánku předpokládat i funkci obranného prvku velmožského sídla, což bylo pro tuto dobu velmi časté. Takto ohromující řešení západního čela panského kostela také dokládá významné postavení svého fundátora, Jiřího z Milevska, čemuž bezesporu nasvědčují i umělecky propracované stavební detaily v oknech nejvyšších pater věže či na oblast jihočeského prostředí velmi nezvyklý ryze románský charakter zdiva vyvedeného hladce otesanými kvádry kladenými v pravidelných řadách na sebe.

Oproti tomu nedaleko založená *bazilika Navštívení Panny Marie*⁸⁷ je ve svém celkovém provedení stavbou velmi strohou a prostou jakékoli výzdoby.[Obr.5] Doba jejího vzniku je kladena do rozmezí let 1187-1201.⁸⁸ Jedná se o rozlehlé trojlodí, kdy širší hlavní lodi je dvojnásobná ve srovnání s šíří každé z lodí vedlejších. Vnitřní prostory této baziliky jsou rozděleny na dvě části. Východní část byla vyčleněna pro řeholníky premonstrátského řádu a sloužila jako tzv. chorus minor. Toto část je

⁸⁶ FRB II, 506, 507.

⁸⁷ Původní zasvěcení klášterního kostela bylo k počtě Nanebevzetí Panny Marie.

⁸⁸ KUTHAN 1977, 40.

viditelně oddělena od zbývajících prostor hlavní lodi plnou nečleněnou zdí mezi bočními prostory lodí vedlejších. Směrem k západu se již dále tato stěna otvírá půlkruhovými oblouky arkády o šesti válcových podporách na každé straně.⁸⁹ Nejzápadnější pár sloupů nahrazují mnohem masivnější hranolové pilíře, které nesou také tíhu vysokého dvojvěží v západním čele baziliky. Dnešnímu klenutí hlavní lode patrně předcházela původní plochý dřevěný strop, u bočních lodí původní podobu klenutí nelze ani odhadnout. Prozatím neznáme ani původní podobu závěru románské baziliky, na jehož místě vznikl v třetí čtvrtině 13. století raně gotický transept⁹⁰ o třech klenebních polích a v jeho návaznosti také polygonální presbytář. Lze předpokládat řešení v podobě tří vedle sebe ležících apsid,⁹¹ což však může potvrdit či vyvrátit pouze archeologický průzkum této části chrámu.

Částečně se v původní podobě dochovalo západní průčelí kostela, kterému dominují dvě vysoké hranolové věže, zcela pohlcené v jeho zdivu.[Obr.6] Vliv románského stavitelství oblastí Normandie, severní Francie a Porýní je zde jednoznačný, v blízkosti jihočeské oblasti se tento typ průčelí vyskytuje např. u klášterního kostela v Prüllu u Řezna či u řezenského Niedermünsteru.⁹² U milevského kláštera tak patrně došlo k navázání opět na tradici řádových staveb našich zemí, např. kostel kláštera v Ostrově u Davle či strahovský klášter v Praze toto západní dvojvěží mají také. V patrech obou věží jsou ve třech úrovních nad sebou otevřená sdružená okna, kdy dvě nejvyšší patra nesou okna o třech záklencích, nesena dvěma sloupky.[Obr.7] Průčelí prošlo i několika viditelnými proměnami následných stylových období, vysoké gotické okno ve středu stěny, dnes již poslední úpravou z konce 19. století naprosto setřenou podobou barokního štítu mezi oběma věžemi či dvojicí oken ukončených segmentem. V roce 1897 byly sneseny i barokní střechy věží a bohužel také i s posledním patrem včetně románských okenních

⁸⁹ Celkový počet dvanácti podpor zde patrně souvisí s tradičním symbolizováním dvanácti apoštolů, na jejich ramenou spočívá stavba církve. V přeneseném významu je kostel u velkých chrámových staveb chápán jako nebeský Jeruzalém na zemi. Bezprostředním vzorem pro tyto sloupové kolonády v trojlodí milevského klášterního kostela byl patrně chrám benediktinů v Řezně, kostel sv. Jakuba. Zde se však jedná o více robustní a prosté řešení. Více viz.: MENCL 1958, 135; MERHAUTOVÁ 1971, 168.

⁹⁰ Jeho severní a jižní zdivo je pravděpodobně v jádru stále románské. Transept tedy mohl patrně navazovat i v původní románské podobě na trojlodí baziliky.

⁹¹ Václav Mencl uvádí tuto možnost v souvislosti s vlivy bavorských chrámů. In: MENCL 1939, 22. Toto řešení je známé i z českého prostředí u premonstrátských chrámů na Strahově či v Litomyšli.

⁹² KUTHAN 1977, 52. Více k problematice dvouvěžových průčelí např. LÍBAL 1974, 163.

galerií.⁹³ Dnes jsou tedy viditelné v nejvyšší úrovni pouze novodobé kopie z pískovce. I přes takto zásadní proměny jsou patrné znaky románského stavitelství ve své čisté, až strohé podobě. Vnější fasády původně hladkého západního průčelí i ve zbytku celého kostela jsou pouze hladce omítnuty a nenesou žádné zdobné prvky. Lze také předpokládat, že z této strany původně nebyl ani vedený vstup do vnitřních prostor.

Hlavním vstupem byl pak dodnes původní kamenný ústupkový portál osazený na severní straně. I zde se jedná o velmi strohou kamenickou práci, kdy jsou vidět pouze okosení pravoúhlých nároží ústupků.**[Obr.8]** Typ takto prostého portálu se pak velmi rychle šířil po celé jihočeské oblasti. Lze jej vysledovat také u řasy venkovských kostelů, kde lze očekávat i přímé působení stavební huti působící při milevském konventu. Současně s výstavbou klášterní baziliky bylo zahájeno také budování konventu, který byl dokončen na konci 12. století, nejpozději během první čtvrtiny 13. století.

Po dlouhou dobu bylo milevské opatství jedinou institucí svého druhu v celých jižních Čechách, a při tak velké stavební zakázce lze bez výhrad očekávat také vznik již zmiňované umělecké hutě, která se ve většině případů následně podílela na sakrálních stavbách v okolí. Tento fakt se projevil i v námi sledované oblasti, kde se na menších venkovských kostelech objevují místy užité architektonické prvky této hutě. Celkově jednotný a velmi hmotný charakter klášterních staveb v Milevsku prozrazuje nejen široké zdivo pečlivě v řadách skládaných opracovaných kvádrů, zcela omítnuto bez dalších zdobných prvků, bez jakéhokoli architektonického členění, ale i celkové dispoziční řešení jednotlivých částí prostor. Tento hmotný a až blokový charakter románského stavebnictví natolik zakořenil v tamním prostředí, že jej lze také v následujícím období celé 1. poloviny 13. století považovat za jistý znak námi sledovaných venkovských kostelů v oblasti vzdáleného Strakonicka. Přestože se již právě od poloviny tohoto století objevují nově přichozí prvky gotického tvarosloví, je dalším nesporným znakem tamní sakrální zástavby jejich neoblomná kontinuita nejranější podoby hmotného románského stavitelství vůbec.

⁹³ Nepatříčná restaurace západního průčelí této stavby proběhla podle návrhu stavební kanceláře A. Bočka a A. Potůčka v Praze z roku 1896.

4. Strakonice, umělecké centrum pozdně románského stavitelství

Abychom se mohli více přiblížit k poznání charakteru umělecké tvorby románského stavitelství v regionu Strakonicka na příkladech venkovských kostelů, je důležité také představit v těchto úvodních kapitolách charakter významné stavební zakázky uměleckého centra tohoto kraje, významnou památku hradního areálu a bývalé johanitské komendy ve Strakoniciích. Jak již bylo výše naznačeno, s uměleckým centrem je často spjata také činnosti stavební huti, která má vliv na okolní výstavbu.

Tato kapitola se tedy bude týkat zejména stavební historie jednotlivých částí strakonického hradu a přilehlého klášterního konventu. V průběhu budou otevřena také témata, která se mohou zdát na první pohled snad vzdálená studiu raně středověké výstavby sledovaného regionu, řekla bych však, že jde o témata zcela nezbytná v pochopení složitého stavebního vývoje tak zásadní památky pozdně románské architektury celého jihočeského kraje. Mám tím namysli podkapitoly týkající se vůbec prvních počátků osídlení dané lokality, tedy téma vycházející zejména z archeologických poznatků, či problematiku uvedení tamního šlechtického rodu Bavorů, z jejichž rukou vzešla prakticky celá stavební idea strakonického hradu. Představena bude zejména jejich donátorská činnost v souvislosti se založením paláce. Dále představím neméně zásadní téma v celkovém pochopení stavební historie Strakonic, a to problematiku uvedení rytířského řádu svatého Jana Jeruzalémského na tamní hrad.⁹⁴ Výstavba klášterního konventu bude dále také podrobněji řešena.

4.1 Město Strakonice a jeho okolí v počátcích osídlení

Město Strakonice je v současné době okresním městem Jihočeského kraje s bezmála již 23 tisíci obyvatel, rozprostírá se v okolí soutoku Otavy s Volyňkou na

⁹⁴ Bratrstvo rytířů sv. Jana Jeruzalémského sem bylo přizváno Bavori patrně kolem roku 1225, kdy již máme z této doby listinnou zprávu. Jedná se o konfirmaci, v níž stvrzuje český král Přemysl Otakar I. darování několika vsí Bavorovou manželkou Bolemilou johanitskému řádu ve Strakoniciích. In: CDB II, č.270, 263. Konkrétně se jednalo se o vsi Chlum s veškerými jeho lesy, Lazec, Lstěn, Loukov a Březinu. (přepis latinských názvů vsí je převzat z: SEDLÁČEK 1998, 500)

ploše přibližně 3,5 ha.⁹⁵ [Obr.9] Jeho dalece sahající historický vývoj by dal na samostatné téma nemalého rozsahu. Nejpráhlednějším shrnutím úctyhodného množství faktů o tomto původně poddanském městě, na jehož počátku stálo spojení čtyř menších osad Strakonice, Žabokrty, Lom a Bezděkov, nalezneme v souborné práci Karla Kuči,⁹⁶ *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vlastní jméno města zaznívá v písemných dokumentech až v roce 1235 jako přídomek rodu Bavorů ze Strakonic,⁹⁷ který sídlil na tamním vodním hradu. Analogicky lze odvozovat podobu jména s největší pravděpodobností od „osady lidí Strakoňových“, jak se můžeme dočíst u Antonína Profouse.⁹⁸ Přesnou etymologii daného místního názvu však neznáme. Zaměřme se nyní na samotný počátek osídlení lokality dnešního města a jeho blízkého okolí, čímž budou uvedena zásadní fakta potřebná pro navazující bádání na téma výstavby strakonického hradu spolu s johanitskou komendou.

Archeologické nálezy z přelomu raného středověku směřujícího ke svému vrcholnému období, tedy z rozmezí 11. až 13.století, jsou natolik četné, že si lze spolu a několika málo písemnými záznamy vytvořit již o něco bližší představu o stavebním rozložení rodícího se města při soutoku Otavy s Volyňkou.⁹⁹ Díky zde provedeným archeologickým výzkumům byla lokalizována nově založená sídliště v blízkosti hradu, která tak představující právě ony počátky založení města samotného. Konkrétně se jedná se o osadu v prostoru dnešního Palackého náměstí, z dalších např. Žabokrty, Bezděkov či Lom. V průběhu 13. století jsou následně zakládány i první hrady – Strakonice a Střela, v okolí města vznikají také další opevněná drobná feudální sídla, např. nedaleké Radošovice či Srdov u Štěkně. V neposlední řadě máme i mnohé důkazy o poměrně husté síti vesnických sídlišť v celé oblasti sledovaného středního Pootaví.

Na základě poznatků archeologických studií zaměřených výhradně na plochu zástavby hradního areálu ve Strakonících, které by nám mohly zprostředkovat obecné povědomí o nejstarším osídlení před samotným založením kamenného hradu a komendy, nemají ani v současné době odborní badatelé zcela jasné představy o

⁹⁵ Více informace na: http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_st, vyhledáno 23.5. 2013.

⁹⁶ KUČA 2008, 52–72.

⁹⁷ *Bawarus de Sraconic* či *Bawarus de Strakonitz*.

⁹⁸ PROFOUS 1957, 182.

⁹⁹ Byly nalezeny např. zlomky keramiky na území města Strakonice dokládající osídlení v rozmezí 11. – 12. století. Nálezy z území města Strakonice např. v lokalitách Kalný vrch, Palackého náměstí čp.91, Bezděkovská ulice a nádvoří hradu. Převzato z: MICHÁLEK 2002, 36.

nejranější podobě tamního osídlení. Archeologické průzkumy zde probíhaly v několikaletých etapách v rozmezí let 1937–2006, za přítomnosti řady významných vědeckých pracovníků. V souhrnném článku řešícím danou problematiku uvádí Jan Michálek,¹⁰⁰ že tato strategicky a komunikačně výhodná poloha ostrohu při soutoku obou řek neposkytla dosud žádné archeologické doklady z časových období, která jsou v intravilánu města Strakonice a v jeho okolí, tj. ve středním Pootaví, poměrně četně zastoupená a známa z řad zkoumaných lokalit.¹⁰¹ Dosud také zcela chybí doklady a nálezy z dob slovanského osídlení 8. až 10. století.¹⁰² Autor dále uvádí, že by tyto chybějící doklady osídlení mohly být stále skryty pod dodnes stojící středověkou a novověkou zástavbou hradu, nebo že byly touto zástavbou již cele zničeny. Není však ani zcela vyloučeno, že daná oblast nebyla vůbec v těchto období osídlena. Množství nálezů z let 1975–2006 náleží již vrcholně středověké době a novověku.¹⁰³ Jedná se převážně o nálezy keramiky, zahloubené objekty, kúlové jámy nadzemních staveb, další jámy, např. také pohřební jámy s kostrovými nálezy, či dokonce základy zděné architektury.

Zmiňme nyní z hlediska našeho zájmu o sakrální architektura alespoň nejzásadnější z oněch archeologických nálezů. V blízkosti kostela sv. Prokopa a tzv. kapitulní síně¹⁰⁴ byly nalezeny doklady nejstaršího středověkého osídlení, přesněji ze závěru jeho rané doby. Od roku 1937 bylo v těchto místech objeveno minimálně 30 kostrových hrobů, z nichž tři hroby obsahovaly typickou dobovou výbavu v podobě esovitých záušnic.¹⁰⁵ Průzkumem Jana Michálka a Jiřího Fröliche v roce 1988 pak byla odkryt další část tohoto pohřebiště, archeologicky doložitelného již k první polovině 12. století.¹⁰⁶ Dále bylo v těchto místech, v trase teplovodu, v rámci prozatím nejrozsáhlejšího archeologického výzkumu v celém areálu NKP strakonický hrad opět pod vedením Jana Michálka v roce 2006 odkryto 26

¹⁰⁰ MICHÁLEK 2008, 272–273.

¹⁰¹ Jedná se o zmiňované nálezy ze starší doby bronzové (unětické kultury), z mladší až pozdní doby bronzové (knovízské kultury a štitarského období), dále z mladší doby železné (laténské kultury), z doby římské a z doby stěhování národů.

¹⁰² MICHÁLEK 2002, 11–14, 18–36.

¹⁰³ HEJNA 1978; HEJNA 1981, 636–648; HEJNA 1985, 75–93; MICHÁLEK 1987, 23–36; MICHÁLEK 2006; VALKONY 2006, 303–316.

¹⁰⁴ V odborné literatuře často uváděno také jako kaple sv. Jiří.

¹⁰⁵ První archeologický výzkum na této lokalitě provedl v souvislosti s rekonstrukcí vodovodní sítě Bedřich Dubský v roce 1937.

¹⁰⁶ U jednoho z hrobů byl nalezen denár knížete Bořivoje II. sloužící jako obolus mrtvých. In: MICHÁLEK/FRÖLICH 1988, 98.

antropologicky potvrzených hrobů včetně příslušného dobového vybavení.¹⁰⁷ [Obr.10] Výsledkem bylo také významné zjištění týkající se prostorového vymezení celého pohřebiště. Jak uvádí autor shrnutí nálezové správy Jiří Valkony: „V blízkosti severozápadního nároží kapitulní síně byly odkryty dvě sloupové jámy, které je možno interpretovat jako relikt ohrazení západní strany pohřebiště.“¹⁰⁸ Takto již probádaná plocha pohřebiště je svým rozsahem kolem 42 x 26 m v současné době velmi blízká nálezům rozsáhlého pohřebiště v nedaleké Radomyšli.¹⁰⁹ Závěrem lze říci, že pohřebiště v areálu strakonického hradu prokazatelně existuje již v první polovině 12. století a jeho zánik je následně spojen s výstavbou hradu v první třetině 13. století.

Následující mladší vrstvou nálezů a v pohledu na počátek výstavby hradu a klášterních prostor, potažmo i na výstavbu tamní sakrální architektury raného středověku obecně, jsou velmi důležité zejména výsledky výzkumu Antonína Hejny z let 1975–1976. Ve shrnutí nálezové zprávy¹¹⁰ autor uvádí, že v interiéru tzv. kapitulní síně bylo objeveno torzo objektu s kamennou konstrukcí, jehož zdívo z lomového kamene je na vnější straně pečlivě lícované kvádříky. Původní půdorysná podoba celé stavby je neznámá, autor uvádí jeho rekonstrukci odhadem.[Obr.11] Obdélný půdorys, bez východního závěru, který je orientovaný v ose Z–V a uvnitř rozdělený příčkou v menší západní a větší východní část, je dle Antonína Hejny patrně torzem sakrálního objektu, přesněji tribunového kostela.¹¹¹ Tuto interpretaci doplňuje také fakt, že nalezené kostrové hroby uvnitř tohoto objektu nejsou narušeny jeho obvodovým zdívem.

Autor dále spojil tento objekt do souvislosti s písemnou zmínkou o kostelu ve Strakonících a domu s věnem, které dává Bavor I. johanitům, vyjma vlastního domu.¹¹² Tato listina stvrzena Václavem I. nás informuje o zmíněné donaci k roku 1243, je tedy více než pravděpodobné, že se zde ještě před tímto datem nacházely zmiňované kamenné stavby. Tuto interpretaci však popírá ve svém shrnutí dosavadních nálezových situacích v areálu strakonického hradu Jiří Valkony,¹¹³ a to

¹⁰⁷ VALKONY 2008, 305–306.

¹⁰⁸ VALKONY 2008, 306.

¹⁰⁹ Plocha pohřebiště při kostelu sv. Martina v Radomyšli činí 68 x 26 m. Více: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1983, 12–13.

¹¹⁰ HEJNA 1985, 78–80.

¹¹¹ HEJNA 1985, 79.

¹¹² CDB IV 1, 34, s.114; CDB IV 1, 35, s.116: *...ecclesiam de Straconitz et domum cum dote, excepta doto principis..*

¹¹³ VALKONY 2008, 310.

v kontextu s odkazem na nález denáru Bořivoje II. (1100-1107) v jedno z hrobů v okolí objektu, čím se značně posouvá Hejnou stanovené datování pohřebiště, z první třetiny 13. století na počátek první poloviny 12. století. Jiří Valkony dále odkazuje zmínky o kostelu ze zmiňované donační listiny na jádro románského kostela sv. Prokopa a Hejnův sakrální objekt dává do souvislosti výhradně s blízkým pohřebištěm.¹¹⁴ Situace velmi podobná nedaleké Radomyšli,¹¹⁵ kdy se v dané době jednalo o panský tribunový kostel obklopen rozsáhlým pohřebištěm, může být i zde ve Strakonících, kdy původní kostel mohl náležet jádru zdejšího velmožského sídla.¹¹⁶ O jeho vládci však nemůžeme říci více, než že patrně některý z nich dal této lokalitě své jméno.¹¹⁷ Je tak zcela nepopiratelné, že tuto první kamennou stavbu nelze nijak spojovat s rodem Bavorů, kteří zde s největší pravděpodobností ještě vůbec nesídlili.¹¹⁸

Posledním z důležitých objevů v rámci dlouhodobého archeologického průzkumu hradní areálu ve Strakonících je z roku 2006 nález rozsáhlé stavby ve středních partiích plochy hlavního nádvoří, který je interpretován jako zaniklé východní hradní křídlo.¹¹⁹ Pro naši studii je tento nejnovější objev natolik důležitý, že bude blíže představen v následující podkapitole týkající se již výhradně stavební historie nejstarší části sídla rodu Bavorů.

4.2 Hrad pánů Bavorů a johanitská komenda ve Strakonících

Do dnešních dnů dochovaný strakonický hrad je nesporně jedním z největších románských stavebních zakázek v jihočeské oblasti a také nejvýraznější dominantou stejnojmenného města.¹²⁰ **[Obr.12]** Ve 13. století dokonce patřil k nejrozsáhlejším hradním celkům v českých zemích zbudovaným světskými velmoži, přesněji pány rodu Bavorů. Jeho svébytným rysem je také skutečnost, že do hradního areálu byla začleněna komenda rytířského řádu johanitů, která se zde následně dělila o prostor se svými zakladateli. Vznikl tak zcela výjimečný stavební komplex své doby. Toto

¹¹⁴ V posledním průzkumu z roku 2006 nalezené sloupové jámy, interpretované jako relikty ohrazení pohřebiště, totiž tvoří linii se závěrem zmíněné sakrální stavby, která se tak nachází ve středu ostrožny a zároveň na nejvyšším místě pohřebiště. Valkony přesněji uvádí, že v kontextu pohřebiště je zřejmě nutno hledat i funkci této stavby. In: VALKONY 2008, 310.

¹¹⁵ NECHVÁTAL 1999.

¹¹⁶ Tato domněnka se objevuje také in: MENCLOVÁ 1972, 82.

¹¹⁷ Analogicky lze odvozovat podobu jména s největší pravděpodobností od „osady lidí Strakoňových“. In: PROFOUS 1957, 182.

¹¹⁸ SVOBODA 2010, 27.

¹¹⁹ SVOBODA 2010, 307–313.

¹²⁰ Od roku 1995 je zapsán do seznamu Národních kulturních památek.

jedinečné řešení je však s největší pravděpodobností zejména projevem snahy obejít výlučně panovnické právo na výstavbu hradů. V současné době lze tedy navštívit jeden z nejstarších šlechtických hradů.

Hradní areál se rozprostírá na levém břehu řeky Otavy, na skalnaté ostrožně. Jeho půdorysné rozložení do tvaru protáhlého trojúhelníku, kdy je základna obrácena k západu, je chráněno ze severní strany tokem Otavy a na jihu a západě vyhloubeným příkopem.[Obr.13] Původní přístup do areálu byl možný pouze od severozápadu, z vyvýšené a hrad zakrývající planiny. Vnitřní členění podlouhlé dispozice hradu v době svého založení mezi léty 1220 a 1235 za Bavora I. ze Strakonice (†1260) se původně skládala ze dvou samostatných celků, bavorovského hradu v západní části a skupinou budov komendy při jižním boku areálu, v části východní. Poté co v roce 1402 získali johanité celý hrad, došlo ke stavebnímu sjednocení obou částí stržením dělicí zdi a postupnému sjednocení celého areálu.¹²¹ Oba tyto stavební celky, podoba komendy i stav původního palác, budou řešeny podrobněji až v následující kapitole, nyní ještě ve stručnosti představme stavební historii hradu i v následných obdobích.

V pohledu na půdorys celého hradního areálu jsou bezesporu prostory někdejší johanitské komendy nejvýraznější částí.[Obr.14] Jsou rozloženy v ose ve směru západ-východ a čítají stavbu kostela sv. Vojtěcha (později sv. Prokopa) s jeho mohutnou západní tribunou, dále je zde těsně vložená křížová chodba ve středu s malým rajským dvorem a západní čelo komendy nakonec uzavírá široká obdélná prostora tzv. kapitulní síně, k níž na jihu přiléhá plná půlválcová věžice.

Při jižním boku západní části hradu se nachází veliký palác, s nejstarší částí celého panského sídla - velkým sálem, dnes dochovaným již v úrovni suterénu. Palác prošel mnohými přestavbami již v druhé polovině 13. století, kdy byla navýšena patra a došlo k dostavbě mohutné obytné věže v jihozápadním koutu areálu.¹²² Z patra paláce také navazuje schodiště v síle zdiva na ochoz západní hradby, v jejímž středu byla vyzdvihnuta válcová věž s břitem, zvaná Rumpál.¹²³ Při západní hradbě je také situována mnohokrát přestavovaná budova purkrabství,

¹²¹ NA Praha, ŘM, inv. č. 2457–2458.

¹²² Její patra byla snesena patrně v 17. století, případně roku 1834. Viz. KUČA 2008, 57.

¹²³ Stavební řešení této velmi známé věže Strakonického hradu je zde méně obvyklé než známe u jiných příkladů věží s břitem. Tento důmyslný obranný prvek je vytvořen odebráním stavebního materiálu z původního oblého tělesa věže, což spíše vede k myšlence, že by mohlo dojít k oslabení stability obrany v případě útoku. Ale není tomu tak, jak uvádí ve svých studiích pan prof. Tomáš Durdík.

Např.: DURDÍK 2005, 272; DURDÍK/ADÁMEK/FRÖLICH/CHOTĚBOR 1998, 36.

přesněji v severozápadním nároží, kde ležel i původní hlavní vstup do vnitřního hradu.

Celou severní stranu zaujímal původně předhradí přístupné ze západu. Dnes se dochovala zástavba provázaných prostor podél severní strany nádvoří patrně z přelomu 15. a 16. století,¹²⁴ tato část je z nám pohledu stavební historie však spíše méně známou, a to díky výrazné přestavbě ze 40. let minulého století. Směrem k břehu řeky Otavy byl areál hradu rozšířen o další nádvoří, jehož součástí se stala mohutná polookrouhlá dělostřelecká bašta a další polobašta v sousedství s předstupující bránou.

Hrad prošel další výraznou přestavbou po polovině 16. století, čímž byl jeho stavební vývoj v zásadě dokončen. Jak uvádí ve své souhrnné práci Karel Kuča,¹²⁵ patřilo k němu opevněné severní a východní předhradí a silueta hradu byla v té době daleko členitější. Tvořily ji kromě dnes zachovaných věží (kostelní a Rumpál) i jihozápadní věž, věž nad branou do severního předhradí, věž v opevnění téhož předhradí a věž vodárny stojící v severním předhradí, která zásobovala pivovar a kašnu na hradním nádvoří.

V průběhu třicetileté války však neminulo ani toto sídlo s kostelem plenění,¹²⁶ následkem čehož byla řada zmiňovaných věží během následujících úprav snesena. Současně s opravou opevnění byla patrně postavena také půlkruhová bašta při mostu přes řeku Otavu. Zcela v barokním duchu konce 17. století došlo k četným úpravám hradu, které se pak kolem roku 1700 dotkly zejména kostela sv. Prokopa. Jelikož se prostory hradu po řadu let bez řádné údržby staly neobydlitelnými, dal velkopřevor Ferdinand Leopold Dubský z Třebomyslic v letech 1714-1721 postavit novou velkopřevorskou rezidenci východním směrem, těsně při soutoku Otavy s Volyňskou.[Obr.15]

Dostavba rezidence a řada jejích úprav včetně proměn okolí areálu i vnitřních nádvoří probíhala nadále až do poslední čtvrtiny 19. století. Johanitům zůstal hrad v majetku do roku 1925, kdy již řád neměl dostatek financí na realizování oprav. Hradní komplex přešel do rukou několika soukromých vlastníků a až po II. světové válce nakonec přešel do majetku města. Následující dění v areálu strakonického

¹²⁴ Jedná se o období velké přestavby hradu na reprezentační sídlo velkopřevorů za komtura Jana z Rožmberka (1511-1532 gen.převor, od roku 1517 velkopřevor český). V této době došlo také k výstavbě věže Jelenka, která vystupuje z jižní fronty hradu.

¹²⁵ KUČA 2008, 58.

¹²⁶ V roce 1619 Bavorsy a Švédy pak v roce 1641.

hradu tak odpovídalo příslušným dobovým událostem. Mimo již zmiňované archeologické průzkumy proběhlo i několik stavebních úprav, včetně té nejnešťastnější z let 1939-1940, kdy došlo prakticky ke zničení severního křídla.¹²⁷ V areálu se postupně usidlovaly kulturní organizace, které zde ve většině setrvávají dodnes.

Z našeho hlediska, v rámci studia venkovských kostelů oblasti středního Pootaví, představuje město Strakonice s vodním hradem ve svém jádru také umělecké prostředí, z něhož se nesporně šířila specifika stavebních postupů i uměleckého řešení architektonických článků do blízkého i vzdáleného okolí. Nyní je tedy zásadní představit stavební historii nejstarších částí hradního areálu, tedy zejména s důrazem na námi sledované období, přibližně do poloviny 13. století, kdy bude v popisu jednotlivých částí výstavby upozorněno na zvlášť důležité stavební prvky, mnohdy až signifikantní umělecké projevy prozrazující působení tzv. stavební huti strakonického hradu v širším okolí jejich velké zakázky.

Jelikož se jedná o téma obsáhlé také vzhledem k nutnosti uvedení historického kontextu spojeného se zakladatelským rodem Bavorů i neméně zásadní rolí rytířského řádu johanitů, bude následující text rozdělen právě na tyto dvě samostatné části. Nejprve bude řešeno založení sídla pánů ze Strakonic, v druhé části pak vznik johanitské komendy při kostelu sv. Vojtěcha a uvedení řádu sv. Jana Jeruzalémského do tohoto nově založeného kláštera.

4.2.1 Páni ze Strakonic - výstavba hradního paláce

Stavební historie nejstarší části Strakonického hradu souvisí neodmyslitelně s jeho fundátory, druhým nejmocnějším velmožským rodem středověkých jižních Čech, s rodem pánů ze Strakonic, z dob nedávných označovaný jako rod Bavorů ze Strakonic. Genealogie tohoto rodu, který nosí znamení střely ve svém erbovním znamení, není v mnoha ohledech dodnes jasná. Pro nedostatek dobových písemností je samotný počátek rodu i jeho příchod do oblasti jižních Čech stále otevřenou otázkou, odpověď na ni patrně nikdy nenalezneme.

Ve stručnosti uvedme několik zásadních momentů z historie tohoto rodu, jehož nejpůsobivějším obdobím v oblasti jižních Čech byla právě doba počátků výstavby

¹²⁷ Podrobná stavební historie celého areálu strakonického hradu je řešena zejména in: BIRMBÁUMOVÁ 1947a; LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967; KUTHAN 1977, 77–89; DURDÍK/ADÁMEK/FRÖLICH/CHOTĚBOR 1998, 32–37 (zde také na závěr souhrn dostupné literatury); KOTLÁROVÁ 2002, 139–147; DURDÍK 2005, 271–272.

velmožského sídla ve Strakonících a dále i založení nového klášterního konventu při tamním kostele sv. Vojtěcha. Několik málo dochovaných listin, vydaných samotnými Bavori, umožňují přibližně nastínit jejich osudy. Přesná data narození či úmrtí jejich členů však nejsou známa. O jejich činech tak mnohdy vypovídají pouze samotné hmotné památky. Jako významní donátoři stavebních zakázek ve Strakonících se podíleli také na výstavbě svého sídla v Horažďovicích, v Blatné či v Bavorově. Do jaké míry lze očekávat „propůjčení“ mistrů stavební huti působících při uměleckém centru na strakonickém hradu s konventem johanitů k okolním zakázkám menších sakrálních staveb v široké oblasti dnešního strakonického okresu bude další otázkou.

Počátky rodu Bavorů jsou spojovány s prostředím nikoliv cizím, jak by tomu snad i nasvědčovalo jméno samotné,¹²⁸ ale s prostředím moravským, a to přibližně s obdobím druhé poloviny 12. století. Spleťtá souvztažnost několika historických písemných pramenů vytváří pouze mlhavou představu, ověření možných výkladů budou patrně navždy pouze odhady.¹²⁹ Na přelomu 12. a 13. století se objevuje významná osoba vůbec prvního olomouckého biskupa, jistého Bavora (†1201), který byl jmenován přímo samotným králem Přemyslem Otakarem I. V téže době se také objevuje stejnojmenný komorník, jehož úředním úkonem bylo mimo jiné i spravování panovnickových financí.¹³⁰ Jednalo se patrně o synovce olomouckého biskupa, který byl později přítomný významnému jednání v létě 1221, kdy se zástupci duchovní a světské moci snažili urovnat dlouhotrvající spor krále Přemysla I. s pražským biskupem Ondřejem.¹³¹ V doprovodu českého krále zaujal přední místo mezi velmoži právě pan Bavor. Sepjetí královského dvora s mnohými členy Bavorovického rodu je i dále udržováno po několik generací také tzv. strakonickou větví tohoto rodu.

¹²⁸ Domněnka o cizím původu rodu odvozeného z oblasti německého Bavorska se objevuje v práci *České hrady I*, in: MENCLOVÁ 1972, 82.

¹²⁹ Tato problematika je velmi komplikovaná a vzhledem k zadání této práci se stává spíše okrajovým tématem. Shrnutí např. viz.: LIFKA 1993, 4951; KOTLÁROVÁ 2004, 9–29; SVOBODA 2010, 16–24.

¹³⁰ Jistý Bavor je doložen jako komorník na listině vydané v Olomouci 25.10. 1208. In: CDB II, č. 78, 73.

Jednalo se velmi prestižní pozici při panovnickově dvoře. Úřad komorníka spravoval a zajišťoval komorní příjmy na svěceném území. Součástí těchto příjmů byly jak pravidelně vybírané dávky tak z velké části i soudní pokuty, z čehož pak získával komorník důležitou pozici také při zasedání soudů, kde vystupoval jako veřejný žalobce.

¹³¹ Nejnověji shrnuto in: ANTONÍN 2012, 297–306.

Patrně přízeň samotného krále a možné panovníkovy výsluhy jsou příčinou příchodu Bavorů do jihozápadní oblasti Čech.¹³² V této souvislosti je stejnou měrou zmiňován i sňatek s významnou příslušnicí jihočeské elity, sňatek s jistou Bolemilou,¹³³ jejímž věnem získal Bavor významnou Radomyšl¹³⁴ a díky níž byli také do této oblasti přizváni první johanitští rytíři. Listina z roku 1225¹³⁵ stvrzující králem Přemyslem Otakarem I. Bolemilinu donaci vsí a lesů johanitskému řádu, tak zprostředkovává vůbec první zmínky o svatojánském řádu v oblasti Pootaví, stejně tak o Bavorovi samotném.¹³⁶ Za své velmožské sídlo si zvolil tento nově příchozí Bavor, olomoucký komorník, již osídlenou skalnatou ostrožnu nad soutokem řek Otavy a Volyňsky, kde patrně stával kamenný kostel s okolním pohřebištěm a původně dřevěná obytná stavba v palisádou chráněném sídelním okrsku. Tehdejší hradským sídlem široké oblasti Pootaví raného středověku však byla bezpochyby nedaleká Prácheň, kde se v areálu hradiště nacházel patrně také v základech kamenný kostel, zde zasvěcen svatému Klimentovi.¹³⁷

Jako první člen rodu, který užil predikátu Bavor (I.) ze Strakonic (†1260), dle stejnojmenného nově založeného kamenného hradu, byl s největší pravděpodobností až syn Bavora, moravského komorníka, a Bolemily.¹³⁸ Dobová listina z roku 1235 tak vůbec poprvé uvádí místní jméno Strakonic.¹³⁹ Nově budovaný hrad musel být tedy již kolem roku 1235 alespoň v nejhrubější podobě dokončen tak, aby jej jeho pán mohl obývat a užívat zmiňovaného predikátu. Strakonický hrad díky tomu bývá považován za jeden z prvních šlechtických kamenných hradů v zemi. Neopominutelná je také přítomnost johanitských rytířů od samých počátku jeho výstavby. Jejich konvent při kostelu sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa) byl budován ve

¹³² August Sedláček přímo uvádí, že olomoucký komorník Bavor obdržel od Přemysla Otakara I. úřad správce prácheňského krace. In: SEDLÁČEK 1997, 130.

¹³³ Postava Bolemily, která je uváděna jako dcera blíže neznámého příslušníka vládnoucí vrstvy v okolí Radomyšle, je blíže představena in: SVOBODA 2010, 29–32.

¹³⁴ Význam Radomyšle je vztahován k zadání této práce, tedy ve smyslu studia venkovské sakrální architektury raného středověku na Strakonicku. Provedený archeologický průzkum tamní situace v těsném okolí kostela sv. Martina, včetně průzkumu interiéru této stavby, bude podrobněji řešen v samostatném katalogovém hesle v nadcházejícím textu.

¹³⁵ CDB II, č. 270, 263–264.

¹³⁶ Je uváděna jako „*comitissa, uxore Bavari, Bolemila*“. In: CDB IV/1, č. 270, 263–264.

¹³⁷ Na starobylost kostela odkazuje bezesporu jeho partocinium. Zasvěcení stavby sv. Klimentovi je jedno z nejstarších v Čechách. Viz.: BOHÁČ 1973, 375, 377. Detailnější rozbor osídlení Prácheň nejnověji např.: LUTOVSKÝ 2011, 174–175.

¹³⁸ V odborné literatuře je mnohdy totožnost Bavora I. spojována přímo s postavou Bavora, olomouckého komorníka. Zde zcela přejímám výklad dle Miroslava Svobody, viz.: SVOBODA 2010.

¹³⁹ CDB III/1, č. 104, 124; CDB III/1, č. 105, 125. Je uveden jako „*Bavarus de Sraconic*“.

stejném časovém horizontu, což dokládá mimo jiné i stavebně historický rozbor jednotlivých prvků nejstarších prostor celého komplexu.

Postava Bavora I., jako štědrého donátora a oddaného zastávce johanitů, zejména pak i donátora významné stavební zakázky svého sídla ve Strakonici, se objevuje na poli královského dvora mezi čelními představiteli zemské politiky na řadě míst, což dokládá poměrně hojná historická dokumentace. Nelze opominout jeho pozici královského číšníka,¹⁴⁰ kterou získal listinným stvrzením k roku 1238.¹⁴¹ Ve sledování stavební historie strakonického hradebního komplexu je zejména důležitý písemný dokument z roku 1243.¹⁴² Zde potvrzuje král Václav I. darování několika vesnic řádu sv. Jana Jeruzalémského Bavořem a jeho ženou Dobroslavou. Poprvé jsou uváděny také zmínky o donaci špitálního domu a kostela, vyjma domu pánova, čímž prakticky Bavor I. věnoval polovinu svého hradu johanitskému řádu. Stvrzení této listiny bylo pak dále ujištěno i budoucím českým králem, v roce 1251 mladým Přemyslem Otakarem II.¹⁴³

Následující vzestup Bavora I. na společenském poli dvorského prostředí předznamenává nepochybný příklon k mladému ambicióznímu markraběti již v době velmi složité situace zasahující všechny oblasti království kolem poloviny 13. století. Ta vyvrcholila událostí v roce 1248, kdy byl nakonec přijat za pána země právě králův syn Přemysl nespokojenými velmoži za asistence pražského biskupa Mikuláše.¹⁴⁴ V historické dokumentaci se však po celou dobu nepokojů Bavor ze Strakonic neobjevuje. Po roce 1244 na několik let z pramenů zcela zmizel, přestože si stále držel úřad číšníka až do roku 1251.¹⁴⁵ Po smrti Václava I., 22. září 1253, se vlády ujímá již rakouský vévoda a následovník českého trůnu Přemysl Otakar II., v jehož blízkosti se jméno Bavora I. ze Strakonic objevuje velmi často. Významnou odměnu za svou věrnost získal v polovině roku 1254, kdy Bavor I. přijal titul *camerarius*, který si udržel až do své smrti v roce 1260. Byl mu tak svěřen úřad

¹⁴⁰ Nešlo o klasický zemský úřad opřený o faktickou moc, jakou disponoval například komorník nebo maršálek. Číšník byl, podobně jako jídlonoš, úřadem spíše dvorským, jeho úloha spočívala v obsluhování krále během slavnostních příležitostí. Po celé 13. století nalezneme v tomto úřadu zástupce předních velmožských rodů. Hodnost číšníka zastával ve vztahu k římskému králi i český panovník.

¹⁴¹ CDB III, č. 188, 235; CDB III, č. 196, 251.

¹⁴² CDB IV/1, č. 34, 114–115; CDB II/1, č. 34, 114–115; CDB IV/1, č. 35, 116. Přesný výklad jednotlivých listin i jejich vzájemný vztah řeší nejnověji: SVOBODA 2010, 51–52.

¹⁴³ CDB IV/1, č. 225, 390–391.

¹⁴⁴ Tzv. povstání královice Přemysla či revolty českých a moravských předáků proti králi Václavovi I. je tématem velmi obsáhlým, pro zaměření této práce tedy více pouze s odkazem na odbornou literaturu: VANÍČEK 2000, 372–387; ŽEMLIČKA 2002, 166–185; SVOBODA 2010, 383–389.

¹⁴⁵ CDB IV/1, č. 203, 363.

nejvyššího komorníka.¹⁴⁶ Tímto aktem se dostal pán Strakonického dominia na nej přednější místo společenského žebříčku, což bezesporu posílilo ambice tohoto štědrého donátora a stavebníka. Z pohledu na stavební historii strakonického hradu, který je brán jako výchozí umělecké centrum při studiu venkovských kostelů v jeho okolí, se tak otvírá již nová kapitola raně gotického stavitelství.

4.2.1.1 Raně středověká podoba sídla

Nejstarší dochované části areálu lze vysledovat nejen na základě písemných zmínek v historické dokumentaci, která již byla mnohokrát zmiňována zejména ve spojitosti s darováním části prostor johanitům k roku 1243, také je v mnoha místech prozrazuje poměrně bohaté románské, převážně pak pozdně románské tvarosloví. Přesná rekonstrukce však není zcela možná, četné přestavby i možnost několika způsobů interpretace historických písemností vylučují představení konečné podoby jak prostor sídelního paláce tak i východní části klášterního konventu.

S jistotou dnes můžeme říci, že nejstarší budovy jsou situovány při jižní straně hradního areálu. V čele nejvýchodnější části se nachází tribunový kostel sv. Vojtěcha, dále pak západním směrem navazuje kvadratura již v gotické podobě a v těsném sousedství kolmo založeného křídla tzv. kapitulní síně, mnohdy označované jako kaple sv. Jiří. Prostory románského paláce pak uzavírají tuto nejstarší část hradu v jihozápadním koutě areálu. V celé délce nejstarší zesílené jižní hradební zdi je dochováno několik fortifikačních prvků, z nichž nejvýraznějším je zejména plná věžice segmentového půdorysu v úseku jižního průčelí tzv. kapitulní síně. [Obr.16]

V pohledu na nejstarší sídelní prostory nově sem příchozích Bavorů se nám dochovaly v jihozápadním koutu areálu i přes četné pozdější přestavby pozůstatky soustavy několika převážně valeně klenutých prostor, které se dnes nacházejí v úrovni suterénu. Jsou přístupné z dnes již přízemní místnosti restaurace, jejíž provoz zde byl zřízen v nedávných letech stejně jako výstava představených vstupních prostor z nádvoří.¹⁴⁷ [Obr.17] V důsledku nástaveb dalších pater a postupného navrhování okolního terénu se tedy přízemní část původního *románského paláce* postupem času dostala až pod úroveň okolního nádvoří. Ve třicátých letech

¹⁴⁶ V druhé polovině 13. století, v rámci českého státu, byl nejvyšší komorník (*summus camerarius*), někdy pouze komorník (*camerarius*), jedním z nevyšších úředníků na královském dvoře zejména se soudními pravomocemi v prostředí zemského soudu, tj. soudu především šlechtického, který řeší především majetkové soukromé záležitosti. Viz.: FIALA 1954, 57–82.

¹⁴⁷ V současné době jsou tyto prostory volně přístupné. Jsou součástí nově zřízené restaurace a hradního sklípku.

minulého století byly objeveny pod těmito přízemními prostory paláce rozsáhlé klenuté sklepy. Přístup k nim však byl opět zazděn.¹⁴⁸ Z tří dnes dochovaných prostor tohoto traktu v úrovni suterénu byl umožněn původně přístup z nádvoří schodištěm do středního sklípku, který je zaklenut stlačenou valenou klenbou s nízkými trojúhelnými výsečemi.[Obr.18] Původní dispozici v současné době znejasňuje novodobě vestavěné sociální zařízení a nové řešení schodiště.

Bezpochyby hlavním prostorem původního paláce je čtverhranná síň ve východní části „sklepení“. [Obr.19] Je sklenutá čtyřmi poli křížové klenby bez žeber, jejíž hrany se do vrcholu vytrácejí. [Obr.20] Meziklenební pasy se opírají na jižní a severní straně přímo o stěnu, na východní a západní pak o hranolové polopilíře, [Obr.21a-b] ve středu místnosti je celá klenba nesena mohutným hranolovým pilíř, jehož hrany u náběhu klenby přesahují. [Obr.22] Pasy jsou půlkruhově vyklenuté. Charakter těchto kopulově vyduťtých románských kleneb bez žeber je jedním z architektonických prvků, které lze vypočítávat nejen v dalších částech nově zakládané komendy, stávají se signifikantním prvkem stavebních postupů huti působící také v okolí Strakonic.

Třetím dochovaným prostorem je na západní straně malý sklípek zaklenutý plnou valenou, hladce omítnutou klenbou. [Obr.23a-c] Stejně jako střední sklep neodpovídá dispozici přízemí. [Obr.24a-b] Z nákresu SHP sklepních prostor jihozápadní zástavby hradu je patrná také mohutná šíře zdiva nejzápadnější z prostor. V tomto případě se patrně jedná o pozůstatek základů původní hranolové věže, zmiňovaného jádra nejstaršího paláce v tomto areálu.¹⁴⁹

Mimo odborný elaborát SHP není detailnější popis původních prostor velmožského paláce v dostupné literatuře řešen. Nákres zvyrazňující nejstarší část strakonického hradu v souborné práci Dobroslavy Menclové¹⁵⁰ se v nejzápadnější části zástavby při jižní hradbě v mnohém od nákresů SHP liší. Například půdorys prvního patra a suterénu se v dispozicích jednotlivých místností shodují, čemuž reálný stav zaměřený v roce 1967 neodpovídá. Jedná se tedy pouze o badatelčin odhad. [Obr.16]

Vyšší patra v této části traktu prošly řadou stavebních úprav již v době Bavorovské donace z roku 1243, nevyjímaje řadu přestaveb v následujících staletích.

¹⁴⁸ KUTHAN 1967, 129.

¹⁴⁹ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 123.

¹⁵⁰ MENCLOVÁ 1972, 82–85

Jejich původní podoba je tak v jakémkoli návrhu opravdu pouze domněnkou. Nejméně další dvě patra však lze bezesporu předpokládat. Dodnes lze v přízemí restaurace (v prvním patře původního paláce) vysledovat některá stavební řešení odkazující na původní dimenzi prostor. Jedná se o vstupní místnost v nejzápadnějším koutu traktu, jež je klenutou nízkou valenou klenbou.[Obr.25] Vstup do východnějšího sálu je otevřen širokým segmentovým obloukem [Obr.26], klenba této části je řešena ve své šířce dvěma poli valených kleneb opřených na širokých hranolových pasech.[Obr.27] Vstup do suterénu umožňuje pozdější úpravou vložené schodiště otevřené ve východní stěně širokým půlobloukem.[Obr.28] Průkaznost existence románského zdiva ve vyšších patrech, jako pozůstatku původního řešení později snesené obranné či obytné věže, která byla zachycena ještě na počátku 17. století na vedutě od Jana Willenberga, lze stvrdit či vyvrátit pouze na základě hloubkového průzkumu, prostřednictvím sondáže vytipované části zdiva.[Obr.29]

Otázka datace této nejstarší části panského sídla je stejně komplikovaná jako snaha hmotově rekonstruovat celou její podobu. Vycházejí zejména z listiny z roku 1243,¹⁵¹ kdy stvrzuje Václav I. Bavorovi ze Strakonice (†1260) donaci řádovým bratrům johanitů kostel se špitálním domem, vyjma panského domu, lze předpokládat existenci jejich sídla nejméně před tímto rokem. Historické záznamy z let 1225 či 1238¹⁵² zmiňující Bavora již s predikátem „ze Strakonice“ jsou nesporným důkazem o existenci jejich sídla již minimálně kolem 20. let 13. století. Podle Alžběty Birnbaumové si vystavěl na opačném konci areálu nový palác s věží a kaplí v severovýchodním koutě nástupce pána z Bavor, zakladatele hradu, který se svým otcem náklonnost k johanitům nesdílel. Původní hrad byl podle ní založen krátce po roce 1220 a stavěn patrně až 1235.¹⁵³ Tuto dataci přijímá také Anežka Merhautová¹⁵⁴ a na základě rozsáhlé umělecko historické studie i Jiří Kuthan.¹⁵⁵ Naopak do pozdější doby jej zařadil Tomáš Durdík,¹⁵⁶ který zmiňuje jako další fázi

¹⁵¹ CDB II/1, č.34, 114–115: ...Václav I. potvrzuje *guod Bawarus ... villas subnotabas, has videlicet, ecclesiam at domum hospitalis Ztraconiz ... et matrona domina Dobrozlava villam... hospitali sancti Johannis Baptiste in Jerusalem ... centulissent*;

CDB IV/1, č.35, 116: ...*Baivarus de Straconitz ... hospitali sancti Johannis Baptiste Jerosolimitani ecclesiam et villas subnotatas de nostri proprietatibus libere ac liberaliter contulimus perpetuum possidendas, videlicet ecclesiam de Straconitz et domum cum dite, excepta domum principis ...*

¹⁵² Rok 1225 viz. CDB II, č. 270 ...*comitissa Volemila, uxor Bavari, villam ... domui hospitularie Cruciferorum ... contulisset*.; Rok 1238 viz. CDB III/2, č.193 ...*Bauarus de Strakonice*.

¹⁵³ BIRNBAUMOVÁ 1947b, 6.

¹⁵⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 327.

¹⁵⁵ KUTHAN 1977, 89.

¹⁵⁶ DURDÍK 2005, 272.

výstavby v rámci areálu podélný bavorovský palác ukončený vysokou obdélnou obytnou věží až z druhé poloviny 13. století, tedy v duchu rané gotiky.

Následné úpravy počínaje rokem 1243¹⁵⁷ jsou již otázkou mísících se prvků pozdně románských i raně gotických. Západní část bavorovského sídla následně získala v průběhu několika stavebních etap mnoho tváří.¹⁵⁸ Zásadní proměna započala přibližně v 80. let 13. století za vlády Bavora II. (†1279, případně až 1289).¹⁵⁹ Vrcholně středověké úpravy následovaly také za Bavora III. (†1318) a především pak po převzetí majetků rodu jeho bratrem Vilémem ze Strakonice (†1359). Vzhledem k vymezení tématu této práce se zaměřením na raně středověkou architekturu dané oblasti již tedy ponechme detailnější rozbor stavební historie pokročilejších etap pouze v odkazech na zmiňovanou odbornou literaturu.

V závěru této kapitoly bych zde pro úplnost, a pouze tedy ve stručnosti, poukázala na nejnovější výsledky archeologického průzkumu v areálu strakonického hradu z roku 2006,¹⁶⁰ které přinesly mimo jiné i jedinečný objev rozsáhlé stavby ve středních partiích plochy hlavního nádvoří. Tento nález je interpretována jako zaniklé východní hradní křídlo s přiléhající částí křídla severního, což také nejnověji dotváří možnou představu o vzhledu raně gotické podoby velmožského sídla v rámci celého areálu.[Obr.30] „V nalezeném zdivu byly rozlišeny minimálně dvě stavební fáze, z nichž mladší dispozičně navazuje na dosud stojící stavbu v blízkosti vstupu na severní předhradí“, píše ve svém článku Jiří Valkony.¹⁶¹ V otázce datace této části zaniklého východního křídla hradu napomohl zejména nález dvou konstrukčně podobných topenišť se společným obslužným prostorem, odborníky označené jako chlebové pece. V blízkosti jižněji položené pece byl nalezen soubor stolní keramiky ze druhé poloviny 13. století až století 14., nedaleko pak i mince pasovského feniku, který byl ražen přibližně ve stejné době. Vzhledem k historickým okolnostem by pak doba výstavby tohoto křídla v rámci stavební historie „světské“ části hradní areálu mohla být ovlivněna patrně i potřebou prostorově vymezit nově nastalou situaci po příchodu johanitů do Strakonice, po jejich uvedení stvrzeném darovací listinou z roku

¹⁵⁷ CDB IV/1, č.34, 114–113.

¹⁵⁸ Nejpodrobněji k celkové stavební historii hradu viz.: LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 159–165.

¹⁵⁹ Více k postavě Bavora II. viz. kapitola *Bavor II., králův zeť* in: SVOBODA 2010, 65–87. Ke stavebnímu rozvoji strakonického hradu za jeho vlády pak souhrnně in: SVOBODA 2010, 73–75.

¹⁶⁰ Hlavním garantem archeologického výzkumu v areálu NKP strakonický hrad bylo Muzeum středního Pootaví v čele s vedoucím výzkumu PhDr. Janem Michálkem, ve spolupráci se společností Archaia Praha o.p.s. Souhrnný článek z náleзовé zprávy viz. VALKONY 2008, 303–316.

¹⁶¹ VALKONY 2008, 310.

1243. S největší pravděpodobností vznikl tento trakt v období mezi 40. – 70. lety 13. století, v době největší stavební aktivity pánů ze Strakonic.¹⁶² Raně gotická podoba bavorovského hradu tak získala půdorysně tvar uzavřeného lichoběžníku vlastním přístupem ze severu. Následně vzniklo volné prostranství mezi tímto nově vystavěným východním křídlem a komendou, které bylo patrně v průběhu 13. století společně užíváno oběma komunitami.¹⁶³ [Obr.31]

Sídlo pánů ze Strakonic v této podobě zůstalo s největší pravděpodobností do počátku 15. století, kdy opět došlo ke změnám ve vlastnictví celého areálu. Johanité získali celý hrad do své správy v roce 1402,¹⁶⁴ kdy již Bavorové nedlouho před tímto rokem zcela odcházejí z politické scény českého království. Východní křídlo velmožské části hradu bylo patrně v této době sneseno. Je až s podivem, že se o existenci tohoto nově objeveného východního křídla hradu nezmiňuje žádný z dobových písemných pramenů, dokonce ani dosavadní odborné studie. Pouze v souvislosti s prováděním stavebně historický průzkum v 60. let 20. století pod vedením Dobroslava Líbala byla vyřčena hypotéza o možné existenci severojižního traktu.¹⁶⁵ Více se o raně gotické stavební etapě sídelního paláce v rámci areálu strakonického hradu v odborné literatuře nedovíme. V současné chvíli se jedná o shrnutí všech dostupných poznatků, pro úplnost je nutnost vyčkat na výsledky přírodovědných a technologických analýz, včetně vyhotovení analýzy nově nalezeného zdiva a architektonických článků.¹⁶⁶

Nejstarší románská podoba hradu, kdy již prokazatelně existuje také budova tzv. kapitulní síně, jejíž vznik bývá kladen k roku 1230¹⁶⁷ a v jejíž blízkosti se nacházela patrně i románská podoba kostela sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa), je ve svém jádru tvořena prostory paláce s obytnou věží v jihozápadní části ostrožny.

¹⁶² Dle autora archeologické nálezové zprávy je nepřímým důkazem i časný zánik jednoho z topenišť ve druhé polovině 13. století, nejpozději na počátku 14. století. In: VALKONY 2008, 311.

¹⁶³ Sondy na ploše prostranství odhalily studnu (cisterna), doposud jediný známý zdroj vody uzavřeného hradního areálu, vápennou jámu a objekt související se zpracováním kovů (patrně na odlévání zvonu pro kostel sv. Prokopa) či četné nálezy kůlových a sloupových jam. Viz. VALKONY 2008, 308–309.

¹⁶⁴ NA Praha, ŘM, inv. č. 2457–2458.

¹⁶⁵ Badatelé vycházeli z popisu hradu uvedeného v historické písemnosti z roku 1318, kde se uvádí, že řád drží poloviční díl hradu, v kterémžto dílu je klášter sv. Vojtěcha v rozloze od brány, která je vedle naší kuchyně, až k bráně obce proti mostům. Jelikož se jediná známá vrcholně středověká kuchyně v areálu nacházela v sousedství brány do severního předhradí, což neodpovídalo popisu v listině, logickým vysvětlením těchto nesrovnalostí s písemným pramenem mohlo být badateli navrhované řešení v předělení hradního areálu severojižním směrem. In: LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 160–161.

¹⁶⁶ VALKONY 2006

¹⁶⁷ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 645.

Výstavba tohoto bavorovského paláce bývá datována ještě před rokem 1243, případně až počátkem druhé poloviny 13. století. Obě strany pak nejspíše spojovala pouze nejstarší část opevnění na jižní straně, jehož reliktem je i plná věžice segmentového půdorysu v sousedství hranolové věže nazývané Jelenka.¹⁶⁸ Osobně se přikláním k časnější dataci založení velmožského sídla, a to na základě analogií historických písemností i studia architektonického řešení nejstarších dochovaných prostor paláce v úrovni dnešního suterénu.

Užité stavební postupy i zpracování jednotlivých prvků zejména v klenební soustavě středního obdélného sálu jsou patrné dále v prostorách tzv. kapitulní síně či podklenutí mohutné tribuny kostela sv. Vojtěcha, jak bude následně naznačeno, lze je tedy očekávat jako jeden ze signifikantních prvků i v okolní výstavbě venkovských kostelů.

4.2.2 Johanité, rytíři svatého Jana Jeruzalémského – výstavba komendy v areálu strakonického hradu

Výjimečnost strakonického hradu spočívá v neobvyklém stavebním řešení celého areálu, který umožňuje koexistenci dvou odlišných společenských komunit. Hradní areál je ve své nejstarší podobě, ve svém jádru rozdělen na tři části v ose východ-západ. Již představené sídlo velmožského rodu Bavorů se rozprostírá na západní straně, střed hradu zaujalo provozní společné nádvoří se studnou a z východu jej vymezila protáhlá stavba klášterního komplexu při kostelu sv. Vojtěcha.

Prostory nově založené johanitské komendy však navázaly více méně na již stávající situaci v rozložení původních objektů na Bavorsy darované ploše nově příchozímu špitálnímu řádu. Mnoho již bylo řečeno v úvodní části představení celého hradního areálu, ve stručném nastínění počátků jeho stavební historie. Řadu faktů přinesly zejména výsledky archeologických výzkumů, řadu faktů lze i nadále pouze odhadovat. Pravdou je, že skutečnou rekonstrukci podoby předrománského sídla s tribunovým kostelem a rozsáhlým pohřebištěm v jeho nejužším okolí a stejně tak rekonstrukci podoby románského paláce a kostela svatého Vojtěcha nelze ani díky nejnovějším poznatkům představit v konečné variantě. Než se však zaměříme na tuto problematiku v konkrétních popisech jednotlivých částí konventu, čímž se následně

¹⁶⁸ VARHANÍK 1995, 82.

poukáže na prvky objevující se také v charakteru výstavby venkovských kostelů v okolí, je na místě nejprve představit okolnosti příchodu johanitů do jihočeské oblasti.

Cílem tohoto úvodu není představení úplné historie řádu sv. Jana Jeruzalémského, jeho poslání či znaků spirituality. Vzhledem k vymezení tématu mé práce bych nyní odkázala zejména na četnou odbornou literaturu¹⁶⁹ z oblasti religionistiky a uvedla pouze několik základních bodů v souvislosti s působením johanitů na Strakonicku. V kontextu architektury raného středověku obecně však vyvstává důležitá otázka, do jaké míry mělo společenství bratří špitálníků a rytířů Svatého Jana Jeruzalémského zkušenosti s hradní architekturou východních zemí a nakolik jej ovlivnily v dalekém prostředí nově zakládaných komend u nás v Čechách i na Moravě. Následně se můžeme také ptát na souvislosti přímo s výstavbou strakonického hradu, kde lze tyto nesporné vlivy patrně také očekávat. Doposud je tato otázka stále otevřená, odborníky nedořešena.¹⁷⁰ Hledání odpovědi by v tuto chvíli navedlo mou práci zcela jiným směrem, stavební historie strakonického hradu je pouze jakým si výchozím bodem celé studie, nikoli jejím jádrem. Pro účely ve studiu venkovských kostelů v okolí Strakonice se jedná již o problematiku příliš vzdálenou.

Příchod johanitů na česká území je uváděn v souvislosti s knížetem Vladislavem II., který se v roce 1147 účastnil nešťastné II. křížové výpravy. Ve Svaté zemi se osobně setkal s Raymondem de Puy, již druhým nejvyšším představeným nově konstituovaného řádu johanitů,¹⁷¹ a jejich činnost jej patrně natolik nadchla, že se rozhodl uvést tento původně špitální bratrský řád také do Čech.¹⁷² Prvním jmenovaným představeným johanitů byl stanoven Gervais, kancléř knížete a probošt vyšehradský. Spolu se svým synovcem Martinem zastávajícím úřad podkancléře jsou dále oba uváděni jako stavebníci kostela Panny Marie založeného nedaleko tehdejšího Juditina mostu. Při levém břehu Vltavy, na knížetem darované půdě předměstí, tak byla založena vůbec první johanitská komenda¹⁷³ v Čechách.

¹⁶⁹ Problematika historie duchovního řádu johanitů, rytířů svatého Jana Jeruzalémského je představena např. in: LUDIKAR 1878; POŘÍZKA 1990; POŘÍZKA 2008; BUBEN 1993; BUBEN 2002, 21–54; SKŘIVÁNEK 1998; LIFKA 1993; WALDSTEIN-WARTENBERG 2008; NIKOLLE 2010

¹⁷⁰ JAN/JESENSKÝ 1996, 75–86.

¹⁷¹ BUBEN 2002, 29–32.

¹⁷² Do Čech přicházejí první johanité v roce 1169. Více viz.: SKOPAL 1993, 33–35.

¹⁷³ Termín *komenda* je odvozen z od latinského slova *commendator*, kterým byl označován nižší řádový hodnostář, správce domu rytířského řádu (bez ohledu na význam tohoto slova v klasické latině). Toto označení středověká doba neznala, přešlo do našeho jazyka z němčiny – *die Kommende*.

Pražský konvent byl dokončen roku 1182.[Obr.32] Zastavěné území bylo velmi rozsáhlé a středem dění se stala románská bazilika zasvěcená Panně Marii, dnes již mnohokrát přestavovaná svatyně známá spíše jako kostel Panny Marie pod řetězem.¹⁷⁴ Její architektonické řešení se v mnoha případech stávalo vzorem pro nově zakládané komendy. Také gotická přestavba presbytáře kostela sv. Vojtěcha (nyní sv. Prokopa) ve Strakonicih přejala z pražského kostela formální vzorec stavebního řešení.

Nejprve však zpět k příchodu johanitů do oblasti jižní Čech. Fundátorem kláštera ve Strakonicih se stal nově zde usazený velmož Bavor I. (†1260), který patrně poznal řád sv. Jana během kruciáty¹⁷⁵ do Svaté země a učinil slib, že po návratu do Čech řád obdaruje. Nakolik je tato legendami tradovaná událost o Bavorově výpravě pravdou je stále nejasné.¹⁷⁶ Výstavbou konventu v rámci svého sídla patrně obešel také uznávané výlučné právo panovníka na výstavbu kamenných hradů.

Historická dokumentace zmiňuje přítomnost johanitských rytířů nesporně od roku 1243,¹⁷⁷ lze však předpokládat, že se zde usadili již dlouho před tímto datem. Jejich příchod je spojován s manželkou prvního Bavora,¹⁷⁸ s Bolemilou, a tedy i přibližně s dobou kolem roku 1225.¹⁷⁹ Štědrá donace pánů ze Strakonic umožnila johanitům v prvních letech jejich existence v jihočeské oblasti získat nejen půli areálu hradu k výstavbě kláštera, postupně získali také značné majetky v podobě vsí a hospodářských objektů.[Obr.33] Co do velikosti a významu se následně staly Strakonice druhým největším řádovým domem rytířů sv. Jana Jeruzalémského, hned po zmiňované Praze.

V polovině 13. století, ve vrcholícím období vlády Přemysla Otakara II., se rozvíjela další etapa zakládání johanitských komend. Následovalo založení komend v Manětíně či Českém Dubu a na samé hranici větších konventních domů pak stály komendy v Ploskovicích či u sv. Víta v Mladé Boleslavi.¹⁸⁰ Strakonické dominium

¹⁷⁴ Poznatky ke stavební historii kostela Panny Marie pod řetězem na Malé Straně více viz.: RICHTER 1932, 40–62; SKOPAL 1993, 7–36.

¹⁷⁵ Termín *kruciáta*, z lat. slova *crux*, tedy kříž, znamená křížová výprava či soustředěné modlitební úsilí.

¹⁷⁶ SVOBODA 2010, 47–51.

¹⁷⁷ CDB II/1, č.34, 114–115; CDB IV/1, č.35, 116.

¹⁷⁸ Bráno jako Bavor, olomoucký komorník, později nejvyšší číšník a komorník českého krále.

¹⁷⁹ CDB II, č. 270; Více viz.:SVOBODA 2010, 259.

¹⁸⁰ Postupně se zahušťovala síť komend o opěrné body mezi Strakonici a Prahou a mezi Prahou a Lužicí o Mladou Boleslav a Český Dub. Z mnohých nově získaných majetků a darů svých mecenášů i vlastními zisky ve snaze rozšířit působnost a hospodářsky udržet nákladný provoz několika hlavních

posílilo v roce 1251 o nově vystavěnou komendu v Horažďovicích při raně gotickém kostelu sv. Petra a Pavla, dále pak o založené sídlo komtura v Radomyšli z roku 1320. V jihočeské oblasti se v raně středověké podobě dochovala pouze komenda v Pičíně založená roku 1250 na půli cesty ze Strakonice do Prahy, na výhodné pozici pro řadu putujících bratří. Poskytnutí noclehu a pomoci poutníkům na cestě do Svaté země bylo také jedním z poslání johanitů.

Soužití pánů ze Strakonice se svatojánským bratrstvem se od počátků i v průběhu několika desetiletí vzájemně ovlivňovalo, několik členů z Bavorovického rodu dokonce přijalo hodnost generálního převora řádu. Ke konci 14. století již dřívější síla a význam rodu na politickém poli velmi zeslábla, navíc i bezdětnost posledního pána z přímé větve Bavorů, Viléma ze Strakonice, jej přiměla k rozhodnutí, že své majetky odkáže johanitům. Vleklé spory se podařily vyřešit až generálnímu převorovi johanitů Jindřichovi z Hradce (1401-1421), který nakonec vykoupil do rukou řádu celé panství s majetky i s druhou polovinou hradu od jeho tehdejšího vlastníka Vykéře z Jenišovic.¹⁸¹ Historická dokumentace z roku 1402¹⁸² hovoří již o zisku johanitů, nabytí Strakonice i celého panství, jako o uskutečnění. K samotné koupi tedy došlo patrně již rok předtím. Johanité se tak stali jedinými vlastníky strakonického hradu a tento statut si udrželi až do dvacátých let 20. století.

Dodejme na závěr, že se hrad ve Strakonici později stal jedním z center odporu proti husitům a po vypálení řádového kostela a konventu v Praze v roce 1420 také hlavním sídlem johanitů v Čechách. Jako opora katolické církve na českém Jihu se komenda ubránila útoku Jana Žižky z Trocnova, osudným se stal až rok 1619, kdy se lší hradu zmocnilo protestantské vojsko generála Mansfelda, což je však již doba velmi vzdálená našemu zájmu.

sídel vznikaly často z v nově nabytých vesnicích a pozemcích nové komendy. Menší řádové domy v Čechách - v Pičíně, v Kadani, u sv. Jana Křtitele v Mladé Boleslavi, byly pak nazývány domy farními a skutečně vypadaly spíše jako větší fary. Viz.: JAN/JESENSKÝ 1996, 76; SKŘIVÁNEK 1998.

¹⁸¹ Postava tohoto drobného šlechtice je v historii strakonického hradu opředená řadou otázek. Doposud nevíme, jak se tak velký majetek mohl do jeho rukou dostat. Více viz. SVOBODA 2010, 183–185.

¹⁸² Jindřich z Hradce pořádal o povolení koupě papeže Bonifáce IX. a řádového velmistra, kterého zastupoval místodržící Bartoloměj Caraffa z Neapole. Listina byla vydána v Římě v prosinci 1402. Viz.: NA Praha ŘM, inv.č. 2457, inv. č. 2458.

4.2.2.1 Raně středověká podoba kostela sv. Vojtěcha, založení konventu johanitské komendy

Sledování stavební historie nejstarších částí zejména sakrální architektury v rámci johanitského kláštera, jehož jednotlivé prostory byly postupně budovány na nejvýhodnější ploše hradního areálu v ose skalnaté ostrožny směrem k západu, předchází fakt, že se nejednalo o plochu zcela bez původní zástavby.¹⁸³

Dodnes otevřenou otázkou zůstává interpretace kamenného objektu, který objevil archeolog Antonín Hejna v prostorách dnešní kapitulní síně a který jím byl označen jako pozůstatek patrně tribunového kostela.¹⁸⁴ Tento fakt by tedy částečně „vyřešil“ otázku lokace tamního patrně nejstaršího sakrálního objektu, na nějž upozorňuje donační listina Bavora ze Strakonice nově sem sezvaným svatojánským bratrům z roku 1243,¹⁸⁵ kde se udává předání půle hradního areálu s domem a kostelem, vyjma domu pánova. Řada badatelů se však v lokaci těchto objektů rozchází¹⁸⁶ a jednoznačné určení není možné podat ani v současné době na základě nejnovějších vědeckých poznatků. Jak již naznačili badatelé doposud neobsáhlejší stavebně historické studie hradebního areálu ve Strakonici z roku 1967, v úseku řešícím nejstarší část nově založeného konventu: „O jeho lokalizaci jako celku není pochyb, nicméně se jeho vnitřní dispozice podstatně změnila, takže přesná identifikace jednotlivých místností bude nepochybně obtížná, ne-li nemožná.“¹⁸⁷ Pro účely našeho studia venkovské sakrální architektury raného středověku na Strakonicku, je zásadní zejména představení nejstarší části komendy, tj. kapitulní síně a vysledování románského jádra kostela sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa), jejich konstrukční či stavební řešení jednotlivých prvků lze dále hledat v okolních zakázkách.

Nejstarší částí dispozice komendy je dle řady badatelů prostora tzv. *kapitulní síně*, často v literatuře označovaná jako kaple sv. Jiří.[Obr.34] Obdélný půdorys patrové budovy vytváří západní čelo celého bloku staveb konventu postupně vystavěných v ose východ-západ, je situován příčně. Lomové zdivo tohoto prostoru

¹⁸³ Nesporné důkazy o předrománském osídlení této části hradu přinesly četné archeologické průzkumy, jehož nejzásadnějším objevem bylo odkrytí rozsáhlého mladohradištního pohřebiště. Více viz. MICHÁLEK/FRÖLICH 1988, 98.

¹⁸⁴ HEJNA 1985, 84. Shrnutí viz. VALKONY 2008, 303–316.

¹⁸⁵ CDB II/1, č.34, 114–115; CDB IV/1, č.35, 116 (... *ecclesiam de Straconitz et domum cum dite, excepta domum principis* ...)

¹⁸⁶ Nesouhlas s Hejnovou interpretací uvádí: VARHANÍK 1995, 83. Zde také shrnutí dosavadních poznatků předních badatelů v problematice stavební historie strakonického hradu.

¹⁸⁷ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 26.

je velmi silné a jak uvádí Jiří Kuthan,¹⁸⁸ kladeno s velkou pečlivostí a důkladně proléváno maltou. S takto pečlivou technikou zdění se již na jiných místech výstavby hradu nesetkáváme.

Velký přízemní sál je klenutý čtyřmi poli křížové klenby bez žeber s typickými stopami po šalování.[Obr.35] Jednotlivá pole klenby jsou oddělena třemi obloukovými pasy obdélného průřezu, které vycházejí z dvojic přízemních pilířů, zpevněných dodatečně barokními pilastry.[Obr.36] Tento typ klenby se objevuje také v dochovaném sále paláce v jihozápadním koutu areálu a v prostorách románského jádra kostela sv. Vojtěcha. Je jedním ze znaků výstavby sakrální architektury, které lze pozorovat v okolí Strakonice.

Celá klenba je pokryta dobovou freskovou výmalbou, také na všech vnitřních stěnách bylo objeveno několik vrstev malířské výzdoby.¹⁸⁹ Přízemní prostor je ze západní stěny osvětlen třemi vysokými okny ukončenými půlkruhem. Tvarosloví dvou bližších vstupu ze severu vypovídá o pozdější výstavbě i několika úpravách.[Obr.37] Také ve špaletách jsou dodnes patrné zbytky freskové výmalby. Poslední z okenných otvorů při západní straně sálu je zcela zazděn pozdější dostavbou jižního křídla hradu, dochoval se pouze zlomek středního prutu původního kamenného ostění.[Obr.38] Nejstaršími okenními otvory, které bezpochyby nesou románské až pozdně románské znaky stavitelství, jsou zasazeny v jižní a severní stěně. Menší kruhový otvor rozety při jižní stěně byl do doby nedávného restaurování maleb¹⁹⁰ díky postupným zástavbám v areálu zazděn.[Obr.39] Jeho poloha ve zdivu je značně vysoká a špaleta se výrazně zužuje.

Patrně nejzásadnějším prvkem, jež také dopomohl určit přibližnou dataci výstavby tohoto prostoru, je známá mohutná granitová *rozeta* s velmi členitou profilací a bobulovým dekorem.[Obr.40] Rozeta je umístěna ve vnější severní stěně nad novodobě upraveným vchodem, který je ukončen segmentem a vsazen mezi dva zesilující pilíře. V detailním pohledu na její profil, lze pozorovat na vnějších okrajích dva široké a ploché výžlabky, z nichž vnější je posázen velkými bobulemi. Trychtýřovitě dále ke středu následuje několik drobných ústupků, na něž pak navazuje ve vnitřním obvodu zdoben opět drobnými bobulkami výžlabek.[Obr.41] Plasticita profilu i detailu zde prozrazuje dílo zručného kameníka.

¹⁸⁸ KUTHAN 1967, 127.

¹⁸⁹ DVOŘÁKOVÁ/MERHAUTOVÁ 1956, 273–304.

¹⁹⁰ MARTAN 1993, 264.

Tento zdobný prvek, jehož počátky lze hledat v architektuře francouzské, se k nám dostal patrně přes umění alsaského Porýní, kde se stal oblíbeným zejména na pozdně románských stavbách poslední čtvrtiny 12. století, jak píše Jiří Kuthan.¹⁹¹ Dle příslušných analogií strakonická rozeta nemůže být staršího data než je rok 1220, jelikož i uplatnění tohoto dekoru se v oblasti nám blízkého Podunají bylo rozšířené zejména v druhé čtvrtině 13. století.¹⁹² V Jihočeském prostředí lze najít také několik kostelů, které jsou právě díky vlivům strakonické rozety jednoznačně spjaty s tamní stavební hutí.

Vrátíme-li se zpět k tzv. *kapitulní síni*, patrně nejstarší části konventu johanitské komendy ve Strakoniciích, je dalším z velmi důležitých prvků osazený kamenný portál ve východní stěně síně. Kromě mladšího řešení vstupu z nádvoří při severní straně sálu a v jeho jihovýchodním koutě situovaných nízkých novodobých dveří, které vedou do dodatečně prolomené chodbičky směřující šikmo k jihovýchodu do neosvětleného valeně klenutého prostoru v přízemí věže Jelenky,¹⁹³ byl patrně jediný vstup do původního řešení těchto prostor umožněn skrz bohatě členěný *portál*. Tento vstup je umístěn v návaznosti na západní křídlo křížové chodby.[Obr.42]

Žulový portál členěný jedním pravoúhlým ústupkem a zaklenut půlobloukovou archivoltou je opět jedním z prvků, díky nimž lze stanovit přibližná datace výstavby kapitulní síně. Kvalita kamenického opracování tak náročného materiálu jako je zvolená žula řadí tento prvek nejen v rámci strakonického hradu k nejlepším uměleckým projevům, dá se říci vůbec v pohledu na kamenickou tvorbu celých jižních Čech.

Obě nároží pravoúhlého ústupku jsou měkce členěna široce otevřeným oblým výžlabkem, který je v běhu téměř celého obvodu vstupu ze stran zvýrazněn úzkým lištami. Tyto výžlabky vybíhají nad trnoží portálu, i nad římsou v patce archivoly náběžními štítky. Oba díly portálu, dolní část i záklenek, jsou tak výrazně odsazeny a individualizovány. Do ústupků je na každé straně vsazen jeden štíhlý oblý sloupek, který přechází v podobě oblého prutu dále do polokruhové archivoly. Sloupky nesou krychlové patky o dvou prstencových oblounech. Na širším z nich lze pozorovat pozůstatky nárožního dráčku.[Obr.43a-b] Ukončení dříků nasazením kalichovitých

¹⁹¹ KUTHAN 1977, 83.

¹⁹² Detailní rozbor této problematiky je řešen v nadcházející kapitole.

¹⁹³ Podrobná situace tohoto komunikačního řešení, včetně uvedení kontextu v rámci stavební historie výseku jižní hradební stěny, je uvedena ve studii: VARHANÍK 1995, 77–83.

hlavic s plastickými abstraktními rostlinnými motivy je v místě spojení řešeno prstenci, nad nimiž je viditelná entaze členěná svislými žlábkami.[Obr.44] Hlavičky jsou ukončeny vysazenou římsou, která také přechází na ústupky ostění. Na rozích takto zalamované římsy jsou tesané prvky dnes již silně poškozených maskaronů, na každé straně ve třech variantách.[Obr.45a] Dle popisů Jiřího Kuthana je na středním maskaronu levé římsy viditelná také královská koruna a střední hlavička vpravo představuje muže s knírem.¹⁹⁴[Obr.45b] Dnešní neutěšený stav sledovaných prvků již bohužel neumožňuje toto umělecké řešení hlouběji zkoumat.

Badatelé se v dataci tohoto výrazného uměleckého prvku místy rozcházejí. Časově nejstarší určení vyřkl ve svých studiích Václav Mencl,¹⁹⁵ který odvodil jeho původ z alsaského Porýní, kdy také podal důkazy o vzájemné příbuznosti s portálem kostela v Albrechticích u Sušice. Na základě slohové analýzy tohoto portálu Mencl dále odvodil, že: „johanitské Strakonice na vodním hradě pánů Bavorů jsou starší než 1178.“¹⁹⁶ Tuto tezi přejala bez výhrad také Dobroslava Menclová.¹⁹⁷ Její vyvrácení však později představila nejen Anežka Merhautová v souborné práci *Raně středověká architektura v Čechách*,¹⁹⁸ kde jsou analogie jednotlivých prvků v členění portálu navedeny na patrné poučení z cisterciáckých staveb, další souvislosti s pozdější datací uvádí v uměleckém rozboru také Jiří Kuthan.¹⁹⁹ Oba jmenovaní badatelé se shodují v dataci kolem roku 1225. Je tedy patrné, že nejen tento portál ale i mohutná rozeta na severní straně kapitulní síně, jsou díly jednoho stavebního horizontu ovlivněného uměleckým slohovým proudem alsaského Porýní, kdy zprostředkující roli pro jihočeské prostředí hrálo opět sousední Podunají. Také tento portál nezůstal bez odezvy v okolním prostředí Strakonic, jeho obměnou a zjednodušenou variantou je portál kostela v Bělicích na Blatensku.

Navazující částí klášterního komplexu je již zmiňovaný *ambit*, jehož současná podoba je výsledkem několika stavebních etap středověké výstavby.[Obr.46] Vymezení kvadratického prostoru mezi tzv. kapitulní síní a původním románským kostelem sv. Vojtěcha na východní straně komplexu je patrně starší než jeho vrcholně středověké vynesení ve zdivu zaklenutém poli křížových

¹⁹⁴ KUTHAN 1967, 128.

¹⁹⁵ MENCL 1958, 135–138; MENCL 1960a, 9.

¹⁹⁶ MENCL 1958, 138.

¹⁹⁷ MENCLOVÁ 1972, 84.

¹⁹⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 328. Naznačuje datování na základě srovnání s architektonickými články rakouského kláštera ve Zwettlu.

¹⁹⁹ KUTHAN 1977, 84–85.

klenob. Nejstarší úsek rajskeho dvora lze předpokládat v jádru snad ještě původního románského zdiva na jeho nejjižnější vnější straně, která je zároveň také vnější hradbou hradu.

V souvislosti s původní podobou areálu je hradební zdivo kromě spojujícího článku obou vzdálených založení na východním a západním konci skalnaté ostrožny také prvkem obranným. K tomuto účelu byla založena plná věžice segmentového půdorysu v jižním čele podélné stavby tzv. kapitulní síně.²⁰⁰ Půlvalcová bašta, jak je také někdy označována, předstupuje před vnější líc hradby asi o 1,6 m, přičemž poloměr jejího zaoblení činí přibližně 3,5 m. Starší literatura tuto fortifikační část hradeb blíže specifikuje jako typ věže související s dílem huti premonstrátského řádu,²⁰¹ což bylo později zpochybněno Jiřím Kuthanem.²⁰² Ten však dále dodává, že se svým charakterem tato věžice sice plně hlásí k tradicím románského pevnostního stavitelství, ale nelze ji jako architektonický prvek využít k bezpečné dataci jižního hradebního zdiva, jeho východním úseku. Patně poslední částí nejstarších prostor konventu je dnes již patrová budova přimknuta k ambitu ze severní strany, rovnoběžná s jižní hradbou. Jedná se pouze o sklepní prostory, které jsou sklenuty valenou románskou klenbou z lomového zdiva.

Kostel sv. Prokopa, zasvěcen původně sv. Vojtěchovi, uzavírá na východní straně hradní areál. Před dostavbou barokní předsazené residence byl hlavní dominantou na vyvýšené skalní ostrožně nad soutokem řek Otavy a Volyňsky.[Obr.47] Přestože prošel v průběhu staletí několika stavebními úpravami, jehož současná dispozice odpovídá gotické dostavbě přelomu 13. a 14. století s vnitřními úpravami již v barokním duchu, je jeho původní románské jádro stále na mnoha místech čitelné.

Hmotová rekonstrukce podoby původního kostela, který se zde patrně nacházel ještě před příchodem johanitů je možná pouze v hrubých obrysech. V současné době nelze jednoznačně určit půdorysný rozsah stavby či představit nejstarší podobu jeho zakončení. Odborná literatura se i v těchto faktech rozchází. Ve svém jádru jsou bezesporu stále románské tyto části kostela: zdivo hlavní velké

²⁰⁰ Vzájemný vztah prostoru tzv. kapitulní síně a zdiva jižní hradby s půlvalcovou plnou věžicí se nejnověji věnuje studie: VARHANÍK 1995, 77–83. Byl zde proveden průzkum chodbičky vedoucí do přízemí věže Jelenky. Na základě sledování stavebních postupů, dostupných faktů z historických písemností a studií dosavadních poznatků stavební historie této části hradu bylo řadou nových tvrzení posunuto naše současné bádání.

²⁰¹ MENCLOVÁ 1972, 85.

²⁰² KUTHAN 1977, 86.

lodi, konstrukční řešení západní tribuny a jižní úzká loď. Zaměříme se nyní na jejich stavební řešení.

Západní tribuna dodnes překvapuje svou neobyčejnou dimenzí. Její hmotové rozložení zaujímá nejméně třetinu celého prostoru hlavní lodi.[Obr.48] Současný vstup do kostela ze severní strany pravoúhlým kamenným portálem, osazeným v době barokních úprav z počátku 18. století, vede přímo do tzv. podktuchtí, které je sklenuto šesti poli křížové klenby bez žeber.[Obr.49] Také zde se jedná o již zmiňovanou kopulovitě vydutou románskou klenbu, jejíž jednotlivá pole dělí půlkruhové pasy a jejíž tíha je svedena na čtyři mohutné hranolové pilíře a jim odpovídající přístěnné příložky v podobě polopilířů na protějších stěnách.[Obr.50] Otisky po šalování na klenebních kápích jsou patrné i zde.

Nápadný románský charakter této části kostela přivedl Miladu Vilímkovou a Dobroslava Líbala v elaborátu SHP z roku 1967 k názoru, že je možné v těchto místech hledat také dobovými listinami zmiňovaný řádu darovaný dům. Konkrétně zmiňují západní část podkruchtí, která vykazuje, citují: „dosti nápadná zlom oproti duktu jižní zdi kostelní lodi a s níž je naopak velmi dobře disposičně svázán ambit.“²⁰³ Do jaké míry je tato domněnka opodstatněná nelze dnes na základě stávajícího stavu poznání s určitostí říci.

Poněkud neorganicky se na jižní straně připojuje k hlavnímu prostoru kostela *úzká boční loď*. Její vnější zeď je součástí obvodní hradby celého areálu, sleduje tedy linii příkopu. Severně se otvírá do hlavní lodi čtyřmi oblouky. Široké půlkruhové záklenky oblouků rozlišných rozponů přecházejí průběžně až dolů pouze přes zvýrazněnou hranku, jejich čela jsou profilována lištami. Na první pohled tyto hmotné oblouky netváří jednotný prostor s dnešní vysokou hlavní lodí klenutou již v gotickém tvarosloví. Ve vedlejší lodi při jižní straně je klenutí v celé délce řešeno dvěma způsoby.[Obr.51] Nezápadnější část odpovídající přibližně šíři tribuny je sklenuta třemi poli křížové klenby bez žeber, shodným typem jaké bylo užito v podkruchtí.[Obr.52] Meziklenební dělicí pasy vybíhají z líců protilehlých stěn. Dále směrem k východu je patrná pozdější renesanční úprava klenutí, a to čtyřmi poli křížové klenby na hřebínkách. Fragmenty původních románských kleneb této části se dochovaly pouze nad úrovní dnes viditelného klenutí. V nedávné době bylo objeveno také románské okno se sešíkmeným ostěním a půlkruhovým záklenkem.²⁰⁴

²⁰³ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 154.

²⁰⁴ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 156; KUTHAN 1977, 87.

Prostor úzké boční lodě je osvětlen v celku čtyřmi okénky, v otevřených špaletách směrem k severu je patrná šíře hradebního zdiva.[Obr.53] V SHP se píše, že jejich proražení je umístěno velmi vysoko, těsně pod hlavní římsou, což je vysvětleno existencí hradby, která byla budována současně se zdivem lodi či nebo již stála.²⁰⁵

Stavební řešení velmi úzké jižní lodě vytváří zcela svébytný celek bez vzájemné prostorové souvztažnosti k lodi hlavní, jež byla původně s největší pravděpodobností plochostropá. Otázkou tedy zůstává zda takto úzká loď neplnila v počátcích výstavby spíše funkci krytého obranného ochozu nad jižním příkopem, jak uvádí Jiří Kuthan.²⁰⁶ Nejnovější studie od Jiřího Varhaníka přičítá její vznik využití stísněného prostoru soutky či hradební uličky mezi jižní zdí hlavní lodi a s ní víceméně rovnoběžnou obvodní hradbou.²⁰⁷ Také v souvislosti se zevrubným průzkumem neznámého prostoru strakonického hradu, jehož výsledky jsou uvedeny ve stejnojmenném článku z roku 1995,²⁰⁸ uvádí Jiří Varhaník tezi, že lze předpokládat původní průchodnost naznačené jižní chodby při jižní hradební zdi, které si povšimla již Dobroslava Menclová,²⁰⁹ až do velmožského paláce na západní straně areálu.

Ve směru k východní části kostela, v nároží mezi současným gotickým presbytářem a východním čelem jižní boční loď byla vybudována patrně ve stejné stavební etapě také patrová, téměř věžová stavba mírně lichoběžníkového půdorysu, předstupující z linie vnější hradební zdi.[Obr.47] Dnes se v její přízemní prostře nachází *sakristie*. Také zde bylo užito ke sklenutí úctyhodně velkého prostoru kopulovitě vyduuté křížové klenby bez žeber, kdy máme možnost pozorovat i pod nánosy omítek výrazné otisky po bednění.[Obr.54]

V severozápadním koutu tohoto sálu je patrné proražení zdiva do výklenku, který ukončuje v náznaku hrotitý oblouk. Komunikační propojení prostory dnešní sakristie s okolím a zejména pak s kněžištěm je řešeno jednak na západní straně vloženým kamenným sedlovým portálkem, který otvírá vstup na šnekové schodiště do patra úzké uličky nad jižní lodí ústící dále až do patra tribuny, a v jižní stěně se otevírá půlkruhový oblouk do malé chodbičky, kam byl v severní stěně proražen

²⁰⁵ LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967, 157.

²⁰⁶ KUTHAN 1967, 128.

²⁰⁷ VARHANÍK/KYNCL 2006, 25.

²⁰⁸ VARHANÍK 1995, 81.

²⁰⁹ MENCLOVÁ 1972, 84.

později jednoduchý vstup do prostor chóru.[Obr.55] Celkový charakter stavby vyvolává řadu otázek ohledně původní funkce těchto prostor, která byla bezesporu jiná, než je tomu dnes. V odborné literatuře nacházíme různé interpretace. Uvedme například názor Alžběty Birnbaumové,²¹⁰ která tento objekt označila za donjon, což bylo později průkazně vyvráceno Dobroslavou Menclovou,²¹¹ včetně tvrzení Jiřího Kuthana,²¹² že s jedná o nejstarší část fortifikačního zajištění hradu. Nejnověji se na základě studie Milady Radové-Štikové,²¹³ která se věnovala problematice sakristií s apsidou u venkovských farních kostelů, objevil také názor, že se stavební řešení východního vstupu do chodbičky a jejich celková provázanost nápadně podobá možnosti odkazující na původně vedlejší sakrální prostor ukončený apsidou při nejstarším kněžišti kostela. Jiří Varhaník²¹⁴ přímo píše, že by se mohlo jednat o boční kapli, jejíž původní vstup v severozápadním koutě sálu byl později zazděn.

Jelikož vyšší patra již nesou prvky gotického tvarosloví, je pouze tato přízemní část i přes nejasnou interpretaci její funkce stále nejstarší, původní románskou výstavbou. Dokonce se má dnes za to, že je tato boční kaple, dnešní sakristie, patrně ještě starší než tzv. kapitulní síň.²¹⁵

Podoba *presbytáře* původního románského kostela sv. Vojtěcha, za předpokladu, že se jedná v jádru o totožný „darovaný“ kostel johanitům, je dodnes velkou neznámou. Vycházejí z obecných poznatků o sakrální architektuře dané doby na českém jihu nabízí se jak ukončení apsidou, o kterém pak přímo píše také Dobroslava Menclová,²¹⁶ tak zakončení přímé, pravoúhlé. Vzhledem k předpokládané výstavbě konventu v dlouhých časových odstupech, je více pravděpodobná volba přímého závěru. Jeho pozůstatky lze očekávat v jádru zdíva vynášejícího první pole již žebrové křížové klenby protáhlého gotického chóru, nad nímž byla v 90. letech 13. století vyzdvižena vysoká hranolová věž.²¹⁷ Díky četným přestavbám a zejména i pozdější barokní úpravě interiérů jsou dnes možnosti

²¹⁰ BIRNBAUMOVÁ 1947b, 11.

²¹¹ MENCLOVÁ 1972, 84.

²¹² KUTHAN 1977, 87.

²¹³ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1986, 441–450.

²¹⁴ VARHANÍK/KYNCL 2006, 28.

²¹⁵ VARHANÍK/KYNCL 2006, 29.

²¹⁶ MENCLOVÁ 1972, 84.

²¹⁷ Dnes již známe přesné datové určení výstavby této chórové věže díky poznatkům z dendrochronologického průzkumu provedeného Josefem Kynclem. Více viz. VARHANÍK/KYNCL 2006, 30. V uvedeném článku je také detailně řešena stavební historie chórové věže, z čehož následně plyne i řada nových poznatků i

hloubkovějšího studia původní románské podoby kostela poměrně omezené, bez specializovaných průzkumů lze postupy v počáteční etapě výstavby pouze odhadovat.

Na závěr uveďme ještě zcela odlišný pohled. Anežka Merhautová je názoru, že jádro dnešního kostel sv. Prokopa nelze ztotožňovat se zmiňovaným kostelem v donační listině z roku 1243. Odvolává se na fakt, že se na hradech obvykleji nacházely kaple menších rozměrů, jak je patrné podle srovnávacího i cizího materiálu v podobných situacích. Uvádí, že jeho výstavba byla dokončena kolem poloviny 13. století s odkazem na formální řešení kamenného vstupního portálu na patro tribuny, který je hrotitý a jeho prut je opatřen talířovitým patkou a hlavici.[Obr.56] V závěru je následně řečeno, že byl kostel patrně dílem jiné stavební huti, těsněji navazující na cisterciácké formy.²¹⁸

Vzhledem k složitosti stavební vývoje celého hradního komplexu je tato otázka těžko více řešitelná. Přikláním se spíše k názoru, že stavební huť, která se podílela na budování velmožského paláce v jihozápadním koutu areálu, vystavěla také notnou část klášterního konventu a následně se podílela na úpravě v jádru románského kostela. Signifikantním architektonickým prvkem je zejména stavební řešení vyduťtých kopulovitých románských křížových kleneb bez žeber.

4.3 Charakteristické znaky tzv. strakonické stavební huti

Strakonice ležící na dolním toku zlatonosné Otavy se staly přibližně od 20.let 13.století jedním z hlavních uměleckých center architektonické výstavby v jižních Čechách. V předchozích kapitolách byly představeny nejstarší části velmi jedinečného komplexu, který vznikl zde ve Strakoniciích jako opravdu první své doby v pohledu na stavební zakázky celých Čech, komplexu panského sídla rodu Bavorů v jakési symbióze s komendou rytířského řádu johanitů, kteří sem byli těmito páni v počátcích 13.století povoláni. Pouze ve stručnosti bych zde nyní shrnula postup výstavby jednotlivých prostor s užitím specifických architektonických prvků, což pak lépe osvětlí nesporné působení stavební huti ze Strakonic také na okolní zakázky venkovských kostelů.

Nejstarší prostorou svým založením je tzv.kapitulní síň, dříve kaple sv.Jiří a v literatuře někdy označována také jako stará falc,²¹⁹ která stojí v západním čele osově dispozice celé skupiny staveb směřujících od západu na východ. Jedná se o

²¹⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 328.

²¹⁹ BIRMBÁUMOVÁ 1947a.

přízemní sál sklenutý čtyřmi poli křížové kopulovité klenby, oddělenými půlkruhově vyklenutými pasy. Ze severní straně se sem vstupuje novodobě upraveným pravoúhlým vstupem, nad nímž se nachází patrně nejznámější prvek rané výstavby celého hradu, velké kruhové okno s bohatou profilací zdobeno bobulemi po obvodu jeho plochých výžlabků. Právě tento prvek, jehož analogie byly naznačeny v předešlé kapitole, se stal jedním z poznávacích prvků působení místní stavební huti ve výstavbě drobnějších vesnických kostelů v blízkém i vzdáleném okolí. Jmenovitě se jedná např. o kostel v nedalekých *Volenicích*, v *Bukovníku*, v *Chelčicích* či již zaniklém kostele ve *Vacově*.

Výstavba komendy pokračovala dále směrem na východ, kde se rozprostírá drobný gotický ambit zbudovaný v kvadratickém prostoru, jehož vymezení je daleko časnější. Nejstarším odkazem je zejména jižní zeď této křížové chodby, která je zároveň vnější hradbou hradu a románská budova při severní stěně ambitu. Vstup do křížové chodby je zajištěn kamenným portálem z východní stěny kapitulní síně.²²⁰ Jedná se opět o velmi zásadní kamenickou práci, která se následně objevuje v různých adaptacích na drobnějších zakázkách v okolí. Jmenujme zejména *Albrechtice* u Sušice či portál v kostele sv. Petra a Pavla v *Bělčicích*.

Mohutná rozeta zdobená bobulovým dekorem a formální charakter východního portálu kapitulní síně, prvky které jsou ohlasem umění alsaského Porýní, se staly v našem jihočeském prostředí nejvýraznějšími projevy pozdně románského slohu, který zde po dlouhá léta ovlivňoval řešení i malých sakrálních objektů.

Dále směrem na východ byl založen kostel sv. Vojtěcha. Jeho podrobný rozbor byl již výše v textu řešen, nyní tedy jen ve stručnosti připomeňme stavební prvky, jež se objevují opět ve výstavbě nedalekých venkovských kostelíků. Široký jednolodní prostor tohoto kostela je z jihu rozšířen úzkou boční lodí otevřenou dvěma půlkruhovými arkádami a zaklenutou křížovými klenbami. Jednotlivá pole jsou oddělena obloukovými pásy, nám již dobře známými z kapitulní síně. Západní část kostela zaujímá mohutná tribuna, která spočívá na šesti širokých hranolových pilířích, za sebou řazených po dvou dál do hloubky k západní stěně. Celá tato empora je podklenuta šesti poli těžké románské křížové klenby bez žeber, jejíž jednotlivá pole jsou opět oddělena obloukovými pásy spojujícími jednotlivé pilíře a jim protilehlé přízemní polopilíře.²²¹ Bez jakýchkoli pochyb se jedná o stavební

²²⁰ Rozbor portálu v předešlé kapitole nebo viz. literatura: KUTHAN 1977; MENCL 1958.

²²¹ MENCL 1974, 15, 17.

konstrukci charakteristickou projevů námi sledované stavební huti činné také v okolí Strakonice. Jen pro představu uvedme například kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava v *Předslavicích*, kde lze tuto klenbu velmi dobře pozorovat v podklenutí hranolové věže vtažené do severozápadního koutu lodi, nebo kostel sv. Martina v nedaleké *Radomyšli*, jehož stavební historie je také pro naše sledované téma velmi důležitá.

Vrátíme-li se opět ke kostelu sv. Vojtěcha při strakonickém konventu, zbývá dodat, že raně středověké stavební etapě náleží kromě mohutného zdiva lichoběžníkové lodi také zdivo čtvercového chóru. Kněžiště tedy bylo v nejranějších dobách uzavřeno pravoúhle. Až v pozdějších letech nad něj byla vyzvednuta hranolová věž a dál k východní straně byl nově založen gotický polygonální presbytář. Původní čtvercový chór byl patrně otevřen do lodi mohutným půlkruhovým obloukem, který spočíval na pilířích vysazených výrazně z plochy zdiva, což lze pozorovat i dnes. Z tohoto řešení závěru lze odvodit další skupinu kostelů, které pojí podobné znaky, a jsou tedy patrně ovlivněny také strakonickou hutí. Ve výčtu kostelů s kvadratickým chórem a mnohdy i připojenou apsidou lze jmenovat zejména kostel v *Bukovníku*, který stále spadá do námi sledovaného oblasti Strakonického okresu, dále pak velmi starodávný kostel v *Mouřenci* (nedaleko Kašperských hor), jemuž navíc dominuje hranolová věž nad chórem.

Poslední ze skupin venkovských kostelů, jež jsou v našem badatelském zájmu a tvoří také nejpočetnější skupinu vůbec, jsou kostely s hranolovou věží v koutě lodi. Stavby tohoto druhu nacházíme většinou v poměrně malé vzdálenosti od Strakonice. Také pozorovatelné formální řešení pak bezesporu prozrazuje příslušnost ke strakonickému okruhu, což mnohdy stvrzují písemné prameny zmiňující vesnice, kde se s takovými kostely setkáváme. Jedná se o listinné doklady související s rodem Bavorů i řádem johanitů, jen namátkou uvedme například nedalekou ves *Malý Bor*, *Čestice* či vzdálený *Zdíkov* a *Bílsko*. Zde všude jsou dokladem starobylého, raně středověkého, osídlení také kostely, v tomto případě s věží vtaženou do koutu lodi.

Na závěr snad jen ještě dodám, že pro jihočeské prostředí je velmi typická skladba staveb v uzavřených kubistických objemech, jako jsou čtvercové presbytáře, obdélné lodi, hranolové věže a mohutné hranolové pilíře západních tribun prokazující velkou hmotnost zdiva.

Ve „vytyčeném“ území regionu Strakonicko se pak nacházejí i dalších, těžko zařaditelné a datovatelné venkovské kostely v pohledu na počátky jejich výstavby,

kostely, které také mnohdy unikly pohledům odborných badatelů. Jmenovitě například kostel sv. Máří Magdaleny v nedaleké *Řepici* či kostel sv. Havla v *Čejeticích*. I těmto stavbám se budeme nadále věnovat.

V závěru této kapitoly bych již pouze shrnula, že všechny zmíněné rysy strakonických staveb, jako mohutné pozdně románské bezžebné klenby oddělení půlkruhovými pasy, typ dispozice se čtvercovým chórem, charakter pilířové tribuny, technologie žulového lomového zdiva s několika vrstvenou hladkou omítkou, aj., bohužel neumožňují přesnější datování na základě slohové analýzy, jelikož se se všemi zmíněnými prvky setkáváme v poměrně rozlehlém časovém rozmezí v oblasti celých jižních Čech. Přesnější určení tak umožňují zejména dva stavební detaily – velké kulaté okno zdobené bobulovým motivem při kapitulní síni, datovatelné přibližně k roku 1220, a dále i zmíněný portál vedoucí do křížové chodby z kapitulní síně. Okolní venkovské stavby nesoucí tyto jejich zdobné motivy lze pak bez nejmenších pochyb řadit do skupiny kostelů s patrnými vlivy tzv. strakonické huti.²²² Velmi často jsou k přibližnému datování užity historické písemné doklady či analogie na základě výsledků archeologických průzkumů dané lokality.²²³ Nyní následuje katalog vybraných venkovských kostelů, kde budou objekty v celkovém pohledu na jejich počínající stavební historii v širším kontextu řazeny do užšího časového údobí, přibližně mezi počátek a polovinu 13.století.

²²² První zmínka o tzv.strakonické huti je uvedena ve článku Václava Mencla, in: MENCL 1958, 133–146.

²²³ Zejména se jedná o archeologické průzkumy pod vedením Bedřicha Dubského, Antonína Hejny, Františka Kašičky a Bořivoje Nechvátala.

5. Raně středověké venkovské kostely oblasti středního

Pootaví

V pohledu na přírodní i kulturní bohatství Jihočeského kraje se stává samotný venkov prostředím, které neodmyslitelně náleží k jádru jeho charakteru. Mnohdy se právě okrajovější oblasti venkova stávají přímo esencí určitého území a jeho kulturního dědictví. Různorodost přírodních podmínek českého Pošumaví, na jehož oblast jsem se v této práci zaměřila, je obecně brána jako jeden z důležitých faktorů ovlivňující vůbec první průnik lidského elementu do hustě zalesněných oblastí tohoto kraje a v konečném důsledku společenského rozvoje i zde podněcující uměleckou tvorbu velmi jedinečných architektonických památek. A právě stavba kostela získala v pohledu na český venkov obecně jedinečnou roli, stala se neodmyslitelnou součástí jeho rozmanitého obrazu. Malebnost kopcovitého kraje severnější oblasti jižních Čech bezesporu dotváří právě četnost zde založených kostelů, kostelíků či kaplí.

Ve studiu stavebního charakteru venkovských kostelů určité oblasti nelze opomíjet roli tzv. *uměleckých center*, ve kterých se soustředila kolem významných stavebních zakázek skupina řemeslníků či přímo stavitelů, jejichž technologické zpracování nebo v daném kraji nové pojetí určitého architektonického prvku, často dekoru, lze pokládat za specifické umělecké projevy konkrétní stavební hutě. Její vliv na stavební díla v blízkém okolí lze očekávat téměř s jistotou. V lokalitě středního Pootaví je bráno za takovéto umělecké centrum nově se rozvíjející město Strakonice a významné založení tamního hradu s klášterním konventem johanitů. Snad také proto bylo této jedinečné kulturní památce věnováno i tolik pozornosti v předešlých kapitolách, charakter stavebních postupů či dekorativních prvků lze totiž vysledovat ve venkovském prostředí na stavbách i menších vesnických kostelů. Než zde budou uvedeny na konkrétních kostelech příklady stavebních prvků, které lze využít jako ukazatele určitých uměle vytvořených podskupin staveb hlásících se k tvorbě významné zakázky ve Strakonici, což v důsledku vykreslí také přibližný rozsah působení jmenované huti, je také vhodné představit obecné, širší souvislosti, které k pojmu stavební huti náleží.

Ve vztahu uměleckého centra a jeho vlivu na tzv. periferii je bezpochyby „hybným prvkem“ také odvěká snaha vyrovnat se dobově nejuznávanějším uměleckým dílům, v tomto případě stavbám, ať již vytvořeným mimo oblast vymezenou badáním v rámci českých zemí či území Moravy, tak dílům budícím

ohlas vně dobových hranic určitého politického území, v rámci evropského raně středověkého stavitelství. V pohledu na prostředí zalesněné Šumavy a zejména její podhůří v severnější části českého jihu je tedy nutné zmínit také vlivy k nám přicházející z oblastí sousedních zemí, vlivy, které byly často zprostředkovány díky stezkám, později čilým obchodním komunikacím. Přes tuto oblast probíhala řada spojnic do bavorského a rakouského Podunají, jejichž četná umělecká centra v mnohém ovlivnila i stavební rozvoj sledovaného mikroregionu jakým je právě okolí Strakonice. Samotná stavební zakázka nově zde založeného hradu a klášterního konventu johanitů na řadě míst prozrazuje například vlivy dolnobavorského klášterního kostela Windbergu, tedy obecně vlivy umění alsaského Porýní. Stezka, jako jeden z významných faktorů v šíření určitého formálního řešení jednotlivých architektonických prvků, se tak stává vcelku spolehlivým vodítkem v hledání konkrétních souvislostí. Jmenovitě bych zde uvedla zejména známou Zlatou stezku spojující se dále s významnou lineckou cestou či tzv. Vintířovu stezku, která vedla z Bavorska, přesněji z benediktinského kláštera v Niederaltaichu nad Dunajem, odkud přes Rinchnach, Zwiesel a hřebeny Šumavy do Hartmanic. Dále již směřovala do Pootaví k Práchni a později i nedalekých Strakonice.²²⁴

Četné architektonické detaily jsou dávány také do souvislostí s uměleckými centry v Řeznu díky spojení Pootaví četnými stezkami také se západem Čech či naopak jihovýchodním směrem přímo s cisterciáckým klášterem ve Zwettlu, který díky své zeměpisné poloze na rakousko-českém pomezí často sdílel osudy obou těchto zemí.

V uvádění konkrétních příkladů stavebních uměleckých prvků, které řadí jednotlivé venkovské kostely do skupin pod vliv strakonické pozdně románské stavební huti, bude tedy ještě blíže odkazováno také na znatelné působení významných zakázek okolních zemí, a to ať našich jižních či jihozápadních sousedů, v neposlední řadě také vlivy severních či západních zemí zprostředkované blízkými kraji v jednotném rámci zemí českých.

Založení nového kostela při vsi či úprava stávající sakrální stavby dle nejnovější dobové konvence není ani v prostředí venkova patrně nic neobvyklého. Dalo by se říci, že v případě šíření vlivů do okrajových oblastí naší země, v pohledu na nově kolonizované území jižních Čech, hraje zásadní roli také jisté sociologické

²²⁴ Velmi podrobně byla zpracována tematika *středověké komunikace* v zaměření na oblast jižních Čech Jiřím Kuthanem ve stejnojmenné kapitole in: KUTHAN 1977, 18–22.

hledisko. Vše se odvíjí od vztahu mezi stavebníky v rámci družiny při konkrétním uměleckém centru, od jejich vzájemného postavení a s tím i neodmyslitelně od jejich finančních možností.

Vývoj společenské situace v ranném středověku, kdy se pomalu formuje nová a časem velmi zásadní společenská vrstva, tzv. nobilita, která vůbec do studia historie této doby vnáší nové pojmy jako feudalismus či šlechta, důsledky i těchto událostí, rodícího významného vztahu mezi panovníkem a družinou jeho věrných, mají nesporný vliv na výstavbu sídel obou těchto společenských stran. Je obecně známo, že pouze vládce či významný šlechtic při jeho dvoře nacházel dostatek finančních prostředků na mnohdy velmi nákladné zakázky. Mimo svá vlastní sídla, hrady a paláce, se stávají také zakladateli a patrony sakrálních staveb, později fundátory celých klášterů. Jak již bylo řečeno v předešlé kapitole, také jakýsi nově zavedený systém – postupný rozvoj sítě farních kostelů a obecně zesilující působení křesťanské víry v českých zemích se stávají velmi často také důležitým prostředkem sjednocení všech krajů přemyslovských zemí a výhodným systémem jejich kontroly. Tedy hledisko sociologické a znalost historického kontextu jsou i ve studiu architektury okrajových oblastí, oblastí venkova, jistou měrou také velmi důležité.²²⁵

V této souvislosti je třeba také upozornit na velmi důležitý fakt, který neodmyslitelně provází studium venkovských kostelů, nevyjímaje skutečnost tohoto projevu také u zakládaných klášterních či městských kostelů, tedy že společenská role stavebníka byla natolik zásadní ve středověkém světě, že velmi často výrazně zasahovala také do již zažitých „vzorců“ tradiční výstavby sakrálního prostoru. Mám tím na mysli problematiku výstavby *panských tribunových kostelů*, které se staly výraznou typologickou skupinou románského až raně gotického stavitelství obecně.²²⁶

Této problematice, která svým způsobem dokládá také postupný vývoj feudalizace a promítá přibližný postup tzv. vnitřní kolonizace prostřednictvím dislokace těchto staveb,²²⁷ tedy problematice panských tribun v naší sakrální architektuře se věnuje zejména Václav Mencl²²⁸ ve své studii z 60. let 20. století se

²²⁵ Tato otázka je velmi obšírná a vzhledem k zaměření této práce zde již není hlouběji rozváděna. V odkazech na odbornou literaturu např.: NOVÝ 1972; TŘEŠTÍK 1979; ŽEMLIČKA 1997; ŽEMLIČKA 2002; ANTONÍN 2012; KLÁPŠTĚ 2012, aj.

²²⁶ Bliže k tématu *tribunové kostely* např.: BIRNBAUM 1929, 49–60; MENCL 1959, 333–353; MENCL 1965, 29–62; TUREK 1965, 17–27; NOVÝ 1972, 67–71; TOMASZEWSKI 1974; KUTHAN 1977, 138–139.

²²⁷ ANTONÍN 2012, 43–45, 96.

²²⁸ MENCL 1965, 29–62.

stejným názvem *Panské tribuny v naší románské architektuře*. Autor se zabývá zpočátku okolnostmi zakládání sakrálních staveb s tak specifickým architektonickým řešením, kdy opravdu nelze vyloučit jednoznačnou souvislost s rozvojem zesilujícího působení společenské vrstvy tzv. světských zemanů, kteří si od počátků pronikání křesťanství do našich zemí až do 11. století zakládali soukromé románské dvorce.

Vzorem těmto venkovským stavbám byly knížecí kostely a kaple na panovnických hradech, kde plnily funkci tzv. velkofarních kostelů. Mencl dále odvozuje podobu a řešení staveb zejména z tehdejší běžné středoevropské normy, kterou udávaly kostely a kaple na dvorech a falcích císařů a předních velmožů v oblasti Německa. V následujícím přehledu typologie prostorového řešení tribun a popisu vybraných sakrálních staveb v řadě lokalit českých zemích i na Slovensku se objevuje odvozování původu a silné působení vlivů uměleckých škol zejména německých oblastí či Rakouska. Autor nám v této studii předkládá mimo zevrubného představení stavební typologie také chronologické řazení zvolených staveb do jasně vymezených a stanovených pozic v dějinném sledu zásadních historických událostí našich dějin. Tomuto badatelskému postupu však dříve či později nakonec nevyhnutelně hrozí přehodnocování takto ostře vymezených závěrů. Nesporně se však jedná o úctyhodnou soubornou práci a pro zpracování našeho tématu jde o jeden ze základních studijních materiálů, kdy je oblast jižních Čech nejednou zmiňována v celém průběhu od 10. až 13. století, mnohdy i jako klíčová.

Tentýž autor se již dříve zaměřil na počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách²²⁹ ve stejnojmenné studii, ovšem i zde ji musíme nazírat s notnou opatrností v autorově „neochvějném“ datačním řazení popisovaných památek.²³⁰ Dále nelze opomenout práci Rudolfa Turka²³¹ *K problému počátku raně feudálních emporových kostelů u nás* a řadu jeho odborných archeologických studií, kdy je mimo jiné patrna i častá nutnost přesahu do oblasti archeologie. Souhrnný pohled s otevřenými možnostmi dalšího uměleckohistorického bádání a vyhodnocení jednoho z typů nejranějších sakrálních staveb na našem území, podélného jednolodního kostela, lze vysledovat z doposud nepřekonaného přehledu *Raně*

²²⁹ MENCL 1958, 133-146.

²³⁰ Ostatně jako řadu dalších prací, kde je vytvořená chronologie mnohdy již novějšími badatelskými poznatky pozměněna. Jmenujme např. další studie Václava MENCLA: MENCL 1950, 1-24; MENCL 1960a, 8-26, 112-153; MENCL 1960b, 181-232.

²³¹ TUREK 1965, 17-27.

středověké architektury v Čechách od badatelky Anežky Merhautové,²³² která sestavila ve své práci mimo jiné i mapy s vyznačením námi sledovaných staveb v rozmezí 11. – 12. století. Zde je velmi dobře patrné zakládání většího počtu kostelů zvláště podél toku Otavy až po její soutok s Vltavou. Obdobně zpracované téma v zúženém pohledu, výhradně na jihočeskou oblast do poloviny 13. století, je pro nás velmi zásadní práce Jiřího Kuthana.²³³ Jedná se o představení vůbec prvních sakrálních staveb v této oblasti až k větším architektonickým zakázkám postupně se rozvíjejícího českého království za vlády posledních Přemyslovců, kdy musíme počítat s určitým časovým opožděním v pronikání nových prvků již raně gotické architektury.

Ve shrnutí dosavadních poznatků předních badatelů na problematiku vlastnických tribunových se dá říci, že společenský postoj fundátora se stal v podstatě jakýmsi „determinantem“ architektonického řešení. Panské tribunové kostely se staly v našem prostředí natolik početnou a výraznou skupinu, že je lze považovat za charakteristický stavební typ raně středověké sakrální architektury vůbec.

V užším rámci Jihočeského kraje, jak jej vnímáme v dnešním správním dělení, lze také vysledovat soubor raně středověkých venkovských kostelů s převažujícím konstrukčním prvkem tzv. vložené západní tribuny (empory). Ryze funkční řešení vestavěného patra oddělující privilegovaný prostor pro členy určité nobility osídleného území, myšleno tím pro vlastníka stavby, spoluutvářelo jednotný prostor sakrálního prostředí sdíleného jak lidem poddaným, tak svým pánem. Mnohdy se setkáváme s důmyslně propracovaným řešením v souvislosti s nedalekou zástavbou panského sídla v podobě dřevěného mostu, který jej komunikačně spojoval s patrem kostelní tribuny. Z oblasti sledovaného Strakonicka bych zde uvedla např. do dnes dochovaný portál v patře kostela sv. Martina v *Radomyšli* či viditelné pozůstatky kamenného ostění již zazděného portálu ve vnější stěně západního průčelí kostela sv. Voršily v *Újezdci* u Bělčic, nedaleko Blatné. V obou případech se jedná o kostely se vloženou hranolovou věží. Zde se nabízí myšlenka polského badatele Andrzeje Tomaszewského, který uvedl, že tribuny měly jak poslání kultovní a „dvorské“, tak obranné v případě napadení kostela, který se v neklidných dobách stával útočištěm

²³² MERHAUTOVÁ 1971.

²³³ KUTHAN 1977.

obyvatelstva.²³⁴ U uvedených příkladů se také jedná bezesporu o důkazy možného propojení sakrální i světské zástavby v nejranějších dobách nově se formujícího českého státu. Další vybrané stavby, uvedené v následujícím *Katalogu*, jsou až na výjimky v jádru svého založení také zástupci této početné skupiny tribunových kostelů. V mnoha případech je pak upozorněno právě na možné souvislosti se sídlem významného vladyky v rámci konkrétní lokality, což mnohdy i blíže dotváří představu o původní podobě venkovského kostela, který prošel četnými pozdějšími přestavbami, a jádro románské stavby tak bylo zcela pohlceno či znatelně pozměněno.

V obecnějším pohledu na románské stavitelství oblasti jižních Čech, kde byly do poloviny 13. století kromě dvou klášterních areálů budovány zejména malé vesnické kostely, se stal *tribunový kostel* neodmyslitelný prvkem tamního kraje. V rámci jeho typologie zde převažovaly empory pavlačové, umístěné při západní stěně lodi, nesené ve většině případů arkádou, jejíž oblouky spočívají na mohutných hranolových pilířích. Velmi často se zde vyskytuje ve spojitosti se západní tribunou také další specifický typ kostela s věží v severozápadním či jihozápadním koutu lodi, ke které přiléhala právě pavlačová tribuna. Jen velmi vzácně se zde vyskytují empory v patře věží připojených k lodi na západě, jako je tomu hojně ve středních Čechách.

Již v průběhu 12. století můžeme vysledovat u vybrané skupiny staveb venkovských kostelů projevy ryze regionální, následně v průběhu 1. poloviny 13. století téměř zcela určující charakter stavitelství českého jihu obecně. Již zmiňovaná architektura milevské baziliky a k ní přilehlých konventních budov položila základy ve skrze prostého a hmotného rázu sakrálních staveb v jejím okolí, který však značnou mírou zakořenil také v oblastech vzdálenějších zalesněných kopců podhůří Šumavy. Charakteristická je zejména tíže *široké masy zdiva* převážně z lomového kamene bez jakéhokoliv náznaku dalšího členění, pouze v souvislých vrstvách hladce omítnuté. S opracovanými kvádry románského zdiva, jako je tomu u milevských kostelů, se zde téměř nesetkáváme. Celkově strohý ráz těchto staveb není ničím narušen, skulpturní výzdoba se zde neuplatňuje. Také okenní otvory ve stěnách jednolodí jsou v původní podobě založení kostela velmi malé, což máme možnost pozorovat pouze v ojedinělých případech jejich dochování. Byla volena okénka kruhová, převažují pak spíše úzká obdélná.

²³⁴ TOMASZEWSKI 1974.

V těchto souvislostech je příznačné také úsilí o *kubickou sevřenost* a sjednocení celého prostoru sakrální stavby. Příkladným projevem je zejména dispoziční řešení kostelů s věží vloženou do koutu lodi. Hmota hranolové věže je tak zcela pohlcena zdí lodi v jihozápadním či severozápadním rohu, kde se otvírá do prostoru širokými arkádami. Jedná se o prvek natolik výrazný a typický výhradně pro jihočeský kraj, že bude dále rozveden jako jeden ze signifikantů konkrétní skupiny venkovských kostelů v následující podkapitole.

Vysoké hranolové věže umístěné nejčastěji tedy při západní straně stavby se stávají velmi výraznou pohledovou dominantou kraje, podtrženou v mnoha případech také založením kostelů na vyvýšeném místě zástavby vsí. Velmi často také nesou ryze románské tvaroslovné prvky v podobě jednoduchých *sdrúžených oken* v nejvyšších patrech. Střední oblé sloupky, mnohdy pouze naznačené patky a převážně krychlové hlavice nesoucí vysoká sedla jsou v celkovém dojmu opět velmi strohé a jednoduché. Pokud se vyskytla snaha o umělecké zpracování hlavic v užití určitého dekoru, tak byla bohužel ve většině případů časem natolik poškozena či zdeformována dalšími úpravami stavby, že formální řešení těchto prvků nelze užít jako prvků vhodných k bližšímu datování či pomocnému prostředku rozlišení staveb. Namnoze se jedná o velmi jednoduché provedení základního zadání sdrúženého románského okna. Jedná se tedy o velmi obecný znak románského stavitelství.

Vstup do jednolodí u řady venkovských kostelů se původně nacházel v jižní stěně a pouze v souvislosti s výhodnějším komunikačním propojením nejranější sídelní zástavby v okolí svatyně lze předpokládat jeho umístění také na straně severní. Jen zcela výjimečně se objevuje přímo v západní stěně.²³⁵ Kamenná ostění ústupkových *portálů* z jihočeské hrubozrné žuly jsou v řadě případů dekoračně zdobeny ve snaze vyrovnat se určitým vzorům uměleckých center, a tak i jakéhosi povýšení své „vlastní“ stavby. Jednotlivá řešení jsou natolik různorodá a vzhledem k patrným vlivům působení zejména strakonické huti pro naše téma natolik určující, že budou dále jednotlivě probrány jako zástupné charakteristické prvky jednotlivých skupin v nadcházejícím textu. Jedná se zejména o jednoduché vstupy, jejichž ostění volně přechází v půlkruhovou archivoltu, bez trnože a hlavice. Zdobným dekorem se stává bobulový dekor či obloučkový vlys s rovnými patkami. První z nich je bezesporu ohlasem na rozetu strakonické kapitulní síně, je tedy opět projevem šířícího se vlivu

²³⁵ Příkladem je zejména kostel Zvěstování Panny Marie v Dobříši, kdy právě umístění portálu v západní stěně lodi vyvolává řadu nejasností. Viz. *Katalog vybraných venkovských kostelů*.

jejich hutě. V tomto kontextu se objevují také o něco mladší portály s talířovými prstenci nasazenými na dřících vložených sloupků kamenného ostění. Tento typ dekorace tzv. přechodného stylu románsko-gotického je opět spjatý přímo se strakonickým konventem johanitského řádu. Vzorem menším kostelům v okolí se stal portál uvádějící vstup na tribunu kostela sv. Vojtěcha. Také tento typ bude blíže představen v samostatné podkapitole konkrétní skupiny staveb.

Vnitřní prostor venkovských kostelů byl v mnoha případech patrně krytý dřevěným plochým stropem, který byl v pozdějších dobách nahrazován kamennými klenbami pokročilého gotického slohu či úpravami zcela vzdálených novověkých stylů. Stejně tak se u většiny kostelů nedochovalo ani původní *kněžiště*, což dodnes vyvolává pouze otevřené otázky ve snaze o stanovení celkové podoby svatyně v nejranější etapě její výstavby. Řada odborníků tak namnoze vyslovuje pouze hypotézy, které mohou jednoznačně osvětlit až provedené archeologické průzkumy. Velmi často jsou s jihočeským prostředím spojovány kostely s pravoúhlým zakončením, kdy je mezi samotný závěr a loď vloženo úzkého pole chóru. Tato skupina staveb bude ještě blíže představena. Výjimkou však nejsou ani stavby ukončené apsidou.

V pohledu na interiéry venkovských kostelů je dále zcela vlastní danému prostředí také často volený způsob klenutí prostor pod tribunami, kde se objevují pole *křížových kleneb bez žeber*. Hmota skládaných lomových kamenů do téměř vyduté sférické podoby, až kopulovitého tvaru, byla kladena na tzv. šalování, jehož otisky jsou i pod četnými nánosy omítek dodnes na mnoha místech viditelné. Hrany tohoto typu klenby vybíhající přímo z koutů se směrem k vrcholu téměř vytrácejí, mnohdy jsou zvýrazněny vytaženými hřebínky. Patrně prvním místem, kde lze toto klenební řešení vysledovat, je kostel sv. Martina v *Radomyšli*, který jednoznačně udával prostřednictvím dalších architektonických prvků příznačné rysy výrazového charakteru jihočeské románské architektury. Patrně právě pod jeho vlivem bylo užito těchto typů kleneb také v rámci nově založených prostor hradního areálu v nedalekých *Strakonících*, kde je nalezneme např. v sále nejstarší části sídelního paláce Bavorů, v přilehlých konventních prostorech tzv. kapitulní síně či u podklenutí mohutné západní tribuny kostela sv. Prokopa. Mohli bychom říci, že se jedná také o jeden z architektonických znaků šířených prostřednictvím působení stavební huti v širším okolí Strakonice.

5.1 Venkovské kostely nesoucí znaky tzv. strakonické stavební huti

V kopcovitém a stále zeleném kraji, v povodí Otavy, Volyňsky, Blanice či menších toků Lomnice a Skalice severnějšího Blatenska, lze nacházet četné sakrální architektonické památky, které svým vlastním způsobem „zareagovaly“ na vliv uměleckého centra ve Strakoniciích, na svou dobu výjimečnou stavební zakázku románského stavitelství, již mnohokrát zmiňovaného hradu s komendou rytířského řádu johanitů. Přibližná doba počátků výstavby tohoto hradebního komplexu je odborníky obecně kladena do druhé čtvrtiny 13. století. Stavební rozvoj panského sídla i klášterního konventu probíhal až do počátků století následujícího, kdy se zde již v druhé polovině 13. století objevují nové prvky gotického tvarosloví. Sledovaný charakter výstavby venkovských kostelů v jeho okolí se projevuje pozvolným pronikáním vlivů obecně označovaných jako *pozdně románských* přibližně v rozmezí 20. až 40. let 13. století. Jelikož je pro venkovské prostředí typické také velmi dlouholeté udržení již osvojených tradic určitého tvarosloví, je stanovení horní hranice stále čitelného působení vlivu pozdně románského stavitelství v jihočeském prostředí velmi náročné.

V druhé polovině 13. století tedy velmi často dochází k míšení již paralelně se vyskytujícími uměleckými projevy určitých stylů, v tomto případě se ve studiu menších kostelů ujal odborníky stanovený termín tzv. stylu přechodného.²³⁶ Kdy například Jiří Kuthan uvádí, že v jižních Čechách má pojem „přechodné románsko-gotické umění“ svou konkrétní historickou náplň, kdy se tato svérázná symbióza různorodých stylových rysů stala typickým znakem zdejšího umění ve srovnání s jinými částmi Čech, a to také v poměrně brzké době místy už 30. let 13. století.²³⁷

5.1.1 Kostely s portály zdobenými bobulemi

Bobulový dekor, který se v jihočeském prostředí poprvé objevil na mohutné kamenné rozetě tzv. kapitulní síně johanitské komendy ve Strakoniciích, se poměrně hojně ujal také na stavbách venkovských kostelů v okolí. Toto formální umělecké řešení zdobného doplňku se pak dále objevuje v profilaci jednoduchého ostění ústupkových portálů venkovských kostelů ve *Volenicích*, jim nedalekého *Bukovníku*, který již leží v oblasti Sušicka a také v *Chelčicích* v blízkosti Vodňan.[Obr.57] Na první pohled se jedná o portály velmi jednoduché a prosté dalších zdobných prvků.

²³⁶ LÍBAL 1948, 32; MENCL 1958, 133–146; MERHAUTOVÁ 1971, 66; KUTHAN 1977, 136.

²³⁷ KUTHAN 1977, 136.

Kamenné ostění volně přechází ze svislých podpor pravoúhlých ústupků do půlkruhové archivoly bez dalších nosných prvků trnoží či říms. Pouze jemné členění průběžného ostění pomocí oblounů a výžlabků, které vyúsťují do typického dráčku, je doplněno po celém obvodu vsazením drobných bobulových prvků. [Obr.58]

V hledání původu tohoto dekoru je třeba se zaměřit na velmi vzdálené oblasti francouzské architektury, odkud jej patrně přejalo umění alsaského Porýní. V této oblasti se stal velmi oblíbeným zejména na pozdně románských stavbách poslední čtvrtiny 12. století.²³⁸ Nalezneme jej také na okenním ostění východního chóru katedrály ve franckém Bamberku či v podunajské oblasti velmi blízké našemu prostředí, ve výzdobě severního portálu kostela sv. Jakuba v Řezně, kde již nejsou bobule uplatněny v souvislých řadách ale pouze jednotlivě. Datace posledně jmenovaného portálu je kladena na konec 12. století. Jiří Kuthan dále zmiňuje blízkou podobnost strakonické rozety se záklenky severního a západního portálu klášterního kostela v dolnobavorském Windbergu, které vznikly kolem roku 1220.²³⁹ Tím je také stanovena vůbec první doba jeho možného výskytu ve Strakonici, přibližně k 30. letům 13. století.²⁴⁰ Další možné souvislosti s výrazným vlivem podunajské oblasti Dolních Rakous uvádí Anežka Merhautová, která také upozorňuje na jisté rozpory ve výkladu starší literatury.²⁴¹

Pro úplnost doplníme, že vůbec první bobulový motiv se objevuje na oknech paláce císařské falce v Chebu, který však dříve ležel ještě mimo naše území.²⁴² Dále je patrný také na okně východního štítu kostela v Potvorově či na okně a portálu v Kostomlatech pod Milešovkou, tedy v oblasti vzdálených severozápadních Čech, [Obr.59] dále ve středních Čechách např. na portálech kostelů sv. Havla v Poříčí nad Sázavou či v Arnoštovicích.²⁴³ Také v Praze se vyskytuje bobulový dekor na portálu v chóru románské baziliky sv. Jiří, který pochází dle odborníků z přestavby před rokem 1228.²⁴⁴

²³⁸ Jak dále rozvádí Jiří Kuthan, jedná se například o portál klášterního kostela v Neuwieleru, portál klášterního kostela v Sigolsheimu či na farním kostele v Pfaffenheimu. In: KUTHAN 1977, 83 (pozn.256).

²³⁹ BACKMUND 1971, 18–19.

²⁴⁰ Stejného názoru je také Václav Mencl, který však dataci posouvá do o něco dřívější doby. In: MENCL 1958, 139.

²⁴¹ MERHAUTOVÁ 1971, 61 (pozn.114).

²⁴² MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1966, 84.

²⁴³ PODLAHA 1911, 144; PODLAHA/ŠITTLER 1898a, 1–2.

²⁴⁴ MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1966, 84.

K uvedené skupině tří venkovských kostelů, jež byly dle záznamů dobových písemností více méně spjaty přímo s komendou johanitů ve Strakonících, je třeba počítat také již zbořený kostel sv. Mikuláše v obci *Vacov* nedaleko Čestic. Z jedinečných záznamů Josefa Braniše,²⁴⁵ který v popisu zachytil stav stavby před jejím stržením v roce 1888, je parné, že se jednalo o kostel s hranolovou věží v jihozápadním koutu lodi, jehož portál byl totožný s ostatními zástupci této skupiny venkovských sakrálních staveb. V zásadě sem lze přiřčenit také jižní vstupní portál kostela sv. Jana Křtitele v *Česticích*, který je jakousi variantou těchto zmiňovaných portálů v Bukovníku, v Chelčicích či Volenicích.²⁴⁶ Jednoduché průběžné ostění přecházející v půlkruhový záklenek je zde však již zcela bez charakteristických bobulí.

5.1.2 Kostely s portály zdobenými obloučkovým vlysem

Nepříliš vzdálené typy portálů, jejichž ostění se vyznačuje také velmi jednoduchou formou a u nichž však bobulový dekor nahradilo další z dekoračních prvků obvyklých v této oblasti - dekor obloučkového vlysu s rovnými patkami, lze vidět zejména u obou kostelů v malé vsi *Dobrš*, v západním průčelí kostela Zvěstování Panně Marii či kostela sv. Jana a Pavla, v neposlední řadě také v jižní stěně kostela sv. Bartoloměje v *Kvášňovicích* u Horažďovic. [Obr.60]

Tyto ústupkové portály mají opět velmi jednoduchou profilaci ostění, kdy jsou ve většině hrany ústupků vybrány oblými mělkými výžlabky a vnější pak úzkými lištami, vše v průběhu celého obvodu ostění bez přerušení. Jako u výše zmiňovaného typu portálu, i zde ostění volně přechází do půlkruhového záklenku, bez náznaků trnože či římsy. Tympanon bývá podložen v rozích dvojicí konzol různých profilací, vnitřní plocha je nečleněná, hladká, pouze jeho vnější obvod je dále zdoben obloučkovým vlysem na rovných patkách.

Podobný motiv se vyskytuje také v oblasti Podunají či vzdálenějšího německého prostředí při západní hranici českých zemí, odkud se dále šířil na naše území. Na řadě kostelů západních Čech se objevuje také v lemování ostění kulatých

²⁴⁵ BRANIŠ 1909, 18.

²⁴⁶ Blíže ke kostelu sv. Petra a Pavla ve *Volenicích* např.: KUCHYNKA 1893f, 134–135; BRANIŠ 1909, 18; MENCL 1958, 141; MENCL 1960a, 12; BRAUN 1968, 75; MERHAUTOVÁ 1971, 60–61, 354; KUTHAN 1977, 246; POCHÉ 1982, 258–259; aj.

Blíže ke kostelu sv. Martina v *Chelčicích* např.: BRANIŠ 1909, 19; SOUKUP 1910, 74–79; MENCL 1958, 141; MENCL 1960a, 12; BRAUN 1968, 84; MERHAUTOVÁ 1971, 133; KUTHAN 1977, 198–199; POCHÉ 1977, 498; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 52–54; SEDLÁČEK 1998, 310; aj.

Blíže ke kostelu sv. Václava v *Bukovníku*, viz. 6. kapitola – *Katalog*.

oken, např. u kostela sv. Vavřince v *Kostomlatech* pod Milešovkou přibližně z 30. let 13. století²⁴⁷ [Obr.61a-b] či opět jako lemování vnějšího obvodu tympanonu v záklenku ústupkových portálů, např. u kostela sv. Jana Křtitele v *Libčevsi*, který je datován opět v rozmezí 20.-30. let 13. století.²⁴⁸ [Obr.62] Vlys s konkávními obloučky spojenými rovnými patkami se tedy objevuje v českém románském stavitelství až ve druhé čtvrtině 13. století, jako vodítko v dataci kostelům jihočeského prostředí tak naznačuje, že všechny jmenované kostely lze datovat přibližně hranicí roku 1220.²⁴⁹

Zcela neobjasněna je doposud problematika, v jihočeském prostředí jedinečné situace, kdy se v malé osadě nacházejí dvě svatyně románského založení. Jedná se o vsi *Dobruška* položenou vysoko v kopcích tzv. šumavského Polesí, kde se u farního kostela *Zvěstování Panny Marie*, který je díky portálu atypicky zasazeném v západním čele jednolodí datován přibližně kolem roku 1230-1240, nachází nedaleko také menší kostelík, dnes označován jako kaple sv. Pavla a Jana. Také zde je velmi výrazným prvkem ústupkový portál zdobený obloučkovým vlysem v tympanonu, v poměru ku celkové velikosti stavby se jedná o poměrně naddimenzované řešení vstupu. Řada badatelů se rozchází jak v navrhované dataci u menšího z nich, tak v ve snaze interpretovat jejich vzájemný vztah.²⁵⁰

V hledaných souvislostech případného působení vlivů tzv. strakonické huti na jmenované kostely, které se nacházejí ve sledované oblasti středního Pootaví, není patrna žádný bližší vztah. Formální řešení tohoto typu portálu není nijak blízké produkci skupiny kameníků působících na strakonickém hradě. Jedná se tak o skupinu staveb zcela mimo její vliv, která tento výrazný motiv hojně užívaný zejména v severozápadních Čechách zcela osobitě modifikovala v sobě vlastní až střídmost variantu, což je pro jihočeskou oblast velmi příznačné. Do zalesněných hvozdu této oblasti pronikl patrně motiv obloučkového vlysu s rovnými patkami z prostředí přilehlého Podunají.

²⁴⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 146–147.

²⁴⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 156–157.

²⁴⁹ KUTHAN 1977, 94–95. Autor zde také odkazuje na další badatele, kteří se zabývají podrobněji motivem obloučkového vlysu, např. in: BACHMANN 1941b, 63.

²⁵⁰ Blíže k oběma svatyním viz. 6. kapitola – *Katalog*.

5.1.3 Kostely s věží v koutu lodi

Patrně nejvýraznějším půdorysným řešením početné skupiny pozdně románských venkovských kostelů oblasti středního Pootaví a Jihočeského kraje vůbec je vložená hranolová věž v jihozápadním či severozápadním koutu lodi. Spojujícím článkem staveb se tedy již stává opět charakteristická snaha scelení celkového výrazu stavby, nové prostorové řešení v podobě pohlcení hmoty vysoké hranolové věže, která se stává výrazným prvkem většiny venkovských kostelů sledované oblasti. Téměř bez výjimky byla k věži ve vnitřních prostorech připojena také západní tribuna pavlačového typu, kdy se věž otvírá arkádami v přízemí i ve svém patře do interiéru stavby.

Velmi svébytné řešení v pojetí hmoty hranolové věže do prostor obdélné lodi je dle mínění Jiřího Kuthana²⁵¹ patrně výsledkem zjednodušení bazilikálního typu se dvěma věžemi v západním průčelí tak, že jedna z věží byla vynechána v důsledku omezených finančních možností stavebníků nižšího postavení v oblasti venkova. Více pravděpodobná se zde jeví opět interpretace tohoto řešení jako svébytného obranného prvku stavby, čemuž by také odpovídala i samotná volba lokality k založení kostela. Řada z nich se totiž nachází na vyvýšeném místě v rámci okolní zástavby vsi. Také již navrhované propojení s velmožským sídlem v podobě dřevěného můstku, které bylo naznačeno např. u již zmiňovaného kostela sv. Voršily v *Újezdci* u Bělčic, lze v jisté míře brát za oprávnění této domněnky.[Obr.63]

Slohově je patrně nejstarší stavbou kostel sv. Máří Magdaleny v *Malém Boru*, která je datována přibližně již rozmezí let 1220-1230.[Obr.64] Dominantní polohu v okolní zástavbě městečka sdílí se jmenovanými kostely také kostel zasvěcený sv. Jana Křtitele v *Česticích*, kdy je věž situována do jihozápadního koutu lodi jako v *Malém Boru*. V pohledu na stavební historii tohoto kostela lze očekávat, že patrné styky s prostředím johanitské komendy ve Strakoniciích zde zanechají svůj otisk v podobě alespoň některých stavebních prvků. V pravdě jsou zde patrné pouze dochované prvky výhradně románského tvarosloví, např. již dálky patrná sdružená okénka v patře věže, což však jako průkazný doklad nelze brát v úvahu.²⁵²

Dle mého mínění se jedná o starší založení kostelů v rámci této skupiny také u staveb ve *Zdíkovci* a *Předslavicích*, kdy v naznačených souvislostech o obranné

²⁵¹ KUTHAN 1977, 92.

²⁵² Více in: BIRNBAUMOVÁ 1947, 20–23; BRANIŠ 1897, 212; BRANIŠ 1909, 19; BRAUN 1968, 26–27; KUCHYNKA 1893, 85–86; MENCL 1958, 133; MENCL 1965, 44; MERHAUTOVÁ 1971, 60, 109, 380; SEDLÁČEK 1997, 275; SEDLÁČEK 1998, 117; KUTHAN 1977, 191–192; POCHÉ 1979, 230–231.

funkci kostela lze předpokládat v těsné blízkosti objektů také pozůstatky patrových staveb románských kurií či sídelních prostor tamního významného vladyky.²⁵³ I zde jsou kostely založené na vyvýšeném místě v rámci celkové zástavby okolní vsi.

Badatelka Merhautová uvádí tento typický znak skupiny jihočeských kostelů ve spojitosti se stavbami tzv. přechodného typu,²⁵⁴ také Jiří Kuthan některé ze zmiňovaných staveb řadí v pohledu na jejich založení až do doby po polovině 13. století.²⁵⁵ V průřezu celé škály sem řazených staveb se však v mnoha případech datace uvádí již k 20. letům 13. století.

Až na několik ojedinělých případů se v jiných částech Čech tato dispozice hojně neobjevuje. Uvedme například opět západočeské prostředí, kde kostel sv. Jakuba v *Chylicích* u Rokycan má výraznou hranolovou věž zasazenou do koutu lodi.[Obr.65] Ve středních Čechách nalezneme toto řešení u pozdně románských kostelů z druhé poloviny 13. století v ucelené samostatné skupině, která se vyvinula až později ve srovnání s českým jihem.²⁵⁶ Jedná se zejména o kostel Narození sv. Jana Křtitele v *Hovorčovicích* [Obr.66], kostel sv. Jakuba v *Libiši* či Nanebevzetí Panny Marie v *Hostíně* u Vojkovic.[Obr.67]

Analogie sledované dispozice s prostředím mimo hranice českých zemí nejsou v tomto případě také možné. Výskyt kostelů s koutovou věží je však natolik nízký, že se téměř neobjevují v Horní Falci, Dolním Bavorsku ani v přilehlém okrajovém území Rakouska.²⁵⁷ V kontextu středoevropského románského stavitelství řeší problematiku tohoto typu dispozice nejnověji Andrzej Tomaszewski, a to v již zmiňované spojitosti s typologickou podobou a následně i funkcí západních tribun u románských kostelů.²⁵⁸

Venkovské kostely nesoucí výše řešené znaky této skupiny se nacházejí v poměrně malé vzdálenosti od Strakonice, jejich další architektonické články často prozrazují příslušnost ke strakonickému okruhu. Nezanedbatelná je také výpověď historických pramenů, kde se velmi často objevují souvislosti mezi jmenovanými objekty a držiteli oblastí, ve kterých se nacházejí, mezi Bavyry či strakonickými

²⁵³ Jedná se o souvislosti s výsledky výjimečného archeologického průzkumu v Radomyšli, které naprosto pozměňují dosavadní pohled na románské stavitelství oblasti středního Pootaví. Více in: NECHVÁTAL 1999.

²⁵⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 55, 60.

²⁵⁵ KUTHAN 1977, 92.125–126.

²⁵⁶ FRYNTA/CHOTĚBOR 1975, 277–279.

²⁵⁷ KUTHAN 1977, 92.

²⁵⁸ TOMASZEWSKI 1974.

rytíři sv. Jana.²⁵⁹ Bezsporu však nelze všechny sakrální stavby tohoto dispozičního typu pokládat za díla strakonické huti. Na základě průzkumu vybraných kostelů je patrná pouze úzká souvislost s jejím působením. Jedná se především o stavební postup a výslednou podobu podklenutí prostor otevřeného přízemí věže, např. v *Představicích* či ve *Zdíkovci*,²⁶⁰ kde je zvolen stejný typ křížové klenby bez žeber s výraznými otisky po šalování, které můžeme vidět také v prostorách dnešní sakristie pro kostelu sv. Prokopa na strakonickém hradu či v klenutí jeho boční jižní lodě. Stejný typ klenby téměř sférického kopulového tvaru, klenby vyzděné z lomového kamene, pouze s hřebínky na místo žeber, které se směrem k vrcholu vytrácejí, jsou užity také v podklenutí tribuny kostela *Malém Boru* u Horažďovic či v kostele sv. Martina v *Radomyšli*.²⁶¹ Všechny zde jmenované venkovské kostely, vyjma sv. Jana Křtitele v *Česticích*, tedy spojuje s hutí strakonického hradu spíše posledně jmenovaný konstrukční prvek hmotné románské křížové klenby bez žeber.

Na závěr lze říci, že pouze v jižních Čechách vytváří řada kostelů s vloženou věží v koutu lodi jedinečnou skupinu raně středověkých sakrálních staveb, která nemá v dalších oblastech naší země takové obdoby. Jde tedy o jeden z prvních případů regionální svébytnosti, na který patrně později navázala pouze skupina pěti kostelů ze Středočeského kraje.²⁶² Příznačným projevem obecného charakteru nejranějšího stavitelství na českém jihu je také výrazná strohost jednoduše blokové hmoty, kdy stmelení celé architektury v monolitický blok vtažením věže do prostor obdélné lodi tomuto výrazu zcela odpovídá.

5.1.4 Kostely s vloženým kvadratickým chórem mezi loď a závěr

V pohledu na půdorysná řešení, která jsou pro danou oblast také určitým znakem pozdně románského stavitelství ve venkovském prostředí, se objevují dispozice obohacené o chór vložený mezi loď a závěr kostela. Jednoduchá varianta obdélného vloženého pole bez další nástavby věže byla užita ve výstavbě kostela sv. Václava v *Bukovníku*, který je datován díky tamnímu portálu s užitým dekorem bobulí přibližně k roku 1230. Loď byla otevřena na východě původně půlkruhovým

²⁵⁹ Viz. hesla jednotlivých staveb v souborné práci Anežky Merhautové, in: MERHAUTOVÁ 1971, či obecně shrnuto in: KUTHAN 1977, 90.

²⁶⁰ Kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava v Předslavicích je spolu s kostelem sv. Petra a Pavla ve Zdíkovci datován Jiřím Kuthanem do širšího rozmezí druhé poloviny 13. století. Je otázkou nakolik to lze přijmout bez výhrad. Dle mého názoru se jedná o stavby v základu časnějšího založení, přibližně již od 20. let 13. století.

²⁶¹ Viz. kapitola 6 – *Katalog*.

²⁶² FRYNTA/CHOTĚBOR 1975, 279.

triumfálním obloukem do krátkého obdélného chóru o délce 2, 24 m v ose V-Z. Tento úsek byl sklenut jednoduchou valenou klenbou. V mírném odsazení na něj dále navázala apsida závěru vrcholící konchou.[Obr.68] Jedná se zde o variantu velmi prostou, která byla patrně užita také u nejranější podoby kostela Nanebevzetí Panny Marie v *Jiníně*.²⁶³

Častěji se však vykytuje tento vložený chór v souvislosti s vyzdviženou hranolovou věží, a to buď nad jeho obvodovým zdivem a nebo pouze na pásech dělicích chór od závěru a lodi, jako je tomu v případě kostela v *Černici*. První tato varianta se objevuje v dispozičním řešení kostela sv. Mauricia v *Mouřenci* nedaleko Hartmanic, datovaného přibližně do 30. let 13. století.²⁶⁴ Zde je nasazena věž s románskými sdruženými okny v patře přímo na zdivo kvadratického chóru.[Obr.69] Apsida navazující na chór je zde otevřena bez viditelného předělu.[Obr.70] V tomto příkladem se nabízí také srovnání s možnou podobou románského kostela sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa) na hradě ve Strakonici. I zde vyzdvižena vysoká chórová věž,²⁶⁵ kdy na vložené pole chóru mohlo navazovat jednoduché kněžiště v podobě apsidy. Jelikož se jedná o řešení až z konce 13. století, kdy byl dostavěn i nový polygonální závěr, lze říci, že se zde projevila naopak tradice pozdně románské výstavby okrajovějších oblastí na volbě řešení výstavby v uměleckém centru kraje v již pokročilé době nově se projevujících gotických prvků ve stavitelství.

Jak uvádí Jiří Kuthan, na základě studia Bachmannových spisů, půdorysná dispozice tohoto typu se objevuje velmi často v prostředí sousedních zemí, konkrétně u venkovských kostelů v povodí Labe, v oblasti mezi Weserou a Odrou. V menší míře se vyskytují takto řešené kostely na západním břehu Rýna či v jižním Německu, oblastech Horní i Dolní Falce či Bavorska. Z oblasti Dolních Rakous se pak zmiňovaná varianta s nastavěnou hranolovou věží patrně dostává i k nám do jižních Čech.²⁶⁶

V našem sledovaném prostředí se tedy vyskytuje tento typ dispozice u kostelů v *Bukovníku*, v *Mouřenci* a dále ve velmi vzdáleném *Hořepníku* u Pacova či u jedinečného typu stavby rotundy ve *Zborovanech*. Jedná se o malou skupinu venkovských kostelů, která se však na základě specializovaných hloubkových

²⁶³ Problematika stavebně historického průzkumu tohoto kostela nedaleko Strakonice je řešena in: HADRAVOVÁ 2010.

²⁶⁴ Více in: KUCHYNKA 1892, 85–86; HOSTAŠ/VANĚK 1900, 67–68; BRANIŠ 1909, 24; MENCL 1958, 141; MERHAUTOVÁ 1971, 92; LÍBAL 1974, 167; KUTHAN 1977, 222.

²⁶⁵ VARHANÍK/KYNCL 2006, 30.

²⁶⁶ Zcela zde přebírám fakta z práce Jiřího Kuthana: KUTHAN 1977, 96 (pozn. 293).

průzkumů dalších objektů může dále rozrůstat. Tuto půdorysnou variantu lze očekávat např. u původní podoby farního kostela v *Dobrši*, kde by také vyzdvížená věž nad vloženým chórem mohla vysvětlit její celkovou absenci u této stavby.²⁶⁷ Prozatím jsou naše poznatky ohledně této typologické skupiny stále značně nepatrné.

5.1.5 Kostely s portály zdobenými talířovými prstenci

Poslední skupinou venkovských kostelů pozdně románského stylu, které můžeme v oblasti Strakonicka vytvořit vzhledem ke spojujícím znakům uměleckého řešení jedinečných stavebních prvků, jsou kostely s portály zdobenými výrazným talířovým prstencem nasazeným na dříku vloženého sloupku v ostění. Tento prvek se nachází u portálů značného počtu venkovských sakrálních staveb v celé oblasti jižních Čech, což značí nesporně vliv určitého významného stavebního centra, které přišlo do tohoto kraje se zcela novým tvaroslovím. V tomto případě se jedná o počátky vlivu dnes již zaniklého stavebního komplexu cisterciáckého kláštera v západočeském Nepomuku. Tamní konvent byl založen ve 40. letech 12. století a osazen řeholníky z bavorského Ebrachu. Na počátku husitských válek však bylo toto rozsáhlé opatství téměř zcela zpustošeno. Dodnes se dochovalo pouze několik málo stavebních prvků, které jsou však v mnohém doposud jedinečnými odkazy ve sledování vývoje středověkého stavitelství i v jihočeském prostředí.²⁶⁸

Dochovaný portál je toho ukázkou.[Obr.71] Žulové ostění vstupu do dnešního hřbitovního areálu je členěné na každé straně jedním pravoúhlým ústupkem, jehož hrany jsou vybrány výžlabky, ukončenými dole v drápcích náběhu. Ostění volně probíhá do hrotitého záklenku bez přerušení římsou, jediným prvkem dělícím tento průběh jsou ony talířové prstence nasazené na oblé pruty vložených sloupků. Zde jsou tyto prvky, jejichž původním smyslem bylo poutání klenebních přípor k ploše zdiva, užity ve značné výšce, jako by na místo hlavic.[Obr.72] Oblé pruty však volně přecházejí v podobě masivního oblounu do profilace hrotitého záklenku. Pro úplnost popisu ještě uveďme, že vnitřní hrana ústupku ostění volně přechází v záklenku v plynulou křivku sedmi mohutných konvexních obloučků, jimiž je lemována pomyslná plocha tympanonu. Jedinečná kompozice tohoto portálu spojuje v jakési symbióze gotické tendence se staršími stylovými prvky. Svým založením tak

²⁶⁷ Více viz. 6. kapitola – *Katalog*.

²⁶⁸ MENCL 1941; KUTHAN 1983, 92–109.

spadá již do velmi pozdního období námi sledovaného románského stylu, označovaného jako tzv. přechodný románsko-gotický styl.²⁶⁹

Do jaké míry ovlivnil nepomucký portál přímo oblast Strakonicka nelze s určitostí říci, a to vzhledem k tomu, že se prvek talířového prstence objevil také nesporně na portálu druhé čtvrtiny 13. století, na vstupu do patra západní tribuny kostela sv. Vojtěcha při johanitské komendě ve *Strakonicích*. [Obr.56] Doposud sice není zcela jasné, jestli je tento portál ve Strakonicích nejstarším v poměrně početné skupině typově stejných portálů, které jsou v oblasti jihozápadních Čech na řadě míst k vidění. Kvalitou kamenického opracování však patří bezesporu k těm nejlepším z nich. Lze i zde vycházet z obecného předpokladu, že se nové slohové podněty včetně určitých morfologických typů šířily do odlehlých oblastí venkova z významného uměleckého centra, jakým v našem případě Strakonice opravdu v dané době byly.

Žulové ostění portálu vedoucího na tribunu původního románského kostela sv. Vojtěcha (dnes sv. Prokopa) pro johanitském konventu ve Strakonicích je i zde jednou odstupněno a na každé straně je do ústupku vložen jeden oblý sloupek s širokou a plochou patkou přesahující soklík, na kterém jsou sloupky vysazeny. V náběhu lomeného záklenku je i zde oblý prut sloupku připoután k ostění talířovým prstencem. Levý z nich je pak dále zdoben stylizovanými dubovými listy, motivem příznačným pro raně gotické tvarosloví. [Obr.73] Pravý prstenec je již natolik poškozený, že nelze vysledovat jeho bližší umělecké ztvárnění. Hrany ostění tohoto portálu jsou profilovány pruty vejčitého profilu, nikoli jako u nepomuckého portálu pouze vyžlabením. Ostění ani zde není odděleno od záklenku římsou, jednotlivé části tak splývají v jednotný celek.

Dosud nelze říci, zda je určitá souvislost mezi oběma jmenovanými portály či některou stavbou v bavorském nebo rakouském Podunají, s jejichž uměním je tradičně jihočeská oblast spjata. Tento sloh masivních tvarů, připomínajících v mnohém morfologii cisterciáckých staveb, se stal ve střední Evropě natolik obecnou záležitostí, že se můžeme se zcela shodnými portály setkat i ve vzdáleném Slezsku.²⁷⁰ Z českého prostředí zmiňme např. kostel sv. Jana Křtitele na vrchu *Velíz*

²⁶⁹ Také badatelka Merhautová spojuje portály s tímto prstencem se skupinou jihočeských venkovských kostelů označovanou jako stavby přechodné. In: MERHAUTOVÁ 1971, 60.

²⁷⁰ KUTHAN 1977, 118.

nedaleko Kublova na Rakovnicku²⁷¹ či na Klatovsku kostel sv. Matouše v *Křištině*.²⁷²

Jak již bylo naznačeno, původní účel tohoto prvku byl zcela funkčního charakteru - zajišťoval klenební přípory k ploše zdiva. A jako takové jsou tyto prvky patrné ve velkých klášterních stavbách Francie či Německa. Objevují se například v letech 1220-1230 na příporách a sloupcích v křížové chodbě i na dřících sloupků portálu západní předsíně v cisterciáckém klášteře v Maulbronnu ve Württembersku. Z německé oblasti jmenujme např. opět cisterciácké prostředí chrámů v Otterbergu či v Riddagshausen, kde talířové prstence připoutávají sloupky ostění.²⁷³

V jihočeském prostředí máme kolem desítky venkovských kostelů, které jsou datovány osazením takto tvaroslovně výrazného portálu tzv. přechodného stylu mnohdy, a to i přes fakt, že jsou ve hmotném jádru lodi jednoznačně románského založení. Datace se tedy pohybuje přibližně v druhé čtvrtině 13. století, v souvislosti se strakonickým portálem.

Velká žulová ostění, ve své hmotě často velmi robustní, byla osazována do staveb mnohdy i vzdálených tomuto uměleckému centru a namnoze byla také vypracována již bez vytříbených proporcí. Ve venkovském prostředí vznikají místi až naivně neohrabaná a hrubá díla zde tvořících kameníků, která však nesporně prokazují obecnou snahu vyrovnat se tvorbě dobově nejuznávanějších forem, skoro až módních znaků šířených z velkých stavebních zakázek v jejich okolí. K těmto naivním projevům náleží např. portál kostela sv. Jana Křtitele ve *Svojšicích* nedaleko Sušice, jehož volně průběžný vložený sloupek do ústupku přechází typicky do hrotitého záklenku a talířové prstence jsou zde spíše neforemným doplňkem. Na základě již pokročilého tvarosloví užitého ve vnitřních prostorech této stavby se udává její vznik kolem 50. let 13. století, kdy v jižních Čechách již zcela pevně zakořenila raná gotika, což však ve volbě jmenovaného portálu také dokládá jak dlouho se v této oblasti udržely ústupkové portály tohoto typu.

Uvedme ještě zcela opačný jev, kdy blokovost stavby, tvary oken, klenební typ a další rysy prozrazují založení kostela jednoznačně v duchu románského stavitelství a kde se vyskytuje také tento typ portálu s neforemným talířovým prstencem, který zde nahrazuje hlavici sloupku vloženého do ostění. Tento případ

²⁷¹ CECHNER 1913, 307.

²⁷² VANĚK/HOSTAŠ/BOROVSKÝ 1899, 107.

²⁷³ KUTHAN 1977, 111.

zastupuje zejména již zmiňovaný kostel sv. Voršily v *Újezdci* v na Blatensku, který tak prozrazuje nepochybně přímé kontakty s hutí působící na strakonickém hradu.[Obr.74] Zde se jedná nesporně o snahu „povýšit“ vlastnický kostel na roveň uměleckého prostředí svého pána.

Velmi podobná situace se projevila také v těsné blízkosti Strakonic, v nedaleké vsi *Řepice*, kde se dodnes alespoň z části dochoval portál nesoucí znaky této skupiny.[Obr.75] Místní feudál, jistý Petr z Řepice, objevující se často ve společnosti pánů ze Strakonic, si zde nechal osadit velmi strohou stavbu kostela sv. Máří Magdaleny podobným portálem, který byl jistě i jemu známý ze sídla svého pána na strakonickém hradě.²⁷⁴

Mohly bychom pokračovat dalším výčtem staveb „honosících se“ portálem tohoto typu,²⁷⁵ avšak spojujícím znakem všech těchto kostelů je stále stejný projev, jejich až osobité pojetí dobově uznaného tvarového řešení se znaky již pokročilejšího gotického tvarosloví. Z hlediska datačního určení jsou tyto portály často brány jako výchozí prvek. Zde se již pohybujeme v druhé třetině 13. století, kdy horní hranici nelze s jistotou zcela určit.

²⁷⁴ Více v 6. kapitole – *Katalog*.

²⁷⁵ KUTHAN 1977, 116–125.

6. Katalog vybraných venkovských kostelů

6.1 Bukovník – kostel sv. Václava

Malá obec o rozloze kolem 4 km² jménem Bukovník spadá již do okresu Klatov Západočeského kraje, přesněji se nachází 10 km západně od města Sušice a 18 km východně od Strakonice. Leží tedy na samé hranici námi sledovaného územního vymezení. Vypovídající stavební prvky tamního kostela sv. Václava jej však nesporně řadí na přední místa našeho zájmu.[Obr.76] Krajina Šumavského podhůří, ve které se Bukovník svou nevelkou zástavbou rozprostírá, je zvlněná kopce o průměrné nadmořské výšce přesahující 600 m. n. m., sama obec leží na úpatí vrcholu Pálená hora (697 m). Jedná se o velmi strategickou polohu již časně založeného osídlení, jež je doloženo prvními písemnými prameny k roku 1251²⁷⁶ jako vladycké sídlo erbovních pánů z Bukovníka. Před tímto datem zde byl vystavěn nejen zmiňovaný kostel sv. Václava, lze předpokládat také dřevěnou raně středověkou tvrz, která vznikla na místě jádra původní slovanské osady ještě z dob tzv. vnitřní kolonizace českých zemí, příslušníky slovanského kmene Zličanů a snad i Doudlebů.²⁷⁷ Polohu původní dřevěné tvrze, jež byla v pozdějších letech přestavěna v kameni, dnes sice nelze přesněji určit, lze ji však předpokládat nedaleko onoho románského kostela. S pozdějším vývojem raně feudálního systému v jihočeské oblasti bývalo často zvykem propojení těchto dvou objektů, sídla pánů a kostela, dřevěnými lávkami. Založená mohutná hranolová věž na jihozápadním rohu kostela, mimo vlastní prostor lodi, mohla sloužit jako obranný prvek v případě napadení tvrze.²⁷⁸ Dnes se na místě tušené raně středověké tvrze rozprostírá hřbitovní areál. Doposud nebyly provedeny specializované průzkumy, které by více osvětlily počátky tamního osídlení.

Kostel sv. Václava je na první pohled výraznou dominantou okolí. Byl založen v mírném kopci severní části zástavby dnešní obce a dnes je ze všech stran obklopen hřbitovem.[Obr.77] Tento orientovaný kostel je v současné podobě výsledkem několika výrazných stavebních etap. V jádru se dochovalo původní jednolodí s kněžištěm ukončeným apsidou, která je kryta stlačenou konchou.

²⁷⁶ CDB IV/1, č.225, 391. 1251 *Dobez de Bzcovník*

²⁷⁷ NOVÁK 2011, 5.

²⁷⁸ Problematika vlastnických tribunových kostelů nejnověji in: TOMASZEWSKI 1974.

Na jihozápadní roh lodi navazuje ve zdivu mohutná hranolová věž, jejíž výška nijak výrazněji nepřesahuje hřeben zastřešení. Stavba je kryta sedlovou střechou nad prostorem lodi, kdy krytina odsazeného kuželového pláště závěru navazuje na její přesahující štít. Hlavní římsa celé stavby je zděná, s jednoduchou profilací.

K vlastnímu jádru románského kostela byly v dalších středověkých etapách přistavěny na severní straně obdélná sakristie, sklenuta valeně a přístupná z chóru presbytáře, a kaple Panny Marie,²⁷⁹ která je široce otevřena lomeným obloukem v severní zdi obdélné lodi. [Obr.68] Obě ty části, sakristie i kaple, jsou průchozí také mezi sebou. Na kapli dále navazuje při zádní straně úzká obdélná prostora, na jejíž západní stěně je otevřeno raně gotické okno s žulovou kružbou s motivem otevřeného trojlistu. [Obr.78] Všechny tři prostory na severní straně kostela lze s největší pravděpodobností zařadit do stejného období výstavby.

Následně došlo k barokním úpravám, a to zejména v plochostropě kapli Panny Marie, úpravou třech vysokých okenních otvorů v jižní stěně lodi a oken v závěru, která dnes mají jednotnou podobu vysokého obdélného otvoru ukončeného segmentem. Štukem byl vyzdoben také plochý strop lodi, oblý vítězný oblouk a pole valeně sklenutého chóru závěru. V této stavební etapě byla pořízena také varhanní kruchta v západní části stavby, kdy je podkruchtí otevřeno do lodi segmentovým obloukem. Ve stejné době byla přistavěna také předsíňka při jižní stěně kostela, je klenutá valeně a kryje vstupní portál v jihovýchodním koutu lodi.

Vnější fasády stavby kostela jsou hladké, bez výrazného členění korunní římsy, která je zde zděná, s jednoduchou profilací. Věž přisazena k jihozápadním nároží stavby je částí svého mohutného zdiva pohlcena zdivem lodi. V patře je otevřena do všech světových stran vysokými okenními otvory ukončenými půbloukem. Na straně severní se dochovalo původní románské sdružené okno. Věž je kryta střechou tvaru zvonové helmice zakončenou osmibokým jehlancem. Její korunní římsa je bohatě profilována, což také odkazuje na její celkovou barokní úpravu. [Obr.79]

6.1.1 Raně středověká podoba kostela sv. Václava v Bukovníku

Jádro této pohledově dominantní části stavby, mohutné hranolové věže při jihozápadním rohu lodi, však nezapře původní založení celého kostela. Dle

²⁷⁹ Původně kaple sv. Josefa, přistavěna 1690. In: POCHE 1979, 150.

mnohých stavebních prvků soudě, kostela pozdně románského. Půdorys původní podoby kostela naznačuje již Rudolf Kuchynka²⁸⁰ ve své studii z roku 1890.[Obr.80] Patrně jednalo o obdélné jednolodí v širokém zdivu z lomového kamene, na jehož západní stěnu v jihozápadním koutu byla navázána základna hranolové věže. Vstup do jejích vyšších pater lze předpokládat původně z přízemí vnitřních prostor lodi, (nikoli z kruchty, jako je tomu dnes), jelikož se dochoval později upravovaný jednoduchý vstup v západní stěně lodi vedoucí do přízemí věže. Tento prostor je krytý valenou klenbou se znatelnými stopami po šalování. Na jižní stěně této místnůstky je otevřeno malé střílnové okénko.

První patro věže je tedy dnes zpřístupněno nově otevřeným vstupem z patra, z později vestavěné varhanní kruchty. Ve druhém patře jsou viditelná úzká obdélná okénka otevřená na jih a východ,²⁸¹ v patře nejvyšším pak upoutá pozornost každého pozorovatele na severní stěně věže otevřené sdružené románské okno. Obě jeho části jsou sklenuty půlkruhově, v ose jej nese válcový sloupek, který vychází z krychlové patky s nárožními drápky. Dřík sloupku je ukončen oblounovým prstencem, na nějž je pak uloženo na hranách okosené sedlo, nesoucí záklenky obou částí okna. Vnitřní špaleta je společná celému podvojnému oknu. Tento prvek je jeden z dochovaných nejvýraznějších pozůstatků románského založení celé stavby. Zmínky o něm najdeme také v obsáhlé studii Václava Mencla, *O vývoji okna ve středověké architektuře*.²⁸²

Dalším velmi výrazným odkazem na dobu založení kostela sv. Václava zde v Bukovniku je jeho výrazně řešený vstupní portál při jižní stěně stavby.[Obr.81] Jedná se o mohutné žulové ostění vsazené do zdiva v poměrně těsné blízkosti předsunuté jižní stěny věže. Jeho záklenek je ukončen půlkruhem, kdy je pak v celé délce ostění členěn dvěma pravoúhlými ústupky. Vnitřní hrana ostění je profilována mohutným oblounem odsazeným výžlabky. Střední nároží je pak také vybráno plochým a poměrně širokým výžlabkem, který je posázený velmi výrazným zdobným prvkem – bobulemi.[Obr.82] Výžlabek nesoucí bobule je ukončen náběžními drápky. Nároží vnějšího pravoúhlého výstupku je pak profilované z obou stran odsazeným vejcovcem, kdy je odsazení naspodu opět ukončeno náběžními

²⁸⁰ KUCHYNKA 1890, 136.

²⁸¹ Okénka mají dovnitř rozevřené špalety a jsou překlenuté plochými žulovými kameny.

²⁸² MENCL 1960b, 181–232.

drápky. Vnější i vnitřní bok vnějšího výstupku je zdoben jemným zářezem, který přechází také do profilace archivoly.²⁸³

Výrazný bobulový dekor nás odkazuje k rozetě kapitulní síně bývalé johanitské komendy ve Strakoncích, jejíž znik je datován kolem roku 1230. Tedy i zde lze předpokládat přibližné datum výstavby kolem roku 1230. S přihlédnutím na vzdálenost této lokality od uměleckého centra můžeme brát rok 1230 jako nejčasnější hranici.

Tímto jižním vstupem se tedy dostáváme do obdélného jednolodí, které bylo patrně osvětleno původně úzkými jednoduchými okny v jižní i severní stěně. Na východě je loď otevřena širokým, půlkruhově ukončeným vítězným obloukem, jehož dimenze lze vytušit ještě dnes z jeho upravené podoby mladších úprav. Za obloukem se otevírá prostor kněžiště, přesněji krátký valeně sklenutý obdélný chór vložený mezi loď a apsidu, kdy apsida navazuje malým odsazením. Nejvýchodnější část presbytáře je sklenuta konchou. V ose apsidy lze doposud pozorovat zazděné románské okénko s půlkruhovým záklenkem, které je dnes zcela zakryté omítkou. Kněžiště tedy bylo osvětleno okénkem v ose závěru a patrně dalším vsazeným otvorem do jižní stěny krátkého chóru. Dnes je situace zcela zastřena barokní úpravou, kdy můžeme vidět pouze vysoká okna ukončená segmentem.

Z chóru vedl také z s největší pravděpodobností vstup do prostor původní sakristie. Jako v mnoha dochovaných případech, i zde bych očekávala obdélnou prostor sklenutou valbou, osvětlenou jedním až dvěma úzkými okénky. Půdorys uvedený v tzv. Soupisu památek²⁸⁴ naznačuje, že dnešní prostor sakristie je opravdu ve své dimenzi původní.[Obr.83] Dnešní sakristie je však s největší pravděpodobností přístavbou o něco pozdější, přestože by svým formálním řešením odpovídala. Je dávana do spojitosti s výstavbou vedlejší kaple sv. Josefa (později Panny Marie).²⁸⁵ Abychom mohli říci jednoznačněji zda se jedná o původní prostor, je třeba využít spíše specializovaných průzkumů zdiva.

Kostel sv. Václava v Bukovníku je jedním příkladů venkovských kostelů, které můžeme nesporně zařadit mezi památky, na které měla vliv strakonická stavební huť. Zmiňovaný portál na jižní straně kostela zde nese prvky bobulového

²⁸³ MENCL 1960a, 12–13.

²⁸⁴ HOSTAŠ/VANĚK 1900, 13.

²⁸⁵ POCHE 1979, 150. Badatelé Mencl a Merhautová se k této problematice nevyjadřují.

dekoru, který je vložen do ostění s menší mírou jistoty kamenického mistra. Pod nánosy omítek a patrně i dobovou deformací tyto bobule ztrácejí na výrazné plasticitě, kterou můžeme pozorovat u mohutné rozety ve Strakonících. Nikterak to však nemění na faktu, že jsou zde patrné bezprostřední souvislosti mezi oběma těmito prvky. Přestože nebyly zjištěny přímé vztahy tamního vladyky s prostředím strakonického pána Bavora či přímo s johanity, je snaha jistého Dobiáše z Bukovníka o „povýšení prestiže“ svého vlastnického kostela osazením tak výrazného portálu nesporná.

V této souvislosti je také otázkou, jaké bylo původní řešení vnitřních prostor kostela. Dnešní tribuna nenese známky románského založení. Je tedy možné, že zde byla původně západní tribuna pouze dřevěná? V provázanosti na atypicky vyzdvíženou hranolovou věž mimo vlastní prostor lodi či na nedaleké feudální sídlo, které lze tušit v místech dnešního hřbitova, nelze zcela vyloučit ani tuto domněnku. Pokud připustíme myšlenku, že věž měla také obranou funkci celého sídla, tak dodnes dochovaný jediný vstup do pater věže z přízemních prostor z lodi kostela zde zcela logicky nemůže být jediným komunikačním řešením. Lze očekávat portál také v patře západní, severní či jižní stěny zdiva věže, odkud pak mohl být nasazen dřevěný můstek z patrové stavby přilehlého sídla. Jasnější světlo by do pohledu na nejranější fázi výstavby tohoto kostela vnesl specializovaný průzkum zdiva v patře věže, potažmo i archeologický průzkum v okolí stavby.

Literatura: BRANIŠ 1909, 21–22; KUCHYNKA 1890, 136–137; HOSTAŠ/VANĚK 1900, 13–17; LÍBAL 1974, 168; MENCL 1958, 141; MENCL 1960a, 12–13; MENCL 1960b, 181; MENCL 1965, 43; MERHAUTOVÁ 1971, 58, 60, 101, 380; SEDLÁČEK 1909, 83; KUTHAN 1977, 188–189; POCHÉ 1977, 150–151.

6.2 Čejetice – kostel sv. Havla

Nedaleko řeky Otavy se rozprostírá obec Čejetice na rozloze 21 km². Středem zástavby prochází hlavní komunikace směrem k východně položeným Strakonícím, protíná také nálevkovité prostranství malého náměstí. Nejstarší zprávu o Čejeticích máme z roku 1289, kdy je uváděn Jan z Čejetic jako svědek na darovací listině Bavora III.²⁸⁶ Tato obec nepravidelného půdorysu je dále připomínána jako ves farní z roku 1368, a to ve spojení s rodem Dlouhoveských z Dlouhé Vsi. Jednalo se o bratry Jetřicha, Vojtěcha, Lipolta a Jana, kteří byli v letech 1360 a 1368 patrony

²⁸⁶ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 27.

kostela v Čejeticích a na Rajském.²⁸⁷ V souvislosti s tímto rodem jsou zde uvedeny dva vladyčí statky od roku 1374. Následně vlastnili tvrze s přílehlými statky v Čejeticích řada dalších pánů. Poslední z nich sídlili na tvrzi k roku 1497, což byli Jan a Jindřich Strpští ze Strpí. Brzy poté byly Čejetice přikoupeny ke Stěkni. K roku 1543 se uvádí ves a poslední tvrz pustá a zboží v Čejeticích jako panství ve Stěkni. Po roce 1623 zanikla také fara s podacím právem a kostel se stal pouze kaplí. V současné době kostel slouží pouze jako svatyně pohřební, v jeho nejužším okolí se rozprostírá hřbitovní areál. Obec Čejetice je dnes menší rozvinutou zemědělskou vsí, pod její obecní úřad náleží další čtyři vesnice a přílehlá osada.²⁸⁸

Kostel sv. Havla se nachází na vyvýšené ploše severozápadním směrem přibližně 500 m od obce Čejetice, v blízkosti řeky Otavy. Nyní se v jeho okolí rozprostírají budovy funkčního zemědělského areálu, který svým rozložením na velké ploše zcela zastiňuje pohled na celý kostel s výraznou hranolovou věží při západní straně stavby a přílehlý hřbitov. Plochu přílehlého hřbitova vymezuje nízké, hladce omítnuté hřbitovní zdivo z 18. století. Hlavním vstupem do tohoto areálu od jihu je barokní brána, nad jejíž profilovanou římsou je trojúhelný tympanon ve středu otevřen mělkou nikou pro umístění drobné sošky.[Obr.84]

Velmi jednoduchá stavba orientovaného jednolodního kostela sv. Havla s dominantní hranolovou věží při západní straně a pravoúhle zakončeným závěrem je svým měřítkem ve srovnání se sakrální výstavbou ve strakonickém okrese spíše stavbou malou.[Obr.85] Jednoduchý vstup s vloženým kamenným ostěním, vně okoseným, při jižní straně vede přímo do plochoštopě zaklenuté lodi, v jejímž interiéru se nachází na západní straně dřevěná tribuna z barokní přestavby v 18.století. Druhým vstupem do prostor kostela jsou v západní stěně přízemí věže opět jednoduché dveře, jimiž se otvírá průchozí přízemního podlaží věže. Tento prostor je krytý plochým stropem, v bočních stěnách jsou patrna dvě sedile.

Vnitřní rozměry lodi čítají na délku pouhých 6, 6 m a v šíři 5, 5 m, délka lodi a kněžiště v celku pak kolem 12 m, což jsou opravdu rozměry sakrální stavby menšího měřítka. Interiér je osvětlen dvěma půlkruhově zakončenými vyššími okny v jižní stěně lodi a v kněžišti. Ve vrcholu lomeným, neprofilovaným vítězným obloukem, který je zdoben pouze nápisem „Pojďme, klaňme se Pánu!“ v jeho široké

²⁸⁷ SEDLÁČEK 1997, 243.

²⁸⁸ Odkaz na webové stránky obce: <http://www.obec-cejetice.cz/>, vyhledáno 20.1.2012

vnitřní části, je otevřen vstup k hlavnímu oltáři do prostor závěru.[Obr.86] Pravoúhle zakončen presbytář je klenut křížovou klenbou s klínovými žebry, která jsou po stranách vyžlabená.[Obr.87] Žebra vybíhají přímo ze stěn bez výrazných výběhů, ve vrcholu chybí svorník. Oltář z roku 1888 je vyřezávanou malovanou kulisou, která zobrazuje ve stranách postavy sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava.

Za tímto barokním oltářem, který svou kulisou vybíhá až do stran kněžiště a umožňuje průchod k zadní stěně dvěma malovanými branami, se nachází v síle zdiva (přibližně kolem jednoho metru) vstupní dveře.[Obr.88] a nad nimi úzké okénko se široce rozevřenou špaletou, které odkazuje velmi staré založení této stavby.[Obr.89] Podobné okénko se nachází také na jižní stěně lodi v úrovni výstupu na kruchtu.[Obr.90]

Malé rozměry vnitřního prostoru lodi nevyžadují svislé podpůrné prvky pro zajištění zděného patra západní kruchty, která je zakotvena v bočních stěnách asi 2 m nad úrovní podlahy.[Obr.91] Zasahuje téměř do poloviny délky celé lodi, odkud se sbíhá její nosná plocha na střední čelo rovnoběžné se západní stěnou. Zábradlí kruchty je dřevěné, krytina její podlahy také. Poche uvádí, že se zde nacházely také varhany přibližně z počátku 18. století.²⁸⁹ V této souvislosti je patrné, že se jedná o dodatečné vestavění tohoto patra.

Kostel je vybaven kazatelnou z 2. poloviny 17.století. Z pozdějších barokních úprav je také úprava plochého stropu, který obíhá zdobná římsa zakončená nad vítězným obloukem stylizovanou palmetou. Z této doby je patrné i malba beránka Božího v její blízkosti a stropní výmalba včetně nápisu ve vítězném oblouku.[Obr.92]

Hranolová věž při západní straně kostela je v nejvyšším patře otevřena z každé strany jednoduchými, půlkruhově ukončenými okny. V prvním patře se nacházejí úzká střílnová okénka na jižní a severní straně. Hlavní římsa věže i celé stavby kostela je profilovaná jedním výžlabkem, opět jde o pozdější barokní úpravu. Současný stav neprozrazuje typ zdiva, stěny jsou hladce omítnuty, dle odkazu z literatury jde o zdivo lomové.

²⁸⁹ POCHE 1977, 179.

6.2.1 Raně středověká podoba kostela sv. Havla v Čejeticích

V původní podobě se nesporně jednalo o zcela jednoduchou hmotnou stavbu, kdy je dodnes patrné mohutné zdivo jednolodí (z lomového kamene) i kněžiště zcela bez vnějšího členění. Jednoduché pravoúhlé vstupy, malá střílnová okénka ve východním štítu presbytáře a v patře věže či zcela strohá úzká románská půlkruhová okna v jižní stěně lodi a ve východním čele [Obr.93] – vše odkazuje na založení bezpochyby raně středověké. Klenutí jednolodí bylo patrně řešeno plochým dřevěným tropem, který byl nahrazen až v době barokních úprav interiéru. Zcela nepozměněné pravoúhlé kněžiště také nápadně odkazuje na tradici románského stavitelství.[Obr.94] Je mírně odsazeno a vstup do něj z jednolodí patrně uvozoval široce rozpjatý půlkruhový vítězný oblouk. Znatelné úpravy i možné pozdější osekání do lomeného podoby by tomu nasvědčovaly. Triumfální oblouk je zcela oproštěn zvýrazněného výběhu záklenku římsami, také rozpon oblouku je značný. V interiéru kněžiště však překvapí křížová klenba, jejíž hranolová žebra jsou ve své jednoduché profilaci a celkové hmotě odkazem raně gotického tvarosloví. Je tedy možné, že v době výstavby se zde uplatnil již „modernější“ způsob klenutí na stavbě setrvávající v duchu zakořeněných románských tradic.

Vysoká hranolová věž při západním čele kostela je patrně také zcela původní částí. Odkazem jsou malá střílnová okénka či sedile v přízemní části.[Obr.95] Vstup do jednolodí byl tedy umožněn bezesporu jejím přízemím a dle mého také portálem ze severu. V severní stěně lodi je zde dne naznačen pouze výklenek, původní vstup byl patrně zazděn.[Obr.96] Této domněnce by nasvědčoval fakt, že se právě severním směrem rozprostírala zástavba již zaniklého feudálního sídla.²⁹⁰[Obr.97] Otázkou však stále zůstává, jak byl řešen přístup do pater věže či podkroví. Dnešní stav s vestavěným patrem varhanní kruchty a souvislou vrstvou omítek v interiéru i na vnějších fasádách tak zcela zastírá další možné odhady komunikačního řešení.

Stejně nezodpovězena je také otázka datace tohoto raně středověkého kostela. Patrocinium sv. Havla je typické pro období raného feudalismu, což by mohlo spolu s řadou stavebních prvků, které jsou v kostele patrné, odkazovat na velmi ranou výstavbu. Zasvěcení je písemně doloženo až k roku 1360, kdy byl veden jako kostel farní.²⁹¹ Jak již bylo řečeno, dnes slouží tato svatyně jako kostel hřbitovní a náleží

²⁹⁰ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 27.

²⁹¹ Farnost však již v 16. století zanikla a kostel se stal pouze filiálním.

pod správu strakonického vikariátu českobudějovické diecéze.²⁹² Jeho výstavba je namnoze datována kolem poloviny 13. století, v soupisové literatuře týkající se našeho tématu jsou však jakákoliv další fakta opomíjena.²⁹³ Tato památka zcela ušla zájmu ze stran odborníků. Vzhledem k historickým písemnostem, kde je uváděna vůbec první zmínka o vsi Čejetice k roku 1289 (v souvislosti s Janem z Čejetic) lze předpokládat, že v nedalekém okolí vsi a zejména při raně feudálním sídle tohoto vladyky se nacházela také sakrální stavba, kterou dnes ztotožňujeme s kostelem sv. Havla. I zde se mohlo jednat o vlastnický kostel při staré kurii. Je však s podivem, že ani v pozdějších letech neměli tamní páni ambice na výraznější přestavbu.

Strohost architektonického řešení často datačně signifikantních článků výstavby, jako jsou vstupy, okna, klenutí atd., nám zde nijak nenapoví. V tuto chvíli a na základě dostupných informací, kdy je třeba dalších hloubkových průzkumů jak příslušných archiválií tak zejména stavby samotné (sondáže zdiva), nelze než přijmout zcela obecnou dataci kolem poloviny 13. století.

Kostel sv. Havla v Čejeticích lze zařadit do široké skupiny venkovských kostelů, které ve výstavbě bezesporu čerpaly z nedalekého uměleckého centra, středověké výstavby města Strakonice, a to nejen vzhledem k provázanosti místních vladyků s rodem Bavorů usídlených na strakonickém hradě, také užití příznačné klenby v kněžišti, která je v pohledu na celkový výraz malé sakrální stavby značně výrazným projevem. Až na základě dalších specializovaných průzkumů však můžeme říci, zda se jedná vskutku o výstavbu v rámci jediné rané etapy (i s vyzdvihnutím vysoké věže) či naopak o dvě fáze raně středověké etapy, kdy byl k zcela románské strohé stavbě jednolodí a přímého kněžiště přistavěna věž i nově sklenuto kněžiště.

Literatura: BRAUN 1968, 49–50; HEJNA 1961, 174; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 27; MICHÁLEK/FRÖHLICH 1979, 52–53; POCHÉ 1977, 179; SEDLÁČEK 1997, 243; SEDLÁČEK 1998, 107; VÝZKUMY V ČECHÁCH 1982, 75.

²⁹² Odkaz na webové stránky Českobudějovické diecéze:

<http://www.bcb.cz/Katalog/Vikariaty/Strakonice>, vyhledáno dne 20.1.2012

²⁹³ Pouze in: POCHÉ 1977, 179; ZKNP - Čejetice.

6.3 Dobř – kostel Zvěstování Panny Marie a kostel sv. Jana a Pavla

Malá vesnice Dobř, ležící 15 km od Strakonice jihozápadním směrem, se nachází vysoko na hřebenu návrší, které je součástí horského masivu Javorník, v nadmořské výšce něco málo přes 700 m. Otevřený výhled do krajiny Pošumaví a vcelku nesnadná dostupnost této oblasti budí dojem výhodné strategické pozice, která by mohla prozrazovat založení osady již v raném středověku. Dochované památky kostela Zvěstování Panny Marie a nedalekého kostelíka, dnes již kaple, sv. Jana a Pavla, jsou situovány na dominantní poloze vyvýšených kopců a rozbor jejich stavebních prvků již sám o sobě napovídá, že založení těchto svatyní náleží románskému stavitelství. Dle mínění odborníků lze také předpokládat, že se zde nacházelo raně feudální sídliště, které snad vystřídalo sídlo románského velmože.²⁹⁴ Archeologické průzkumy zde však prozatím prováděny nebyly.[Obr.98]

První písemný doklad o Dobři máme až ze 14. století,²⁹⁵ založení nedaleké tvrze, jež se stala významným sídlem tamního rodu Koců z Dobře, je bezesporu o mnoho starší. Zejména 16. století bylo pro osadu Dobř dobou velkého rozkvětu. Původní gotická tvrz byla zničena roku 1421 a tamní páni z Dobře si zde vystavěli kolem roku 1561 nové sídlo.[Obr.99] Dokladem z této doby jsou pozůstatky renesančních sgrafit při bráně do zámeckého areálu.[Obr.100] Následující staletí však tamní majetky přešly do rukou nových pánů a renesanční sídlo vystavěné Václavem Kocem z Dobře pomalu chátralo. Až koncem 17. století byla započata raně barokní přestavba zámku hrabětem Hubertem Zikmundem z Althainu, který se však konce své stavební zakázky nedočkal, a to díky prodeji celého sídla.²⁹⁶ Dokončena byla pouze dvoupatrová budova v raně barokním tvarosloví.[Obr.101] V roce 1707 Adam František ze Schwarzenbergu koupil veškeré hraběcí majetky a Dobř se tak stala jednou z poddanských vsí statku Přečín. Později byla část celého komplexu tvrze rozprodána poddaným k obývání a z patrové budovy zámku se stalo provizorium tamní školy.²⁹⁷ Dnes se již celá obec snaží obnovit dřívější lesk tamního panského sídla, celý objekt prošel již řadou nákladných obnov.

²⁹⁴ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 36.

²⁹⁵ Nejstarší zpráva o vsi Dobři je z r. 1377, kdy se uvádí její majitel Přibík z Dobře zvaný Kočík. Jeho synové Jan, Vintíř a Přibík, připomínání v l. 1390 – 1435, byli ve službách strakonických johanitů. In: TŘÍŠKA 1986, 56–57. Starší prameny např.:TOMEK 1873, 63. Jedná se o zmínky z let 1396–1404.

²⁹⁶ BIRMBÁUMOVÁ 1947c, 24. Pro úplnost např. SEDLÁČEK 1997, 279–282.

²⁹⁷ SVOBODA 1997, 114–116 Více také in: TŘÍŠKA 1986, 56–57.

Farní **kostel Zvěstování Panny Marie** byl založen v severní části zástavby osady Dobrš, ve vyvýšení poloze, čímž se tato památka stává pohledově exponovaným bodem celému okolí kopcovité krajiny. Orientovaná stavba jednolodí je ukončena pětibokým polygonálním závěrem s vysokými opěráky. **[Obr.102]** Při jižní straně navazuje obdélná kaple svaté Kateřiny, vstupní kamenný portál chráněný dostavbou obdélné předsínky (márnice) se nachází netypicky při západní stěně lodi.**[Obr.103]** Současná podoba kostela je výsledkem několika zásadních přestaveb, které jsou také doložitelné již četnými písemnými doklady. Jádrem zdiva lodi je patrně pozůstatkem původního románského založení, k němuž odkazuje také ústupkový kamenný portál na západní straně.**[Obr.104]** Rovněž jsou znatelné z této nejstarší etapy také kruhová okna v západním trojúhelném štítu či po dvou na jižní straně lodi.

Výrazná přestavba proběhla po poškození kostela kolem roku 1420, kdy byl následně nově postaven polygonální závěr, klenutý dvěma poli křížové klenby. Žebra s klínovým vyžlabeným profilem vybíhají z konzol zdobených maskarony.**[Obr.105]** Ve vrcholu jsou patrné terče svorníku opět se sochařsky provedenými tvářemi. Plochy stěn celého závěru pokrývají nástěnné malby.²⁹⁸ Výmalba pokrývá také vysoký hrotitý záklenek triumfálního oblouku. Závěr je osvětlen trojicí vysokých lomených oken, jehož původní kamenné ostění se dochovalo pouze na východní, čelní straně.**[Obr.106]** Při severní straně kněžiště se nachází ve stejné době založený obdélný prostor klenutý valenou klenbou s výsečemi, prostor sakristie, který je na vnější východní stěně je opatřen kamenným renesančním portálem.

Kolem roku 1561 bylo zcela pozměněno klenutí hlavní lodi a došlo také k proměně západní tribuny. Práce jsou zde prokazatelně vedeny jistým Tomášem Červeným z Mendrisia, italským stavitelem činným v širém okolí Strakonice.²⁹⁹ Neznámá původní podoba klenutí, který byla však prokazatelně vyšší, a to jak vzhledem k umístění kruhových oken při jižní straně, tak vzhledem k nálezům nástěnných maleb v půdních prostorech při straně severní, byla snížena a v podobě valené klenby s výsečemi svedena na přizdžené oblé polopilíře. Strop pak zdobí nápadné pletence oblých prutů z malty, které lze považovat již za typický umělecký projev řečeného Tomáše Červeného z Medrisia.**[Obr.107]** Podobný ornament je patrný také na čele nově vyzdvižené tribuny, jejíž patro se při severní straně dále

²⁹⁸ Více in: PECHOVÁ 1970, 110–112.

²⁹⁹ Plným jménem také Tommaso Rossi (Czerweny, Červený) z Mendrisia, více in: VLČEK 2004, 559. Podílel se také na úpravě kleneb kostelů ve Volenicích a Katovicích.

zalamuje do lodi.[Obr.108] Prostor lodi je osvětlen dvěma vysokými obdélnými okny, která jsou vložena do výklenků rozšiřujících se špalet směrem ven a ukončených segmentem.

Poslední z úprav kostela proběhla v patrně v druhé polovině 17. století a týkala se nové výstavy západní předsíně a dále i přestavby kaple sv. Kateřiny při jižní straně lodi. Obdélná prostora kaple zaujímá svou rozlohou celou délku lodě, ke které přiléhá. Je klenuta valenou klenbou a vstupy jsou vždy velmi jednoduché, bez výrazných konotací. Dvě jednoduchá obdélná okna v jižní stěně, zastřešení půltovou střechou, která z vnějšku narušuje okrouhlé otvory oken lodi vysazených téměř pod hlavní římsu stavby - vše nasvědčuje pozdější výrazné přestavbě. Jiří Kuthan ve své práci uvádí, že se v této obdélné kapli údajně nachází za barokním oltářem na východní straně také půlkruhově sklenuté okénko s dovnitř rozevřenou špaletou, zvenčí však zcela zazděné.³⁰⁰ Tento fakt, by pak mohl naopak vypovídat o její starší podobě. Předsíňka při západním čele kostela je již nesporně barokního založení, v odborné literatuře zmiňována také jako Boží hrob.³⁰¹

Písemné doklady, které by mohly ujasnit datování založení této stavby, bohužel z tak časně doby chybí. K roku 1384 je dle Trajera připomínána fara v Dobrši.³⁰² K roku 1395 daroval rytíř Petr z Dobeše ročně 3 kopy grošů k farnímu kostelu, za nějž byl farář povinen sloužit dvě mše týdně. Původní patronicum kostela bylo sv. Janu a Pavlovi, stejně jako nedaleká kaple na návrší. Současné zasvěcení pozměnil až v roce 1561 po velké opravě pan Kryštof Koc z Dobrše a jeho žena Kateřina z Běšin.³⁰³

6.3.1 Raně středověká podoba kostela Zvěstování Panny Marie v Dobrši

Na raně středověké založení této stavby odkazuje v současné době pouze několik stavebních prvků, jejichž autentická podoba či lokalizace v kontextu původního řešení kostela však ani dnes není zcela jasná. Lze předpokládat, že se z románského kostela dochovalo pouze jádro zdiva obdélné lodi ukončené na západní straně hladkou stěnou průčelí s dodnes dochovaným kulatým oknem.[Obr.109] Zdivo lodi je v interiéru opatřeno četnými vrstvami omítek, které v současné chvíli naprosto znemožňují další bádání. Lze odhadem říci, že ve své

³⁰⁰ KUTHAN 1977, 193; také in: POCHE 1979, 273.

³⁰¹ KUCHYNKA 1893b, 27; KUTHAN 1977, 193.

³⁰² KUTHAN 1977, 193.

³⁰³ KUCHYNKA 1893b, 27.

původní dimenzi se dochovalo až ke spodní části vítěznému oblouku. Jeho hladké zdivo přechází ve značné výšce v úsek patrně ještě románské římsy ve tvaru prohnuté podbrádky, přecházející dále v desku.

Úprava záklenku v hrotitý oblouk již souvisí celkovou přestavbou presbytáře v gotickém tvarosloví, která také zcela nahradila původního řešení románského závěru. Lze pouze odhadovat zda se jednalo o pravoúhlý závěr či byl zakončen apsidou, která je dodnes patrna u nedalekého kostelíku sv. Jana a Pavla. Velmi často se v jihozápadní oblasti Čech vyskytuje také vložený kvadratický chór mezi závěr a loď, což by také mohlo vysvětlovat nasazení tak dlouhého gotického závěru. Výrazného nepoměru délek kněžiště a lodi si povšimla již Rudolf Kuchynka, který uvádí: „Kněžiště jest nepoměrně delší než loď, měřit ve světlosti téměř 12 metrů, kdežto délka lodi jest jen 10½ metrů.“³⁰⁴ Hypoteticky mohly být využity základy zdiva v míře dvou polí, tedy vloženého chóru a přímého závěru (či apsidy), a následně byl navázán pětistranný polygon závěru. Objasnit tyto domněnky lze však pouze na základě archeologického průzkumu či sondáží zdiva ve vybraných místech interiéru.

Na jižní straně osvětlují prostor lodi dvě vysoko zasazená kruhová okénka. Velmi úzké okenní otvory jsou špaletami otevřené směrem do lodi.[Obr.110] Jejich poloha v kontextu s pozdější úpravou klenutí z roku 1561 vypovídá o daleko vyšším nasazení patrně plochého stropu, jak již naznačil také Rudolf Kuchynka.³⁰⁵

Západní tribuna prošla stavební proměnou ve stejné době jako klenutí lodi, její původní podoba se tak zcela vytratila. V jihozápadním koutu lodi je vedeno dřevěné schodiště lomící se podél západní stěny dále do patra tribuny. Zdá se, že původním komunikačním řešením byl vstup přímo z patra, který je dnes uzavřen dřevěnými novodobými dveřmi.[Obr.111] Průchod byl zazděn cihlami na vnější lici západní stěny, čímž vznikla jakási nika v síle původního románského zdiva. Na vnější stěně není toto zazdění jakkoli patné.[Obr.109] Strop tohoto malého prostoru se svažuje směrem dolů, záklenek je ukončen segmentem.[Obr.112] Stopy po kamenném ostění na vnitřní stěně interiéru chybí, je tedy otázkou za jakým účelem byl takový otvor probourán. Mohlo se patrně jednat o vstup na panskou tribunu z patra nedalekého feudálního sídla, jako tomu bylo např. u kostela sv. Martina v *Radomyšli* či jak je to dodnes znatelné u kostela sv. Voršily v *Újezdci* u

³⁰⁴ KUCHYNKA 1893b, 27.

³⁰⁵ KUCHYNKA 1893b, 26.

Bělčič.[Obr.63] I zde je však nezbytný hloubkovější průzkum zdiva a případný archeologický průzkum v okolí kostela.

Pozdější úpravou navýšené patro vlastnické tribuny je osvětleno původní kulatým oknem, které svou velikostí předčí stejně řešená okna na jižní straně.[Obr.113] Špaleta okna otevírající se do prostor lodi byla v pozdější době zazděna a osazena oknem pravoúhlým. Doposud je patrný profil odstupňovaných lišt, které vzdáleně připomínají rozetu na severní stěně tzv. kapitulní síně strakonického hradu. Střední stupeň se zdá být opracován do oblého prutu. Nelze však říci, či se jedná o umělecký záměr či o postupnou degradaci materiálu pod nánosy mnoha omítkových nátěrů.

Patrně nejzásadnějším architektonickým prvkem je vysoký kamenný portál zasazený do středu vnější západní stěny lodi.[Obr.104] Dnes je zcela skryt v prostoru pozdější nástavby obdélné předsínky. Ostění ústupkového portálu přechází bez přerušení do půlkruhového záklenku a je členěno dvěma pravoúhlými ústupky. Střední hrany těchto ústupků jsou ve své celé délce vybrány širokým výžlabkem, který je po obou stranách nasazen nad úroveň podlahy. Naopak vnější hrany zdobí oblé pásky, kdy zcela vnitřní z nich přechází v obloučkový motiv s rovnými patkami. Obloučky pokrývají obvod celého záklenku hladkého tympanonu neseného dvěma konzolami v rozích přímého překladu. Stejný obloučkový motiv se objevuje také na portálu při jižní zdi kostela sv. Bartoloměje v *Kvásňovicích* nedaleko Horažďovic.[Obr.60] Badatelé se shodují, že zvolené formální řešení u obou těchto portálů vychází z vlivů podunajské oblasti.³⁰⁶ Lze tedy také říci, že nejranější doby, kdy se do této oblasti tyto prvky dostávají, jsou nejdříve až ve druhé čtvrtině 13. století. Václav Mencl dále uvádí příklady dalších kostelů, kde se tento „franký obloučkový vlys“ vyskytuje, např. *Plané* u Mariánských Lázní, na hradě *Vojfštejn*.³⁰⁷

Stejně provedení portálu se nachází také v jižní stěně nedalekého kostelíka sv. Jana a Pavla, což vyvolává řadu otázek jak v určení datace obou staveb, tak v pochopení jejich vzájemného vztahu. Je obecně platné, že přibližná doba výstavby kostela Panny Marie v Dobrši je kladena mezi léta 1230-1240, a to pod podmínkou, že předpokládáme původní osazení portálu do západní stěny lodi. Stávající umístění hlavního vstupu je totiž méně typické a byla již zmíněná možnost jeho pozdějšího

³⁰⁶ MENCL 1960a, 13; MERHAUTOVÁ 1971, 111, 150; KUTHAN 1977, 95.

³⁰⁷ MENCL 1960a, 13.

osazení. V současné době tedy nelze bez specializovaných hloubkových průzkumů říci více.

Nedaleko výše jmenovaného kostela se nachází také **kostelík sv. Jana a Pavla**. Jak již píše Rudolf Kuchynka ve své *Románské exkursi*: „K velezajímavým stavbám románského slohu v Čechách patří bez odporu kaple sv. Jana a Pavla v Dobrši, archeology až dosud nepovšimnutá, která nejen pro své neobyčejně malé rozměry a pěknou disposici stavby, ale také pro svou zachovalost původní podoby bedlivé pozornosti zasluhuje.“³⁰⁸ Místem založení této stavby byl zvolen vrcholek nad zástavbou celé obce. Dle zaměřeného půdorysu je patrné, že se jedná o velmi drobnou stavbu ve svém měřítku, která však provedením románských prvků stavitelství nijak nezaostává za jinými příklady románských svatyň.[Obr.114]

Orientované jednolodí je zakončeno na východě apsidou, západní straně stavby dominuje hranolová věž.[Obr.115] Vstup do obdélné lodi, která byla později rozšířena o nástavbu patra, je zajištěn typologicky shodným kamenným portálem, jaký byl užit v nedalekém kostele Zvěstování Panny Marie. Loď je osvětlena ze severní i jižní strany dvojicí úzkých okének ukončených půlkruhovým záklenkem, jejichž špalety se šikmo otvírají dovnitř i vně. Nad hlavním vstupem je patrné také malé okrouhlé okénko. V patře jsou otevřena dva široké okenní otvory ukončené lomeným obloukem. Apsida byla původně osvětlena třemi úzkými drobnými okénky. Jižní z nich je zcela nahrazeno dlouhým obdélným oknem, patrně z dob pozdějších úprav. Kordonová římsa jednoduchého profilu krytá řadou střešní krytiny obíhá obvod celé lodi. Římsa apsidy vybíhá konkávně v hladkém podbrádku, zastřešení závěru je velmi nízké, což zcela zastírá fakt, že je zakončena vydutou konchou.[Obr.116]

Malý prostor jednolodí kryje valená klenby s lunetami, jež je také až pozdější úpravou. V západní části prostoru je vyzdvíženo na dvou půlkruhových obloucích a středním hranolovém sloupu úzké patro tribuny. Podklenutí dvěma poli křížových kleneb bez žeber spočívá v koutech na drobných kamenných konzolách ve tvaru obrácených kamenných jehlanců.[Obr.117] Obě pole jsou od sebe oddělena meziklenebním pasem v rozpětí půlkruhu. Východním směrem se otvírá do lodi v pravoúhlém odstupnění vítězný oblouk.[Obr.118] V náběžích půlkruhových

³⁰⁸ KUCHYNKA 1893a, 25.

archivolt jsou patrné úseky novodobějších říms. Apsida je nasazena přímo a kryta konchou.

V ose západního průčelí této kaple se tyčí úzká hranolová věž, jejíž nejvyšší patra osvětlují ze všech stran románská sdružená okna. Přístup do pater umožňuje schodiště vedené z prostor lodi, přes patro tribuny až do nadstavěného patra nad lodí. Další postup je možný po žebřících, v těchto vyšších úrovních jsou zavěšeny dva zvony. Ve druhém poschodí jsou otevřena dvě obdélná okna na západě a jihu. Jižní z nich je zazděno. Na východní straně věže je otevřen vstup do patra nad lodí, kde je na dřevěné konstrukci zavěšen zvon největší.[Obr.119] Ve sledu vyšších pater jsou na severu a jihu původní vysoká a úzká okénka, na západní straně pak novodobě proražené široké půlkruhové okno. V patře nejvyšším jsou otevřená do všech světových stran dodnes dochovaná (pod nánosy omítek) sdružená okna na středním oblém sloupku. Patky jsou ve většině krychlové, stejně jako nasazené hlavice, které nesou vysoká sedla.[Obr.120] Jedná se o prvky zcela původní, románské.

Prostor nadestavěného patra obdélné lodi je tedy zpřístupněn průchodem sklenutým klenáky z lomového kamene.[Obr.121] Neomítnuté zdivo je v jádru z lomového kamene, pouze pět širokých okenních otvorů je upraveno v obvodu v cihle. Nespornost pozdější nástavby také dokládá otisk původního štítu zastřešení čitelný ve východní stěně hranolové věže.

6.3.2 Raně středověké podoba kostela sv. Jana a Pavla v Dobříši

Jak již zaznělo v popisu celé stavby, dimenze nejstarší podoby tohoto kostelíku je až na nástavbu patra nad lodí a úpravy v interiéru totožná s dnešním stavem. Při pohledu na interiér je stále otázkou nakolik je konstrukce západní tribuny původní. V současném stavu bádání bohužel nelze více odhadnout. Vzhledem k již existujícímu vlastnickému kostelu v těsné blízkosti této svatyně, je však pravděpodobnost původního založení této tribuny menší. Dále lze předpokládat, že prostor lodi byl plochostropý. Datačním vodítkem celé stavby je řešení hlavního vstupu, kdy velké kamenné ostění ukryté pod četnými nánosy omítek, místy prozrazující svůj hrubozrnný žulový základ, je v naprosté shodě s portálem nedalekého kostela.[Obr.122] Lze je tedy patrně datovat přibližně do stejné doby, druhé čtvrtiny 13. století. Stejně jako u předešlého případu je však i zde zneklidňující celkový dojem osazeného vstupu. Portál je zde v poměru ku celé stavbě znatelně předimenzovaný.

Zcela odlišný postoj k dataci této kaple zaujala Anežka Merhautová, která se přiklání k názoru, že je projevem historizujících tendencí 16. století, jako je tomu i v jiných případech v Čechách.³⁰⁹ Výstavba tohoto malého kostela byla spojena s rokem 1561 a velkou zakázkou Tomáše Červeného z Medrisia. Dobroslav Líbal však ve své recenzi na soubornou práci Anežky Merhautové sám tuto tezi zpochybňuje, a konstatuje pouze drobné úpravy spojené s datem 1561.³¹⁰

Vzájemný vztah těchto dvou svatyní vysoko v kopcích šumavského Polesí je doposud neobjasněn, jejich přítomnost v malé osadě Dobrš nemá v jihočeském prostředí obdoby. Jiří Kuthan se domnívá, že menší z kostelů snad mohl být součástí feudálního sídla.³¹¹ V tomto smyslu bych se spíše přikláněla k jinému názoru, kdy mohl být naopak kostel Zvěstování Panny Marie součástí raně středověkého sídliště. Pozice kostela sv. Jana a Pavla, která opravdu dominuje nad celou osadou i svým okolím, tak spíše svědčí k interpretaci odedávného kultovního místa, kde až v pozdější době pod vlivem zesilující christianizace byla nově založena křesťanská svatyně. Patronium jasně odkazuje na setrvávající snahu odvrátit případné přírodní katastrofy. Světcí sv. Jan a sv. Pavel jsou na řadě míst voleni jako patroni a ochránci před zasažením bleskem.³¹² Opodstatnění mé domněnky také napovídá malý rozměr tohoto kostelíka a zejména jeho nepůvodní založení bez panské tribuny. Ta byla dle stavebně historického rozboru jednotlivých prvků s největší pravděpodobností dostavěna až dodatečně. Jednalo se tedy o prostý jednolodní kostelík s vysokou hranolovou věží v západním čele, který mohl zpočátku sloužit na místě původní pohanské svatyně jako nový svatostánek, již dobově proklamovaného křesťanského ducha.

Dobu výstavby obou svatyní bych kladla do přibližně stejné doby, tedy vzhledem k užitému formálnímu řešení obou portálu, přibližně do první třetiny 13. století. U obou těchto sakrálních památek není pochyb, že byla sledovaná formální stránka uměleckého provedení zcela mistrně provedená.

Literatura: SOMMER 1840, 322; BRANIŠ 1892, 52; KUCHYNKA 1893a, 25–26; KUCHYNKA 1893b, 26–27; BRANIŠ 1909, 19; BIRMBÁUMOVÁ 1947c; PROFOUS 1947, 367; SEDLÁČEK 1997, 279–282;

³⁰⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 111. V této souvislosti také in: SOMMER 1840, 322; MERHAUTOVÁ–LIVORNOVÁ 1954, 70–71; ŠAMÁNKOVÁ 1961, 69, 117.

³¹⁰ LÍBAL 1974, 168.

³¹¹ KUTHAN 1977, 95.

³¹² RULÍŠEK 2005, heslo Jan a Pavel; ROYT 2006, 89–92, 225–228.

MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1954, 70n.; Wirth 1957, 130; ŠAMÁNKOVÁ 1961, 69, 117; BRAUN 1968, 30; PECHOVÁ 1970, 110n.; MERHAUTOVÁ 1971, 60–61, 110, 380; LÍBAL 1974, 168; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 36–39.

6.4 Předslavice – kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava

Obec Předslavice se nachází jihozápadně od města Volyně, v krajině mírně zvlněné kopci a vrcholy porostlými převážně smrkovými lesy. Středem zástavby vede hlavní komunikace ze směru Vlachovo Březí na sever. Pohledovou dominantou přibližně trojúhelníkové návsi je pak bezesporu kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava situovaný na vyvýšené ploše v jižní části celé zástavby obce. Písemné zmínky o Předslavicích máme sice až z let 1369-1405, kdy jsou zmiňovány jako farní ves,³¹³ osídlení lokality však sahá do daleko dávnějších dob, čehož jsou důkazem četné nálezy popelnicových polí v blízkosti dnešní obce. Také sám název je odvozen ze slovanského vlastního jména Předslav, uvedeno jako ves lidí Představových,³¹⁴ což odkazuje na osídlení této lokality patrně již v dobách tzv. pohanských, kdy jsou souvislosti zakládání osad tamní lokality spjaty zejména s nedalekou Volyní.³¹⁵ Volyňské děkanství, pod jehož správu kostel v Předslavicích spadl také v pozdějším 18.století, posílilo ves a především kostel v dalším stavebním rozšíření a v jeho donacích. V celkovém sledu řady historických událostí nebyla snad nikdy tato obec zádně ohrožena, naopak zde byla založena ještě v mladším středověká tvrz, která byla v průběhu staletí neustále osídlena.³¹⁶ Předslavice si prošly řadou přestaveb a postupných proměn, stejně tak jako původně pozdně románský kostel sv. Václava.

Kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava se nachází na vyvýšeném místě při jižním okraji zástavby obce a kolem něj se rozprostírá areál hřbitova.[Obr.123] Patrocinium kostela náleželo původně pouze sv.Václavu. V roce 1720 byl pak do kostela dosazen kněz z Vlachova Březí a došlo k zasvěcení Nejsvětější Trojici Boží.

Jedná se o obdélnou orientovanou stavbu, jejíž jednoduší i polygonální závěr je kryt společnou valbovou střechou a obíhá ji jednoduše profilovaná římsa. Odsazený presbytář je ukončen třemi stranami šesti úhelníka, vně jej pak zajišťuje pětice hladce omítnutých, jednotnou odstupněných pilířů. Na severní straně navazuje

³¹³ TOMEK 1873, 63.

³¹⁴ PROFOUS 1951, 464.

³¹⁵ TEPLÝ 1906, 5–6.

³¹⁶ NECHVÁTAL/KAŠIČKA, 1986, 102.

na závěr kostela jednoduchá sakristie a blíže k západu pak malá vstupní předsíňka. Nejnapadnějším prvkem je zejména vysoká hranolová věž v severozápadním koutu lodi. Vstup do jednolodí je zajištěn jednoduchým portálem ve vnější stěně mohutného zdiva, jemuž je předsazena nízká předsíňka, odkud vedou také schody do patra tribuny.[Obr.124]

Lod' je kryta vysokým plochým stropem. Na západní straně se do prostoru otevírá mohutná empora nesena široce rozepjatým obloukem, která navazuje na onu vloženou věž v severozápadním koutě lodi.[Obr.125] Prostor je osvětlen dvěma vysokými okny ukončenými půlkruhem na jižní straně stavby, kdy se jedná o pozdější barokní úpravu, podobné se dále nachází i na straně severní. Velmi úzký okenní otvor osvětluje tribunu, zde se již jedná o románské špaletové okénko. Původní jednolodní kostel s panskou tribunou a věží v koutu lodi byl následně upraven v první polovině 14.století, zásadní však byla zejména přestavba kněžiště ke konci téhož století.

Prostora závěru je otevřen vysokým lomeným vítězným obloukem, jehož záklenek vybíhá pouze z vysekané hrany naznačených pilířů okosením hran. Klenutí kněžiště je řešené křížovou žebrovou klenbou nad jedním obdélným travé a paprskem závěru. Klínová žebra klenby vybíhají z jehlancových oblých konzol, která jsou umístěna přibližně ve výšce patek oken. Ve vrcholu obdélného pole lze vidět jednoduchý hladký svorník. Svorník v samém závěru je pak zdoben malovanou hvězdou v kruhovém poli. Plocha klenebního systému je dnes pokryta barevnou malbou v podobě modrých nebes s medailony svatých postav.[Obr.126] Závěr je osvětlen vysokými okny s hrotitým záklenkem, kdy se u tří z nich na nejvýchodnější straně dochovala žebra ve vrcholu ukončená čtyřlístkem, střední dělicí pruty však chybí. Dvě zbývající velmi úzká a vysoká okna na jižní stěně kněžiště byla pak v minulém století zakončena pouze segmentem. Hladké stěny presbytáře pak obvykle nesou na severu kamenné sanktuárium zdobené tympanonem s tzv. kraby a na straně jižní je otevřen malý výklenek jednoduchého sedile. Kamenicky velmi propracovaný je také vstup do kněžiště z prostor sakristie. Jedná se o pozdně gotický sedlový portál, který je navíc zdoben původní malbou na lipovém dřevu dveří, malbou sv. Václava a dvou postav andělů z roku 1664.³¹⁷ [Obr.127]

³¹⁷ Jedná se o malbu faráře Ignáce Žežulky z roku 1664. In: DLN KP – Předslavice.

Na obdélném půdoryse, valbou sklenutá sakristie je patrně pozdější úpravou ve 14. století přistavěna. Je osvětlena jednoduchým, půlkruhově ukončeným oknem na východní straně, vstup je zajištěn kamenným portálem ze severu.

V současné době je celý hřbitovní okrsek i se stavbou kostela Nejsvětější Trojice a sv. Václava po rozsáhlé rekonstrukci.

6.4.1 Raně středověká podoba kostela Nejsvětější Trojice a sv. Václava v Předslavicích

Jako u řady již zmíněných sakrálních staveb Strakonicka, také zde lze původní podobu kostela sv. Václava v Předslavicích v jistých momentech pouze odhadovat. Bez přispění archeologických průzkumů je dnes průkazná opět pouze západní část založené sakrální stavby. Doposud se dochovalo mohutné zdivo lodi, jejíž šíře lze vyzorovat jak díky vstupu do prostor kostela ze severní strany. Nálevka vstupu dosahuje hloubky 1,4 m. Také v pohledu na špalety vysokých oken na jižní stěně lodi je patrná značná šíře odvodového zdiva jednolodí. Raně středověké založení kostela prozrazují dva okenní otvory osvětlující patro tribuny. První je probouráno při jihozápadním koutu lodi, velmi úzké s půlkruhovým záklenkem. Druhé menší okénko se nachází v západní stěně lodi, je dnes pohledově zakryto varhanami.

Nesporným řešením raného založení je hranolová věž v severozápadním koutu lodi, jejíž jádro je ve zdivu původní pouze do jejího prvního patra. V interiéru jsou stěny věže hladce omítnuty, v přízemí je pak patrný dnes již zazděný lomený oblouk. O jižní stěnu věže se opírá široce rozepjatý, značně stlačený nízký oblouk nesoucí pavlačovou tribunu. Pod souvislou vrstvou omítky nelze s přesností popsat jejich provázání. Patro tribuny je podklenuto křížovou klenbou na hranách vytaženými hřebínky, které vybíhají z koutů ostře a směrem k vrcholu se vytrácejí. Dodnes je pak odkryto lomové zdivo v půlkruhovém výklenku při jižní stěně pod kruchtou.[Obr.128] Světlo je do této přízemní části vedeno novodobě probouraným obdélným okenním otvorem. I zde je patrna síla původního zdiva lodi. Podklenuta je také prostora podvěží, a to polem křížové klenby bez žeber s půlkruhovými klenebními čely.[Obr.129] Jedná se zde opět o klenbu hojně užívanou v řadě kostelů v okolí hradu ve Strakoniciích. Na východní stěně je patrné novodobé zazdění vstupu z lodi ukončené lomeným obloukem.[Obr.130]

Do patra věže a tím i dále na otevřenou pavlačovou tribunu lze vystoupat po schodišti umístěném vně stavby na severní straně, dnes z prostor později přistavěné předsínky. Jedná se o druhotné komunikační řešení, které naznačuje, že vstup do hranolové věže mohl být veden přímo do jejího patra nasazenou dřevěnou lávkou z pater již zaniklého feudálního sídla. Kamenná nástavba věže, jak ji můžeme dnes vidět, je pozdějším dílem z roku 1839.[Obr.124] Vyšší patra původní věže kostela lze předpokládat patrně v dřevěném provedení.³¹⁸ Vstup na tribunu je tedy umožněn z patra věže, portál v její jižní zdi je novodobě upraven. Zábradlí tvoří pouze dřevěný překlad a svislé ornamentální kovové prvky. Západní část kostela tedy zůstala ve velké míře bez větších proměn, pouze přímý strop celé lodi byl o něco později zvýšen. Původně lze na jeho místě předpokládat nižší dřevěné provedení.

Podobu kněžiště v nově založeném pozdně románském kostele sv. Václava můžeme opět pouze odhadovat. Vzhledem k dispozici věže v koutu lodi, se hlásí i tento kostel k jihočeské, dalo by se říci, regionální tradici, a tudíž bych zde očekávala závěr zakončen spíše pravoúhle.

Současný stav vítězného oblouku z přestavby ve 14. století zde nenese známky původního výběhu záklenku, a to mohutného románského oblouku ukončeného půlkruhem. Mnohdy totiž docházelo k využití původního zdiva i členěním pilířů vynášejících triumfální oblouk. Příkladem může být nedaleký kostel Nanebevzetí Panny Marie v Jiníně, kde je patrná nejen úprava románského oblouku vysekáním zalomení ve vrcholu ale také řada úprav v patce výběhu, kdy úseky zdiva původně pravoúhlého zakončení pak byly patrně užity i v založení nového polygonu.³¹⁹ Velmi často je však zdivo pravoúhlého zakončení strženo úplně. Myslím, že varianta zakončení apsidou je zde méně pravděpodobná. Kostely s tímto typem kněžiště jsou v dobách pozdějších úprav ve většině v úctě k tak dávnověkému typu závěru zachovány. Zde v Předslavicích tedy patrně došlo ke stržení pravoúhlého závěru včetně řešení triumfálního vstupu do lodi. Průkaznost těchto tvrzení však může podat pouze archeologický průzkum.

Jádro hranolové věže vsazené do severozápadního koutu lodi se sice skrývá pod nánosy omítek stejně jako doposud dochované mohutné obvodové zdivo

³¹⁸ Také in: POCHE 1980, 168.

³¹⁹ HADRAVOVÁ 2010.

z lomového žulového kamene, charakter raně středověké svatyně je zde však zcela patrný. Odkazem je zejména užití typické křížové klenby bez žeber téměř kopulovitého vydutí v přízemí věže, což je známo u řady dalších venkovských kostelů námi sledovaného regionu. Datace založení této stavby je uváděna velmi obecně - v rozmezí první poloviny 13. století., čemuž nasvědčuje také pro jihočeskou oblast velmi typické dispoziční řešení v založení věže v koutu lodi s navázáním otevřeného a velmi hmotného patra západní empory. V pohledu na mohutný, široce rozestoupený oblouk bez viditelných známek členění, který ji vynáší, je ve své dimenzi a formálním řešení patrně snad také dílem pozdně románským.

Jak již bylo naznačeno, v souvislosti s panskou tribunou tohoto vlastnického kostela lze tedy v blízkosti svatyně očekávat také panské sídlo v podobě tvrze či hrádku. Historická dokumentace však neprozrazuje nic z dávných dob nic o založení kostela sv. Václava či případné tvrze. Doposud nebyla její tušená existence, která by snad blíže napověděla dataci této svatyně, prokázána řádným průzkumem. Zmínky nacházíme pouze v odborné publikaci *Tvrze a hrádky na Strakonicku*.³²⁰

Vzhledem k časnému osídlení této lokality i možným stavebním vlivům nedalekého městečka Volyně bych se přikláněla spíše k časnější dataci kostela sv. Václava. Zmiňované stavební celky při západní straně stavby zcela odpovídají tradici zakládaných jihočeských venkovských kostelů patrně již v duchu románském, formální řešení je zde však zcela v obecné rovině, což nám neumožňuje bližší stanovení datace.

Literatura: BRANIŠ 1909, 19; BARUN 1968, 58; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 101–102.; Mencil 1958, 142; MENCL 1965, 44; SEDLÁČEK 1998, 728; TEPLÝ 1906; POCHÉ 1980, 168–169.

6.5 Radomyšl – kostel sv. Martina

Městečko Radomyšl ležící v izolované kotlině obklopené vrcholy přesahující 500 m n. m. bylo založeno na spojnici cest směrem ze Strakonic na Blatnou přes Sedlici, severním směrem na Horažďovice či východním na Písek, kde již navazoval směr do středních Čech. Nachází se v centrální oblasti jihozápadních Čech, v povodí řeky Otavy, ve spádové oblasti Zlatonosné stezky. Takto výhodná pozice byla bezesporu zvolena pro založení osady již v časně době, také z pohledu na skladbu dnešního půdorysu městečka je zřetelný jakýsi otevřený prstenec starého

³²⁰ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 101–102.

osídlení.[Obr.131] Výsledky archeologických průzkumu městečka i jeho okolí tuto domněnku jen potvrzují.³²¹ V blízkosti kostela sv. Martina bylo nalezeno v 60. letech 20. století rozsáhlé mladohradištní pohřebiště. Odkrylo se na 800 kostrových hrobů náležících slovanskému řadovému hřbitovu. Také etymologie názvu Radomyšl odkazuje na časně založení, dle Antonína Profouse bylo odvozeno od vlastního přivlastňovacího jména Radomyslův, tj. sídlo či dvůr Radomysla.³²²

První písemné zmínky o Radomyšli jsou však uvedené až v souvislosti s farou objevující se ve výčtu majetku Bavorů ze Strakonice z roku 1284.³²³ Osudy tohoto městečka jsou však velmi úzce spjaty s nově příchozím rodem Bavorů patrně již od počátků druhé čtvrtiny 13. století. Na základě již mnohokrát citované listiny z roku 1225,³²⁴ kde Přemysl Otakar I. stvrzuje jisté Bolemile, manželce Bavora, její donaci několika vsí v okolí Radomyšle johanitskému řádu, i přes nesouhlas svých synů, je patné, že svým věnem rozšířila bavorovské dominium o oblast Radomyšle a jejího okolí. Postava Bolemily byla odborníky představena s jistou rezervou jako dcera a dědička majetků místního velmože,³²⁵ který si zde dle Bohumíra Lifky založil opevněné sídlo i s kostelem již kolem poloviny 12. století.³²⁶ Rekonstrukce tohoto sídla i s kostelem sv. Martina, v jádru románské výstavby, byla představena na základě poznatků archeologického, historického i stavebního výzkumu, který zde provedl ing. arch. František Kašička.³²⁷ [Obr.132] Obsáhlé poznatky týkající se nejstarší podoby kostela budou v bodech představeny níže.

Jako o městečku, tj. „civitacula“, se píše o Radomyšli dále až v dokumentaci z roku 1320, a to opět ve spojitosti s tamním kostelem, který se stal majetkem johanitského řádu.³²⁸ Jejich sepetí s farním kostelem sv. Martina je patrné také v četných stavebních úpravách a rozšíření získaného majetku, prameny ze 14. století však neprozrazují konkrétní události, které by pomohly v datování jednotlivých fází středověké dostavby kostela. Století 15. dále přináší informace o povznesení osady

³²¹ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 105–116; KAŠIČKA 1983, 193–213; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1983; NECHVÁTAL 1999.

³²² PROFOUS 1951, 524.

³²³ „...*possessiones dominorum de Straconicz... Radomil cum parochia*“ in: DELAVILLE LE ROULX 1901–1905, 187.

³²⁴ CDB II, č. 270, 263–264.

³²⁵ SVOBODA 2010, 29–32.

³²⁶ LIFKA 1993, 41–42.

³²⁷ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 105–116; NECHVÁTAL 1999, 150–192.

³²⁸ RBM III, č. 611, 237. V roce 1359 pak johanité získávají městečko celé do své správy. In: RBM IV, č. 275, 179. Tento stav zůstal až do roku 1848. Zmínky o Radomyšli se objevují také v predikátu jistého Jana z Radomyšle v roce 1306. In: RBM III, č. 344, 138; RBM III, č. 611, 257–258.

na roveň poddanského městečka maltézského řádu, v následujících letech však jakékoli zmínky o ní zcela mizí. Z Radomyšle se postupem věků opět stala spíše zemědělská osada. V současné době Radomyšl již nese statut městys, jehož zástavba se rozprostírá na rozloze 25 km². Historické jádro tohoto malého městečka je dodnes čitelné a honosí se právě děkanským kostelem sv. Martina na mírném návrší severně od návsi.

Kostel sv. Martina byl do současné podoby proměněn řadou přestaveb zejména již v průběhu středověku, a to na krátkou trojlodní pseudobaziliku zakončenou pravoúhlým presbytářem. Jeho současný vzhled je dán převážně barokní úpravou z let 1716–1717. [Obr.133]

Západnímu průčelí stavby dominuje vsazená vysoká hranolová věž, která je ukončena barokní nástavbou patra a cibulovou střechou. Ve svém jádru však nezapře své románské založení a gotické vyzdvižení patra z druhé poloviny 13. století. V interiéru se věž otevírá v patře vloženou mohutnou tribunou širokým půlobloukem do prostor hlavní lodi.[Obr.134] Klenutí patra věže na tribuně, tedy i celé západní část hlavní lodi dvěma poli, včetně podklenutí v přízemí, je řešeno křížovými klenbami bez žeber. Prostor střední lodi byl dále prodloužen o dvě nová pole křížové klenby na žebrech, a to přibližně v poslední čtvrtině 13. století, kdy došlo také k vyvýšení mohutné hranolové věže. Nejvýchodnější pole pak sloužilo jako kněžiště.

Poslední ze středověkých úprav proběhla až ke konci 14. století, kdy se hlavní loď otevřela proražením arkád do původního hmotného románského zdiva hlavní lodi. Arkády ukončené lomenými oblouky tak umožňují přístup do nově vystavěných bočních lodí při jižní a severní straně, a to dle písemností ještě před rokem 1388.³²⁹ Bylo zde užito na třech polích křížových klenb s klínovými žebry s okosením, které vybíhají z masivních jehlanových konzol.[Obr.135]

Na severní straně přiléhá ke kněžišti obdélná patrová sakristie z téže doby. Vstup do jejího přízemí je otevřen pozdně gotickými sedlovými portály z kněžiště či z boční severní lodi. Přízemní obdélný prostor sakristie je klenut opět typově stejnou klenbou jako je tomu u lodí bočních. První patro nad touto prostorou je klenuto valenou klenbou a osvětleno malými střílnovými okénky v severní stěně je otevřeno také menším emporovým otvorem směrem do presbytáře. K severnímu průčelí

³²⁹ NECHVÁTAL 1999, 184.

sakristie bylo připojeno šnekové schodiště, osvětlené opět několika střílnovými okénky. Velmi zajímavý prvek se dochoval na severovýchodu v hladkém plášti tohoto schodiště, dodnes můžeme vidět kamenné krakorce, které jsou pozůstatkem vysunuté dřevěné spojovací lávky mezi kostelem a zaniklým středověkým sídlem.³³⁰ Postupné stavební proměny kostela ve středověkém období, jeho ideální rekonstrukce ve třech zmiňovaných etapách výstavby, jsou uvedeny v nákresu souborné práce o Radomyšli od Bořivoje Nechvátala.³³¹ [Obr.136]

Poslední již zmiňovanou úpravou kostela sv. Martina, která proběhla za velkopřevora Dubského z Třebomyslic v letech 1716-1717, byla přistavěna na jižní straně obdélné předsínky chránící vstup do prostor lodi, tj. původní, pozdně gotický portál na jižní straně.[Obr.137] Došlo také k sjednocení vnějších fasád a úpravám v interiéru i zastřešení, včetně obnovy krovů nad bočními loděmi.³³² Celkový posudek o průběhu všech stavebních etap je podrobně řešen v souborné práci o Radomyšli od Bořivoje Nechvátala.³³³ Současná podoba kostela sv. Martina tedy zcela zakrývá původní románské jádro, které je však patrné z řady stavebních prvků západní části interiéru. Zmiňovaný archeologický průzkum z 60. let minulého století pak dotváří celkovou představu díky odkrytí původních obvodových základů této stavby včetně řešení kněžiště.

6.5.1 Raně středověká podoba kostela sv. Martina v Radomyšli

Již zmiňovaná obsáhlá studie Bořivoje Nechvátala z roku 1999, řešící v notné části také výhradně problematiku stavební historie kostela sv. Martina v Radomyšli, je z velké části opřena o výsledky archeologického a zejména pak stavebněhistorického průzkumu Františka Kašičky, který tím představil nejkompexnější škálu faktů ke studiu stavební historie dané stavby.³³⁴ Nyní bude představena její nejstarší etapa, a to s odkazy zejména poznatky vypracovaného SHP.

³³⁰ Toto zaniklé středověké sídlo, jehož základy byly nalezeny při archeologickém výzkumu mladohradištního pohřebiště, se nacházelo v prostoru bývalé děkanské zahrady, ještě na počátku 17. století hovoří poslední písemné zmínky o spojení sakristie s církevní maltézskou kurií. In: LIFKA 1993, 218. Lávka zanikla patrně v průběhu třicetileté války spolu s jádrem církevního dvorce, jehož užití se následně proměňovalo až do nedávného umístění provozu pohostinství Jednoty Volyně a dnes hospody U Hradských.

³³¹ NECHVÁTAL 1999, 186.

³³² KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 112; Více in: NECHVÁTAL 1999, 185, 187.

³³³ Kompletní zpráva provedeného archeologického i stavebně historického průzkumu v kostele sv. Marina v Radomyšli je uvedeno in: NECHVÁTAL 1999.

³³⁴ V závěrečné části celého archeologického průzkumu dané oblasti byl v roce 1968 z podnětu Václava Mencla ze Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze a za finanční podpory

Při zmiňovaném výzkumu byla zcela odkryta partie hlavní lodi, s přesahem na severní a jižní straně do prostoru pod arkádami, kde byla zachyceny základy obvodového zdiva jednolodního kostela na obou těchto stranách. Byl odhalen také tzv. předzáklad s patrným odsazením od původní hrany kvádrkového zdiva románské lodi na vnější i vnitřní straně. Severní stěna tohoto obvodového zdiva se dále v postupu k východu zalamuje a tvoří ústupek navazujícího pravoúhle zakončeného kněžiště.³³⁵ Stejně jako v lodi, kolísala síla obvodového zdiva v závěru mezi 105-110 cm a byla položeno přímo na vápencové podloží. Na jeho vnitřní straně pak byly nalezeny zbytky barevných nátěrů románské omítky. Jednalo se o svislé pruhy žlutou a červenou barvou na šedém a temně hnědém podkladu.

Stopy omítek byly zjištěny také na první vrstvě kvádrků v severní části obvodového zdiva, což naznačuje, že celý prostor kostela mohl být omítnut a zdoben. V místech dnešního otevření hrotitého vítězného oblouku, pod jeho schodem uvozující dnešní presbytář, byly dále odkryty základy oltářní menzy o délce 173 cm a šířce 112 cm. Tato menza leží ve střední ose původního románského kostela a je vytvořena z lomových neopracovaných kamenů. Zdivo původního kostela na jižní straně je pak narušeno uloženými hroby, jejichž počet v celém prostoru dnešní hlavní lodi je poměrně značný, bylo jich odkryto celkem dvanáct.

Na základě poznatků výhradně archeologického zaměření lze odhadnout podobu a rozsah půdorysu původního jednolodního románského kostela s přímým závěrem. Stavebním rozbořem stávajících prostor západní části stavby lze odhadem vytvořit také představu o jeho nadzemní hmotě.

Dle analogií byla loď kryta sedlovou střechou a trojúhelným štítem nad západním čelem. Podobně byl zastřešen i východní nižší závěr. Zachované románské zdivo lodi patrně vystoupalo do výše 7,5 m nad dnešní podlahu kostela. Jak uvádí Nechvátal: „Podle zachovaných částí zdiva v podkroví byl celý vnější líc vyzděn z režného kvádrkového zdiva z krystalického vápence.“³³⁶ Severní stěna nenese žádné stopy po okenných otvorech stejně jako západní štít, další lze předpokládat na východním čele závěru. Interiér byl osvětlován pouze z jižní strany dvěma okénky,

odboru kultury ve Strakonicih uskutečněn také archeologický a stavební výzkum uvnitř kostelního prostoru s částečnými sondážemi zdiva. Na podzim roku 1972 byl ve spolupráci s Františkem Kašíčkou ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů proveden stavebně historický průzkum, který navázal na poslední výzkumné archeologické práce.

³³⁵ Ústupek byl odhalen přibližně u druhého sloupu arkády. Vnitřní šířka kněžiště je 330 cm, délka 480 cm. Délka původní lodi byla 10,2 m při dochované šířce 5,5 m.

³³⁶ NECHVÁTAL 1999, 178. Také dále zmiňuje detailnější rozbor zdiva.

která byla oboustranně špaletovaná s půlkruhovými záklenky.³³⁷ [Obr.138a-b] Doposud dochovaný je hlavní vstupní portál v jižní stěně románského zdiva nedaleko původní tribuny. Vnější vstup je řešen pouze prostým obdélným otvorem s rovným překladem, do vnitřních prostor je otevřen opět jednoduchým portálem s vnitřní špaletou, jehož záklenek je půlkruhový s vloženým jednoduchým tympanonem. [Obr.139]

Velmi podobný vstup se nachází v jižní stěně již v úrovni patra mohutné tribuny, která je ve svém jádru původní panskou tribunou nejzazší podoby kostela.[Obr.140] Tento jednoduchý portálek s nárožními kvádríky a kamenným deskovým překladem byl zjištěn až během archeologického průzkumu z roku 1968, kdy se hledaly souvislosti terénního nálezů patrně pozůstatků románského panského sídla, odkrytého na hraně terénní vlny klesající od kostela směrem k jihu. Badatelé došli k závěru, že tento portálek uvozoval vstup na panskou tribunu dřevěnou lávkou z protilehlé románské stavby.

Nesporným důkazem založení tribuny ještě před koncem 12. století jsou její hmotné stavební prvky, které vytvářejí spolu s doposud dochovaným původním klenutím dvou západních polí lodi ohromující dojem skutečně ještě románského založení. Tribuna je v přízemí otevřena dvěma půlkruhovými arkádami vybíhajícími v širokých hladkých pasech z bočních stěn a opřenými o střední hranolový pilířem umístěným v podélné ose kostela.[Obr.141] Západním směrem je od tohoto hladce omítnutého pilíře sveden plochý hranolový meziklenební pas, který se opírá opět přímo zdivo západního průčelí stavby. Jedná se nosný prvek podlenutí celé empory, kdy byla zvolena dvě pole křížové klenby bez žeber. Výrazné hrany v náběžích se dále vytrácejí směrem k vrcholu. V obou kápích jsou doposud patrné otisky po bednění.[Obr.142]

Dodnes se dochovalo také klenutí původní obdélné loď, jejíž dvě mohutná travé jsou řešena opět křížovou klenbou bez žeber. Mají nepravidelná, téměř půlkruhová čela. Ostré hřebínky na hranách se dále směrem k vrcholu vytrácejí a na klenebních kápích jsou i zde patrné také otisky po šalování. Obě pole jsou oddělena lehce stlačeným, půlkruhovým plochým meziklenebním pasem, který má dodatečně podseknuté patky nad zábradlím prodloužené západní tribuny. Toto řešení vzniklo

³³⁷ Blíže k nálezům průzkumu in: NECHVÁTAL 1999, 173.

bezesporu ve stejném časovém horizontu jako klenutí pod tribunou. Je velmi pravděpodobné, že kvadratický závěr byl klenutý obdobným způsobem.

Závěrem byla k této románské etapě výstavby kostela sv. Martina stanovena také přibližná doba jejího založení, a to kolem poloviny 12. století, v rámci vrcholné fáze mladohradištního pohřebiště. Lze také připustit domněnku, že se jednalo v samém začátku o stavbu plochostropou s velmi jednoduchou tribunou, a až později byly prostory sklenuty v kameni, stejně jako byla i v kameni provedena stávající západní tribuna.³³⁸ Na samý závěr lze na základě všech takto zjištěných faktů také vytvořit přibližná podoba kostela.[Obr.143]

V kontextu sakrální architektury raného středověku dané oblasti je postavení kostela sv. Martina i přes zevrubný průzkum jeho stavební historie stále v mnohém velkou neznámou. V odborné literatuře je často dáván do spojitosti se stavební hutí nedalekého strakonického hradu, doba výstavby obou objektů se však na základě interpretace historických listin a poznatků archeologických nálezů zcela liší. Problém dále vychází zejména z rozdílného výkladu dobových písemných pramenů, na což upozornil již Bořivoj Nechvátal svým komplexním zhodnocením dosavadních výsledků bádání, v kapitole *Postavení kostela v Radomyšli v architektuře jihozápadních Čech*, ve zmiňované souborné práci *Radomyšl, raně středověké pohřebiště*.³³⁹

Pro obsáhlost této problematiky a autorovo vyčerpávající hodnocení bych zde nyní pouze uvedla, že celkově hmotný charakter stavby i způsob klenutí v západní části pod kruchtou mohl naopak zcela ovlivnit postupy ve výstavbě strakonického hradu. Pokud Bavorové opravdu získali sňatkem s Bolemilou Radomyšl s již vystavěnou románskou kurií v blízkosti námi sledovaného kostela, mohla být vzata zkušenost stavebníků již z této stavby. I zde však nelze než říci, že se jedná o pouhou domněnku.

Literatura: Braun 1968, 60; Kašička/Nechvátal 1986, 104-107; Mencl 1958, 140; Mencl 1965, 42; Mencl 1974, 15; Merhautová 1971, 299, 378; Nechvátal/Radoměřský 1964, 655n.; Nechvátal 1965, 368n.; Nechvátal 1967, 478n.; Skřivánek 1998², 44-46; UPČ 3, 1980, 205n.; Witth 1957, 641.

³³⁸ Více k hodnocení této etapy viz.: NECHVÁTAL 1999, 179.

³³⁹ NECHVÁTAL 1999

6.6 Řepice – kostel sv. Máří Magdaleny

Tato malá obec o katastrální výměře pouhých 4,28 km² se rozkládá podél cesty rozšiřující se v protáhlou náves s kostelem založeným na vyvýšenině západní části celé zástavby.[Obr.144] Řepice se nachází poměrně v těsné blízkosti Strakonice, také zde lze navštívit velmi zajímavé místo ceněné pro svou neobyčejnou historii a vývoj tamního osídlení vůbec. První zmínku v historických dokumentech máme z roku 1251, nachází se v listině vydané Přemyslem Otakarem II.³⁴⁰ Osídlení této lokality je však prokázáno již daleko dříve, a to díky nálezům slovanského hradiště na vrcholu nedalekého kopce Hradec (511 m n.m.). Jedná se o jedno z hradišť střežící strakonickou kotlinu, tzv. Hradec u Řepice.³⁴¹ Další hmotné či jiné dokumentační materiály o následujícím středověkém vývoji osídlení této lokality bohužel nemáme, vyjma již zmiňované listiny k roku 1251 a raně středověkých stavebních památek samotných.³⁴²

Ve spojitosti s historií této vsi však nelze opomenout také její velký rozkvět v 15. a zejména 16. století. Pozdně gotická tvrz z doby kolem roku 1500 s četnými okolními statky byla následně přestavěna v renesanční zámek v době mezi léty 1552–1566, kdy byla ves v majetku českého šlechtice a humanisty Jana Staršího Hodějovického z Hodějovic.³⁴³ Byla zde založena také jedna z nejkrásnějších renesančních zahrad se vzácnými rostlinami³⁴⁴ a zejména pak velká knihovna v prostorách renesančního zámku, který se díky tomu stal jedním z center humanismu v Čechách vůbec. Po bitvě na Bílé hoře byl naneštěstí zámek císařskými vojsky vypálen a pobořen až do jeho základů. Koncem 17. století koupil Řepici Losi z Losinthalu a poměry se zde začaly lepší. Koncem 18. století byly rozprodány pozemky v místě bývalého zámku, kde se na přelomu 18. a 19. století vystavěly obytné domky, které nyní tvoří střed vsi.³⁴⁵ Nakonec byl po roce 1922 rozparcelován také velkostatek na stavbu dalších nových domů. Do dnešních dnů se nám zachovali pouze zbytky bývalé tvrze při cestě ke kostelu, jedná se o budovu s dvoupatrovým renesančním štítem, která se později stala součástí hospodářského dvora.[Obr.145]

³⁴⁰ CDB IV/1, č.225, 391: *Ywanus de Repiz cum fratre*

³⁴¹ Archeologický průzkum zde prováděl ve 20.letech 20.století Bedřich Dubský.

Z literatury in: DUBSKÝ 1921a; DUBSKÝ 1921b; DUBSKÝ 1928.

³⁴² Zejména se jde o kostel sv. Máří Magdaleny (sv.Jiljí) a raně středověkou tvrz v jeho blízkosti.

³⁴³ Heslo Hodějovský z Hodějova in: OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1998, 427–428.

³⁴⁴ Dnes je známa pouze z dobových popisů z 16.století.

³⁴⁵ V letech 1782–1922 vlastnili Řepici Windischgraetzové.

Jak již bylo řečeno, **kostel sv. Máří Magdaleny** se nachází ve vyvýšené poloze, v západní části protáhlé návsi. Je obklopen hřbitovem, do jehož areálu se vstupuje jednoduchou barokní bránou.[Obr.146] Kostel sváří Magdaleny je orientovaný, v základním půdorysu jednolodní kostel s pravoúhle zakončeným kněžištěm. Vstup je krytý předsíňkou v západním čele stavby, při straně severní se nachází přistavěná vysoká hranolová věž, která byla po požáru v roce 1704 následně nově přistavěna v roce 1713.[Obr.147]

Při jižní straně navazuje na kvadratický presbytář obdélná sakristie klenuta nízkou valbou. Později byla nad tuto část nadstavěna barokní oratoř, kdy je vstup do tohoto otevřeného patra s výhledem na oltář zajištěn podél jižní strany jednoduchým portálem na vrcholu schodiště, jež je kryto předsíní otevřenou dvěma širokými arkádovými oblouky.[Obr.148] Na stupních k oratoři v této části výstavby byly nalezeny řemeslnické značky s datací, což nyní upřesňuje dobu celkové přestavby původní podoby raně středověkého kostela do počátků 17.století.³⁴⁶

S výstavbou arkád souvisí také úprava zastřešení, jednotné valbové střechy pro loď i kněžiště, a to rozšířením štítů k jižní straně. Tím došlo ke ztrátě symetrie v pohledu na hlavní osu stavby.[Obr.149] Při severní stěně lodi kostela se nachází do půli jeho celkové výšky zasypaný raně gotický portál, který je odkazem na nejstarší části této sakrální stavby vůbec. V jeho těsné blízkosti je také řešení několika kamennými stupni vstup na zděnou kruchtu v západní části interiéru.[Obr.150]

Loď je klenuta dvěma poli valené klenby s výsečemi. Každé z těchto polí je odděleno dvojicí pilastrů, z nichž vybíhají pásy stejné šíře.[Obr.151] Prostor osvětlují dva půlkruhové okenní otvory otevřené šikmými špaletami, které svou dimenzí prozrazují také mohutnou šíři původního zdiva. Při západní straně je zvednuta jednoduchá podesta kruchty jedním klenebním obloukem v celé šíři lodi.[Obr.152] Celý interiér je barokně upraven.

Mohutný půlkruhový vítězný oblouk otvírá vstup do presbytáře. Jeho výběhy jsou zdobeny profilovanou římsou, která z čelního pohledu z lodi vytváří také dojem hlavice dvojice pilastrů.[Obr.153] Kvadratické kněžiště je sklenuto klášterní klenbou křížovou vycházející opět z pilastrů v rozích prostoru. Půlkruhové okno osvětluje celý závěr ze severní strany, na straně jižní se pak nachází vstup do sakristie

³⁴⁶ Na stupních byla nalezena řemeslnická značka JT s letopočtem 1616, viz.: ELNKP – Řepice (s.d.)

jednoduchým pravoúhlým kamenným portálem, nad nímž se otvírá opět půlkruhovým otvorem výhled z oratoře.

Dnešní podoba kostela je tedy výsledkem mnoha výrazných přestaveb původně raně gotické stavby, a to zejména ve dvou barokních etapách, na počátku 17.století a v jeho závěru. Patronicitum v době svého založení, přibližně před polovinou 13. století, připadalo sv. Jiljí, což bylo právě po dokončení barokní přestavby pozměněno na sv. Máří Magdalenu.

6.6.1 Raně středověká podoba kostela sv. Máří Magdaleny v Řepici

Námi sledované původní základy kostela lze dnes vytušit pouze odhadem. Archeologické průzkumy zde nebyly nikdy provedeny. Bez nejmenších pochyb jsou dodnes dochované zbytky obvodového zdiva jednolodí, na jejímž severozápadním rohu je odkryt mohutný zešíkmený pilíř z lomového kamene, který patrně sloužil k zajištění stability zdiva presbytáře.[Obr.154] Jeho přesná interpretace není jasná.

Přímý závěr kostela s vysoce nasazeným východním štítem, kde je dodnes v úrovni podkroví patrné úzké obdélné okénko, odpovídá zcela raně gotickému řešení. Jiné původní okenní otvory se však bohužel nedochovaly, dnes jsou patná okna pouze z pozdní úpravy. Velkou otázkou je také podoba původního klenutí závěru, který byl patrně opět v důsledku výrazné barokní přestavby celého objektu zcela nahrazen stávajícím řešením. Nelze říci nakolik můžeme očekávat křížovou žebrovou klenbu raně gotického charakteru, v případě srovnání s Čejetickým kostelem sv. Havla se to i nabízí, avšak úplné snesení takovéto klenby by pak patrně nebylo zcela běžné. Ovšem historické události mohly zcela zásadně zasáhnout do stavebního vývoje také této stavby, kdy mohl být vypálen a pobořen císařskými vojsky po bitvě na Bílé hoře nejen nedaleký zámek, ale i kostel. Je velmi pravděpodobné, že byla ve zničeném závěru pak vyzdvižena zcela nová barokní klenba, s využitím některých výseků původního zdiva.

Odkazem na raně gotickou výstavbu kostela je pak zejména dochovaný portál při severním zdivu lodě. V současné době je téměř až po náběh záklenku zasypan pozdějším navýšením terénu.[Obr.155] Jeho ostění přechází v hrotitý záklenek a je členěno jedním pravoúhlým ústupkem. Tento ústupek je na vnější hraně profilovaný výžlabky odsazeným hruškovcem a jeho vnitřní hrana je řešena odsazeným a seříznutým oblounem. Do ústupku je vložen na každé straně štíhlý válcový sloupek

s talířovým prstencem.[Obr.156] Tyto sloupky pak přecházejí v podobě masivního obloukového prutu do záklenku.[Obr.157]

Jelikož se jedná o stejný typ portálu, který se nachází na západní kruchtě v kostele sv.Vojtěch (dnes sv. Prokopa) při strakonickém hradu, je také kostel sv. Máří Magdaleny (původně sv. Jiljí) jeden z mnoha příkladů široké skupiny venkovských kostelů ovlivněné tvorbou strakonické stavební huti. Není zcela vyloučeno, že jde přímo o práci stejného mistra, který mohl být přizván i k výstavbě místního kostela. V tomto případě by se mohlo jednat o prokázání úcty pána Bavora ze Strakonic místnímu vladykovi, který jako jeden z jeho družiníků zajišťoval v širokém okolí města Strakonice chráněnou lokalitu. Podkladem pro tuto domněnku je zmínka v historické dokumentaci o jistém Ivanovi (Ywanus de Repiz) ze svědecké listiny z roku 1251. Datačně lze zařadit tento kostel s největší pravděpodobností do druhé čtvrtiny 13.století, na základě již uváděným souvislostí v předešlé kapitole.

Přestože se jedná ve skutečnosti o dílo již novověkých přestaveb, nelze tuto památku v pohledu na námi sledované téma raně středověké sakrální výstavby v oblasti Strakonicka opomíjet. Propracování kamenných detailů severního portálu vypovídá o těsném sepjetí s uměleckým centrem a lze tudíž i očekávat zcela „výsostné“ založení v celé dimenzi stavby, tohoto nesporně vlastnického kostela, jehož původní podobu nelze vystihnout.

Literatura: BRAUN 1968, 62; MENCL 1958, 144; MENCL 1960b, 24; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986, 108–112; SEDLÁČEK 1997, 239–241; SEDLÁČEK 1998, 761; POCHÉ 1982, 358; WIRTH 1957, 670

6.7 Zdíkovec – kostel sv. Petra a Pavla

Malá vesnice o rozloze 1,89 km², dříve označována také jako Malý Zdíkov, je dnes součástí nedalekého Zdíkova ležícího jižním směrem. Obytná zástavba se rozprostírá podél dvou sbíhajících se komunikací, tvoří ústřední náves, pouze v kopci před kostelem na jeho vrcholu se otvírá malé prostranství.[Obr.158] Zdíkovec leží při horním okraji Šumavského podhůří, přesněji v okrsku Pacovské vrchoviny. Zastavěná stráž celé vsi je na jihovýchodě obklopena hustým lesem. Jako farní ves u Vimperka, kde se nachází farní kostel sv. Petra a Pavla, je poprvé zmiňována v historické dokumentaci k roku 1318, kdy Vilém z rodu Bavorů daruje

johanitům tuto ves spolu se Zvíkovem.³⁴⁷ Svatojiřští rytíři zde vykonávají svá práva nadále do roku 1418. V 16. století až do roku 1609 náleží tato ves pod správu nedaleké Dobrše a od roku 1609 do roku 1850 pak k Přechinovu. V 17. století místní fara zcela zaniká a znovu je připomínána k roku 1788. V odborné literatuře je tato malá ves zmiňována nečastě se spojitostí právě s kostelem sv. Petra a Pavla, který se stává pohledovou dominantou celému osídlení.[Obr.159]

Starší založení **kostela sv. Petra a Pavla**, nehledě na první zmínky o této stavbě z roku 1318, dnes vyplývá zejména z dochované západní části stavby. Zcela původní zůstala západní tribuna a věž vložená do severozápadního koutu lodi. Jedná o znaky již pozdně románského stavitelství v jihočeské oblasti. V literatuře se datace kostela mnohdy různí, převažuje uvedení k rokům po polovině 13. století.

Jednolodní orientovaný kostel sv. Petra a Pavla ve Zdíkovci má pravidelný půdorys, který je výsledkem několik výrazných stavebních zásahů. Presbytář je polygonálně ukončen, trojboké zakončení je zpevněno čtyřmi jednoduchými vnějšími pilíři. Ve všech jeho stěnách jsou otevřena vysoká okna zakončena hrotitým obloukem. Mezi jednoduchou plochostropě zaklenutou lodí a závěrem je vložena příčná loď.[Obr.160] Při severní straně lodi se nachází vstupní předsíň a kryté schodiště vedoucí na kruchtu a do pater věže.

Současná podoba kostela je výsledkem zejména rozsáhlé přestavby z roku 1899, kdy došlo k rozšíření prostor východní části stavby. Nejprve byla k roku 1896 přistavěna severní část novogotických prostor podél lodi, několik let na to byl stržen původní pravoúhlý závěr a nahrazen trojboce zakončeným presbytářem a příčnou lodí. Dva okenní otvory při jižní stěně lodi byly sjednoceny s okny v nové východní části, tedy v podobě vysokých oken s hrotitým zakončením. Okna v původně dochované části zdiva pod kruchtou pak prozrazují pozdně románské založení stavby, v jižní stěně lze vidět úzké okénko doširoka rozevřené špaletami.[Obr.161] Patro tribuny je osvětleno menším typem okna shodným, opět zcela shodným s okny v lodi. Na vnější fasádě jižní stěny je patrná snaha o celkové sjednocení ve zvýraznění nadokenního záklenku hrotitých oblouků řadou kvádrů naznačeným v omítce.

³⁴⁷ RBM III, č.471, 195; Piše se: *1318 Wilhelmus dominus Straconicensis conventus domus Straconensis ... due ville Sdicow et Sdicow ... confirmat*

6.7.1 Raně středověká podoba kostela sv. Petra a Pavla ve Zdíkovci

Původní podoba pozdně románského kostela je zachycena v půdorysném schématu v několika publikacích.³⁴⁸ Ve většině z nich se jedná o rekonstrukci dle sepsaného studie badatele Rudolfa Kuchynky, která byla uvedena v uměnovědném časopisu *Method* z roku 1893. Tento jedinečný popis stavby zachycuje její stav v době ještě před neogotickou přestavbou kostela.³⁴⁹ Šlo tedy o malý jednolodní kostel s pravoúhlým závěrem, který byl sklenut nízkou polokruhovou křížovou klenbou. Loď byla plochostropá, kryta dřevem, a vstup do kněžiště rámoval nízký polokruhový vítězný oblouk s původní románskou římsou. Dle zakresleného půdorysu a popisu víme, že prostor kněžiště byl osvětlován na východní straně malým románským okénkem s výraznými špaletami a patrně totožným okénkem také ve stěně jižní.[Obr.162] Dále autor uvádí: „Vedle dveří do sakristie spatřuje se sanktuář s prostou náplní gotickou ve štítku nad starými železnými dvířky,...“. Jedná se tedy o jeden z dalších prvků řešených v pronikajícím gotickém duchu, což dokazuje zejména dodnes dochovaný kamenný vstupní portál při severní straně lodi. V pohledu na zaniklou západní část tohoto kostela je třeba také uvést existenci sakristie, jež se nacházela při severní straně a presbytáře, odkud byla zpřístupněna jednoduchými dveřmi. Dále je již pouze uvedeno, že byla klenuta valenou klenbou a že je patrně stejného stáří jako celý kostel.³⁵⁰ [Obr.163] Na základě těchto badatelských postřehů lze získat alespoň základní představu o nejstarší podobě již nedochované východní části kostela sv. Petra a Pavla ve Zdíkovci, který svým pravoúhlým řešením zcela odpovídá tradici raně středověkého stavitelství v této oblasti.

Do prostor původního jednolodí byl umožněn vstup již zmiňovaným kamenným portálem v severní stěně lodi.[Obr.164] Jeho žulové ostění je ukončeno hrotitým záklenkem, který zcela bez přerušení ve svém profilu sbíhá až dolů k vysokým soklům. Ostění je členěno jedním pravoúhlým ústupkem, oba boky vnitřního pravoúhlého výstupku jsou pak profilovány při hraně výžlabky a vnitřní bok vnějšího výstupku je zvlněn nevýrazným oblounem. Jeho celkový charakter zde ukazuje na uměleckou práci spíše počátků 14. století, kdy se jedná již o odkaz na

³⁴⁸ Např. in: MAREŠ/SEDLÁČEK 1913, 382; KUTHAN 1977, 250.

³⁴⁹ KUCHYNKA 1893d, 86–87.

³⁵⁰ Badatel si zde není jist s datací sakristie, a právě proto ani není zaznamenána v půdorysu. Prostor sakristie je zachycen v nákresu uvedeném v knize Jiřího Kuthana, kde však také není zvýrazněn jako nejstarší část původního kostela. In: KUTHAN 1977, 250.

počínající projevy nového gotického slohu, díky čemuž je mnohdy tento kostel také řazen do skupiny kostelů tzv. přechodného stylu.

V pohledu na západní tribunu napojenou na mohutnou hranolovou věž, jež je zapuštěna v severozápadním koutě lodi, však nenechává nikoho na pochybách, že se jedná o daleko starší založení stavby.[Obr.165] Při jižní straně lze tušit namísto dnešních, novodobějších oken z konce 19. století, opět úzká pravoúhlá okénka se široce rozevřenými špaletami, jako je tomu u doposud dochovaného okna při jihozápadním koutě lodi, které je zasazeno pod kruchtou.[Obr.166]

Mohutný hranolový pilíř pak vynáší dva nesouměrné široké půlkruhové oblouky nesoucí tribunu. Vzhledem k hlavní ose kostela je umístěn blíže k severu, čímž je jižní oblouk daleko širší a jeho záklenek i více stlačen. Severní menší oblouk je a dnes zazděn a hladce omítnut.[Obr.167] Obě pole pod tribunou jsou klenuta a oddělena širokým půlkruhovým obloukem. V přízemním prostoru pod hmotou věže je podklenutí tvořeno křížovou klenbou s velmi hmotnými žulovými klínovými žebry, které jsou bezesporu nejstarším dochovaným klenebním řešením v této stavbě.[Obr.168a-b] Podobný typ by odpovídat i klenutí původního presbytáře.

Jižní podklenutí kruchty je oproti tomu řešeno o něco později, a to křížovou klenbou bez žebířů, která z části překrývá ono románské okénko.[Obr.169] Zde tedy máme patrně prvek propojující tento objekt se stavební hutí strakonickou, která sem mohla být pozvána někdy z počátku 14. století k vhodnějším úpravám kostela pro nově zde působící majitele - strakonické johanity. Ona křížová klenba bez žebířů je právě jedním z již mnohokrát zmiňovaných charakteristických prvků, který se objevuje u řady dalších venkovských sakrálních staveb v okolí.

Tomuto pozdně románskému kostelu dominuje zejména vestavba mohutné hranolové věže v severozápadním koutě lodi.[Obr.170] V patře je do interiéru otevřena na východ do lodi a jižním směrem na tribunu hrotitými oblouky.[Obr.171] V severní stěně jejího mohutného zdiva je patrné zazděné obdélné okno a sedile s půlkruhovým záklenkem.[Obr.172] Ve druhé patře se nachází v jižní zdi původní vstup do půdních prostor, který byl později zazděn, a dále pak v severní zdi věže obdélné úzké vysoké okénko. Třetí patro je osvětleno na severu, východě a jihu půlkruhově ukončenými okny, která jsou na spodu jejich záklenku částečně vyspravena cihlami. Nejvyšší patro je pak otevřeno ve všech stranách věže podvojnými sdruženými okny, které jsou ve vrcholu zakončeny hrotitými vrcholy. Tyto záklenky jsou v ose nesený zčásti novodobě vyspravenými hranolovými pilířky,

které splývají s vnějším lícem zdiva.³⁵¹ V současné době je tato mohutná věž kryta jehlancovou střechou.

Na základě rozboru jednotlivých stavebních prvků, které lze dnes stále podrobovat stylové analýze, a také díky dochovanému popisu z dob před rozsáhlou přestavbou na konci 19. století, se přikláním k datování kostela spíše do první poloviny 13. století. Základem je pozdně románský kostel s věží v koutu lodi, který byl o několik let později – na počátku 14. století, upraven novými vlastníky. Této druhé výrazné stavební etapě odpovídá řešení vstupu osazením raně gotického kamenného portálu a zejména pak výstavba a podklenutí tribuny a například i osazení sanktuária v původním pravoúhlém kněžišti.

Jelikož se jednalo o farnost založenou přímo johanity ze strakonické komendy, nelze opomenout možný vliv stavební huti působící na velké zakázce výstavby strakonického hradu a konventu při kostele sv. Vojtěcha. I přes poměrně notnou vzdálenost od tohoto uměleckého centra lze i v malé vsi Šumavského podhůří očekávat její vlivy. Jednoznačným prvkem staršího založení je vtažená věž v koutě lodi, na kterou mohla v původní podobě navazovat dřevěná panská tribuna, která byla až později nahrazena stávajícím řešením. Na starší založení původně vlastnického kostela s koutovou věží poukázali Kašička s Nechvátalem, a to opět v souvislosti s možnou lokací raně feudálního sídla nedaleko této stavby.³⁵² Mohutnost hranolové věže, navíc založené na vyvýšeném místě v rámci osídlení, jistě odkazuje na její obrannou funkci.

Literatura: BRANIŠ 1909, 19; KUCHYNKA 1893, 86–87; MAREŠ/SEDLÁČEK 1913, 382–384; MENCL 1958, 142; MENCL 1965, 44; MERHAUTOVÁ 1971, 366, 380; SEDLÁČEK 1909, 1014; SKŘIVÁNEK 1998², 46; POCHÉ 1980, 281; KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1990, 146–147.

³⁵¹ KUTHAN 1977, 250.

³⁵² KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1990, 146–147. Viz. Příloha CD - Obr.158.

7. Závěr

Studium raně středověké sakrální architektury je pro účely této práce vymezené zcela v obecném smyslu oblastí tzv. středního Pootaví, je tedy užito územní vymezení pouze přibližných „hranic“ lokality nikterak vnímané z územního dělení dnešních správních celků (pouze a výlučně oblast Strakonicka) či vymezení historického, tj. v užití dobového dělení církevní či zemské správy. Dalším vymezením nutně stanoveném již v úvodu studia souboru venkovských kostelů dané oblasti je vytyčení alespoň přibližného časového výseku v rámci dějinných událostech naší země, v souvislosti se zaměřením této práce tak spíše ve vymezení čistě umělecko-historickém, tj. vymezení sledováním jednotlivých etap v rámci určitého slohového projevu či případně jejich následných vnitřních proměn prostřednictvím „nových“ výrazových prvků následujících uměleckých slohů. V případě této práce bylo užito obecně platných označení slohových etap pro raně středověké stavitelství, lze tedy přesněji říci, že byla provedena studie románských a pozdně románských sakrálních staveb v rámci jihočeské oblasti mikroregionu „okolí Strakonice“.

Na otázku proč byl zájem směřován výhradně ke stavebním zakázkám venkovského prostředí, tedy proč byla práce zaměřena na venkovské kostely, je zcela logická odpověď, která vychází především z prostého faktu, že doposud lze zejména na těchto stavbách sledovat zajímavé proměny dobového uměleckého nazírání na badateli častěji probíranou produkci uměleckých center v jejich blízkosti. Venkovský kostel se stává díky své mnohdy bohaté stavební historii velmi důležitý hmotným pramenem ve studiu celé řady dalších vědních oborů, z mého hlediska tak navíc i fascinujícím svědkem počátků pronikání lidského elementu do prozatím neprostoupených šumavských lesů i podhůří.

Venkovský kostel je však zejména pro účely této práce ve sledování vývoje raně středověké architektury velmi zásadním zdrojem poznání. V úplných počátcích zrodu knížectví, pozdějšího království českých zemí, kdy hrálo významnou roli také postupné zakořenění křesťanství, je i malý venkovský kostel mnohdy jediným hmotným pramenem poznání ve snaze zachytit dobovou atmosféru a její sociální, kulturní či sociálně-kulturní aspekty. Zvláště v prostředí jihočeského kraje se na dlouhou dobu stávají zejména menší venkovské svatyně stavebními zakázkami svých pánů, a to již v dobách kolem poloviny 12. století, mnohdy i hlouběji v čase.

V regionu, které jsem si vytyčila, vzniklo významné umělecké centrum při strakonickém hradu až v na počátku 13. století, kdy lze pak zcela logicky očekávat šíření jeho vlivů prostřednictvím hutě i do okolního prostředí. Výstavba sakrální objektů na venkově, která probíhala zejména v první polovina 13. století, se tedy stala stěžejním tématem této práce.

Volba badatelského postupu ve studiu zadaného tématu vychází zejména z běžných kroků kritického hodnocení dostupných pramenných zdrojů a vlastního terénního průzkumu, který umožňuje často nejen dotvoření představ o sledovaném objektu, na základě vlastních zjištění tak mnohdy posouvá dosavadní poznatky k dané problematice. V mém případě se tedy jedná o souhrn faktů úctyhodného množství badatelů a mnou vypořizovaných souvislostí, které nyní mohly částečně zodpovědět několik vyřčených úvodních otázek k tématu venkovského kostela v kontextu architektury raného středověku. V nejzásadnější části celé práce, v uvedeném *Katalogu vybraných venkovských kostelů*, jsou pak jednoznačně užity postupy či alespoň základní body metodiky stavebně-historického průzkumu.

V pohledu na pramenné východisko této práce se kromě bohatého repertoáru umělecko-historických kompilací, přehledů či případových studií odráží také na mnoha místech přesah do dalších vědních oborů. V mnohém mi byly užitečné zejména poznatky archeologie. Dle mého mínění je ve studiu sakrální architektury raného středověku skutečně nutná spolupráce s odborníky na tyto specializované průzkumy, jelikož v řadě případů jsem došla pouze k závěru, že bez jejich pomoci nelze dosáhnout zcela komplexního pohledu na stavební historii daného objektu.

Na mnoha místech své práce tak čerpám výhradně z poznatků vzácně provedených archeologických výzkumů, které skutečně v úplnosti dokreslují pomyslnou podobu nejranější stavení fáze venkovských kostelů. Bez studia řady odborných prací archeologického zaměření bych zde patrně ani nebyla schopná dojít k některým závěrům. Ve zvoleném tématu této předkládané diplomové práce tedy považuji nejen za nutnost čerpat z obecných archeologických poznatků, také považuji za nesporný fakt, že bez takto specializovaného průzkumu nemůžeme v úplnosti potvrdit či vyvrátit navrhovaná řešení, která se opírají pouze o poznatky z oblasti dějin umění. Na příkladu archeologického průzkumu v Radomyšli je patrné, že pouze spolupráce těchto dvou vědních oborů přináší opravdu skoro až vyčerpávající výsledky v pohledu na stavební historii stavby, v tomto případě kostela sv. Martina. V mnohém mi byly nápomocné tedy zejména práce Bořivoje Nechvátala

a Františka Kašičky, kteří se také dotýkají témat výstavby tvrzí a hrádků na Strakonicku či Prachaticku, což je opět problematika související i s tématem budování sakrálních objektů v rámci studia sídelních struktur.

Zde se otvírá řada nových otázek spíše historického až sociologického zabarvení, otázek vztahu stavebníka, pána, velmože, vladyky a jeho světského sídla s objektem svatyně, často označovaným jako tzv. vlastnický kostel. K pochopení této velmi kompilované otázky je dle mého mínění také nutné sledovat souvislosti jak na poli společenského vývoje, tak i v oblastech nově se rodícího církevního správního systému. Vzhledem k obsáhlosti a náročnosti tohoto tématu jsem se snažila alespoň v úvodní kapitole nastínit ta nejzásadnější fakta, z čehož nakonec i přes značně omezený pohled logicky vyvstala také jakási definice vlastnického tribunového kostela. Tento typ se v podstatě vyvinul na základě funkčních potřeb jisté společenské vrstvy, nobility, vlastníků stavby. Půdorysné řešení s vloženou západní tribunou se stalo výrazným znakem mnohých skupiny sakrálních staveb na celém území Čech. K tomu tématu čerpám bezesporu z nejobsáhlejší studie Václava Mencla - *Panské tribuny v naší románské architektuře*. Ze zahraničních badatelů bych zde uvedla zejména práci od Andrzeje Tomaszewski ze 70. let - *Romańskie kościoły z emporami zachodnimi*, kde jsou nejnověji shrnuty poznatky o této problematice napříč územími dnešního Polska, Slovenska i Maďarska, české země nevyjímaje.

Na závěr obecného úvodu kapitol řešících tedy spíše otázky historicko sociologického charakteru či otázky dotýkající se namnoze oboru kontextuální religionistiky, vyvstává nutné představení situace pouze v jihočeském kraji. Je velmi zajímavé, že se zde po celou dobu námi sledovaného období raného středověku rozvinula zejména soustava menších venkovských kostelů při dvorcích či osadách hluboko v kopcích nově kolonizovaných oblastí, jakýsi předchůdce farní sítě již vrcholného středověku, než aby docházelo k zakládání velkých klášterních komplexů, jako se to dělo v jiných lokalitách raně středověkých Čech. A co je ještě více překvapující, že když už byly položeny základy klášterních staveb v jihočeském prostředí, tak jedině z fundace významných šlechticů. Vůbec prvním klášteřem a namnoze i významným uměleckým centrem českého jihu se stal premonstrátský klášter v Milevsku založený před koncem 12. století a za přispění četných majetků Jiřího z Milevska. Považovala jsem i ve své badatelské práci za nutné alespoň naznačit stavebního charakter vlastnického kostela sv. Jiljí a klášterní baziliky

tamního premonstrátského opatství, a to vzhledem k mnoha viditelným vlivům této stavební zakázky na výstavbu okolních venkovských svatyň. Zde jsem zcela převzala poznatky hloubkové studie provedené na toto téma od Jiřího Kuthana.

Vzhledem k již naznačenému vztahu uměleckého centra a oblasti venkova, jsem kladla značný důraz na představení druhé nejvýznamnější architektonické památky z fundace zcela světské (nikoli však zeměpanské), hradního areálu ve Strakonících, kde byl založen kromě sídla vlivného vladyky také klášterní konvent johanitských rytířů sv. Jana Jeruzalémského.

Struktura kapitol, jejich rozdělení na líčení okolností výstavby světské a následně církevní části sídelního komplexu, vychází také z logické tendence tyto dva „světy“ oddělovat. Ve sledovaném stavebním vývoji jednotlivých částí však v mnoha případech nelze jasně ony hranice rozlišit, patrně tedy ani tato představa zcela oddělených světů není v zásadě opodstatněná. Otázka soužití světské, rytířské nobility a řeholníků johanitské komendy v rámci jediného sídelního areálu je však otázkou již přesahující vymezený zájem studia.

Řada badatelů již o Strakonících či pouze o tamní významné památce sepsala množství odborných elaborátů. Škála takto bohaté pramenné základny počínaje zájmem odborníků již na konci 19. století až po dobu současného dění, kdy i nadále probíhají specializované průzkumy, je natolik obsáhlá, že kritické zhodnocení všech dostupných písemných materiálů není v mých možnostech, což však vzhledem k zadání práce nepovažuji ani za zcela zásadní nedostatek.

Velkou měrou jsem tedy využila poznatků nejstarší badatelské generace, Josefa Braniše, Augusta Sedláčka či Ferdinanda Lehnery, zásadní jsou však studie 30. – 40. let z pera Václava Mencla a Alžběty Birbaumové, která pronikla hlouběji nejen do stavební historie památky, představila také spleť historii zde sídlícího rodu Bavorů. V mnohém jsou již její poznatky překonané, přesto lze její práce *Město Strakonice* a *Strakonický hrad* považovat za základní. Václav Mencl dále ve svých rozsáhlých studiích, kde jsou vytvářeny často vývojové řady na základě sledování a komparace souměřitelných prvků stavby (hlavice, okenní ostění, portál apod.), kladl vznik Strakonického hradu do daleko dřívějších dob, a to již ke konci 12. století. Tato domněnka však byla následně vyvrácena logickými argumenty několika dalších badatelů v letech pozdějších.

Směřuji tím zejména k Jiřímu Kuthanovi, který v počátcích svého badatelského života zaměřil zájem právě na oblast jižních Čech a její středověkou

architekturu, což přineslo nevídaně bohatý studiový materiál. V souvislosti se strakonickým hradem jsem čerpala zejména z jeho článků z šedesátých let, *Johanitská komenda ve Strakonících v raném středověku* či *Architektura strakonické huti sféra jejího vlivu v období 1220–1240* a zejména pak z jeho obsáhlé studie *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století* ze 70. let, která je dle mého mínění doposud nepřekonanou prací na dané téma vůbec. Zcela kriticky jsou zde zhodnoceny dosavadní badatelské poznatky jemu předcházejících umělecko-historických prací. Jeho názory a zevrubné studie se v mnohém staly pro mou práci důležitou oporou potřebné pramenné základny.

Ve sledování stavební historie strakonického hradního areálu mi byl velkým zdrojem poznatků nepublikovaný elaborát SHP, který provedl vědecký tým pod vedením Dobroslava Líbala v roce 1967. Patrně není více nutné upozorňovat na zásadní postavení postupů metodiky SHP v rámci tohoto tématu, uvedené poznatky výsledného elaborátu SHP jsou ve své komplexnosti vždy vyčerpávajícím souhrnem všech dostupných faktů ohledně stavební historie jakékoli nemovité památky. Bystré postřehy v náročné interpretaci stavební historie strakonického hradu mi byly v mnohém zcela jedinečným zdrojem poznání a pochopení tak obsáhlého tématu.

V neposlední řadě bych zde také chtěla vyzdvihnout velmi překvapující závěry nejnovějších archeologických přehledových studií ve článku *Nová zjištění k vývoji ostrožny Strakonického hradu ve středověku*, jehož autor Jiří Valkony zcela kriticky shrnul výsledky dosavadního bádání na archeologickém poli v rámci tohoto areálu. Zcela jedinečné místo ve studii kasteologie má bezesporu obsáhlá vědecká práce Tomáše Durdíka, předního odborníka na tuto tematiku.

V průběhu této obsáhlé kapitoly jsou uváděny také v souvislosti se stavebníky této rozsáhlé zakázky pozdně románského stavitelství. S odkazy na odbornou literaturu jsou uváděna stručná fakta týkající se členů rodu Bavorů ze Strakonice, čerpána zejména nejnovější práce Jaroslava Svobody – *Páni ze Strakonice, vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, či práce Simony Kotlárové – *Bavorové erbu střely*. I v těchto monografiích bylo upozorněno na četné chyby v interpretaci historických písemností, které jsou ke studiu genealogie tohoto významného regionálního rodu zcela nutné. Ve své práci zcela přejímám tato nejnovější fakta vzešlá z podrobené kritiky starších studií. Oblast výlučně historického bádání či pohled na genealogii tohoto opomíjeného rodu považuji za nutnou, a to vzhledem k pochopení důležitého postavení stavebníků v zadání této zakázky a jejich

vzájemných vztahů jako světské i duchovní složky, čímž se v neposlední řadě také otvírá otázka možných inspiračních zdrojů ve výstavbě specifických stavebních prvků. V textu bylo již naznačeno možné využití zkušenosti johanitských rytířů s architekturou velkých obranných hradů na území Levanty. Tato otázka zůstává stále nedořešena, za současného stavu bádání i v rámci rozsahu práci ji tedy nechávám zcela otevřenou.

Nejobsáhlejší částí celé kapitoly, v souhrnu také celé této předkládané diplomové práce, je zejména představení výrazných prvků stavby, které by mohly přispět k vytvoření chronologických řad analogických k obdobně zpracovaným prvkům znatelných na souboru venkovských sakrálních staveb. V popisové části textu doplněné fotografickou dokumentací jsou řešeny nejstarší části prostor hradního areálu, což nám dopomáhá vytvářet představu o stavebním charakteru této pozdně románské zakázky, a tím i přibližně stanovit umělecké projevy tamní stavební hutě, která zde bezesporu působila.

Závěrem je tedy výčet jednotlivých specifických stavebních prvků (typ portálu, okenního ostění aj.) či konstrukční řešení v podobě zde velmi oblíbené bezžeberné křížové klenby, místy až vydutého kopulovitého tvaru. Nakolik jsou jmenované prvky průkazné v řešení otázky nesporného vlivu tzv. strakonické huti na venkovské kostely v okolí města je již z velké části zodpovězeno v jednotlivých studiích nejzásadnějšího úseku této práce, v *Katalogu vybraných venkovských kostelů*.

Tedy nejvýznamnější místo v rámci této práce náleží souhrnnému představení obecného charakteru sledovaného pojmu raně středověkého stavitelství, pojmu venkovského kostela. Považovala jsem opět za nutné zmínit již pouze v bodech historicko-sociologické hledisko, které se nesporně podílí na utváření řady dispozičních variant. Byly zde popsány znaky románského i raně gotického tvarosloví, které prošly ve sledovaném regionu řadou proměn. V definici ryze jihočeského raně středověkého stavitelství mi byly v mnohém oporou texty doposud nepřekonané souborné práce Anežky Merhautové, *Raně středověká architektura v Čechách*, a již zmiňované práce Jiřího Kuthana, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*.

Následujícím oddílem této textové části je v logickém sledu stanovení a definice také určitého pomocného dělení v utřídění poměrně bohatého památkového fondu. Zde jsem zvolila za znaky zejména výrazné dekorační prvky patrné na portálech či jihočeskému prostředí zcela vlastní dispoziční řešení. Představením

analogií se zahraniční uměleckou tvorbou či s dalšími oblastmi v rámci českých zemí lze již bezpečně v závěru každého katalogového hesla zhodnotit jejich provedení ve srovnání s případnými vzory těchto uměleckých center.

Tím se tedy již dostáváme k samotnému jádru práce, k soupisu jednotlivých hesel, které blíže zkoumají nejstarší stavební historii vybraných kostelů. Zde byly zvoleny zejména základní postupy stavebně-historického průzkumu. Dalo by se říci, že v omezené míře stanoveným rozsahem práce byla metodika tohoto komplexního badatelského zájmu o stavební historii určitého objektu zvolena vůbec jako hlavní metodický postup v této kapitole. Poznatky z terénního průzkumu i kritické hodnocení dostupných písemných materiálů tak vykreslují v celku možnou rekonstrukci původní podoby sledovaných kostelů. Na řadě míst je však vzhledem k torzálnosti nejstarších částí stavby navrhováno pouze odhadované dispoziční řešení. Zde vycházím pak zejména z komparace s památkami dochovanými v celé míře svého hmotového rozložení. Průkaznost navrhovaných řešení lze však stvrdit či vyvrátit pouze na základě specializovaných hloubkových průzkumů, na což je i zde hojně upozorňováno.

Velkým zdrojem poznání se staly v mnoha případech studia těchto méně známých objektů venkovských kostelů odborné články v uměnovědném časopisu *Method* či texty obsáhlého soupisového souboru jednotlivých oblastí českého kraje. Zde se často objevují jedinečné popisy a postřehy, za zvlášť hodnotné považuji zejména obrázkové přílohy, které zde mnohdy přejímám.

Na závěr této kapitoly, soupisového katalogu vybraných staveb, musím přiznat, že čím více jsem se v badatelském postupu dostávala hlouběji k pomyslnému jádru věci a čím více se ony badatelské obzory ve studiu konkrétních sakrálních památek rozšiřovaly, tím více se postupně jaksí zamlžovala schopna zařadit jednotlivé kostely do předem promyšleného systému, snaha zařadit konkrétní stavbu do logicky strukturovaných skupin dle nejpatrnějších spojovacích prvků (signifikantů). O to více je v závěru člověk plný dojmu, že právě ono „škatulkové“ dělení je ve výsledné snaze, zcela mimo plánované výsledky, snahou místy až marnou.

Lze naopak říci, že snad právě ona schopnost venkovského prostředí zareagovat na podněty významných stavebních zakázek, určitých uměleckých center, v podobě užití nejvýraznějšího inovačního prvku, který pak dodává právě i jejich malému venkovskému kostelu jistou vyšší hodnotu v očích svého stavitele, je

samotným charakteristickým rysem tohoto odvětví stavitelství. Jedná se o jedinečnou schopnost bystře rozpoznat v široké škále dobově poplatných uměleckých prvků konkrétního tvarosloví (v našem případě románského či prvních projevů gotického tvarosloví) ten nejvýraznější či nejinnovativnější z nich, a dokázat jej následně v tom nejlepším úmyslu nejkvalitněji provedené řemeslné práci, za pomoci všech dostupných prostředků přenést také do sobě blízkého prostředí.

Tedy charakterem těchto menších stavebních zakázek v prostředí venkova je bezesporu právě ona sobě vlastní schopnost reagovat na již rozvinuté a propracované tvarosloví románského či nově přichozího gotického stylu velkých uměleckých center, a to mnohdy i velmi osobitým způsobem. Je pravdou, že v řadě případů jsou výsledkem umělecké prvky vcelku podružné kvality, velmi často se však setkáváme i s detaily vyvedenými natolik svému vzoru blízké, že dokáží ve vzdáleném venkovském prostředí překvapit.

Jihočeská oblast je na velmi specifickým krajem v pohledu na pozdně románské stavitelství, odborníky byl dokonce stanoven také termín tzv. přechodného románsko-gotického stylu. Tento fakt tak odráží patrnou kontinuitu regionální tradice natolik zřetelné, že ji lze považovat také za jeden z charakteristických projevů tamního raně středověkého stavitelství .

Je velmi zajímavé, že přes mnohé přírodní katastrofy či spletné společenské události vrcholící boji a požáry na řadě míst celé naší země, kdy vzalo za své množství uměleckých artefaktů i celých stavebních zakázek, se přesto na mnoha místech jihočeského kraje podařilo zachovat tvář nejstaršího založení některých sakrálních památek. V převažujících případech pak lze jejich původní podobu vysledovat alespoň z částí „využitých“ stavebních konstrukcí či prvků, což také logicky nevyklučuje neomylnost některých hypotéz ve studiu stavební historie zvolených objektů. Tato práce tedy vyžaduje jak znalost obecných architektonických postupů či typologických variant dispozičního řešení sakrálních staveb určité oblasti v dané době, velmi často je nápomocná také tzv. formální analýza jednotlivých stavebních prvků. V umělecko historických studiích platí tato posledně jmenovaná metoda za velmi účinný postup v dosažení přibližné datace hmotných uměleckých památek bez doposud známých konotací. V zaměření výhradně na stavební historii určitého objektu je doposud hojně využívána. Jádrem této metody je pečlivý rozbor formálního řešení sledovaného prvku, čímž na základě komparace vzorků z širšího

okruhu vymezeného regionu v konkrétní časovou dobu vyvstávají možné vývojové řady tvořící dodnes uznávaný systém postupného vývoje celých uměleckých slohů. Přesahy a paralelní „soužití“ charakteristických prvků, jejichž znakovost se stala v daném uměleckém projevu zcela inovativní, jsou i ve studiu architektury nejen znatelné, oproti zbývajícím odvětví umělecké tvorby přímo transparentní. Na příkladu stavební zakázky strakonického hradu a johanitské komendy je patrná tvorba v jádru románského stavebnictví s nově se prosazujícími prvky cisterciáckého gotického tvarosloví. Četné případy míšení prvků těchto dvou stylových projevů lze dále vysledovat také u kostelů venkovských, menších stavebních podnicích v okolí tohoto uměleckého centra. Odborníky na středověkou architekturu byl dokonce zaveden pojem tzv. přechodného slohu. Je tedy otázkou nakolik lze ony vývojové řady uznávané po desítky let bádání na poli umělecké historie obecně brát za zcela „neochvějně“ jako základní předpoklad objektivního hodnocení uměleckého artefaktu, stavby, a nakolik lze dál pokračovat v jejich případném rozšiřování. Zodpovězení této náročné otázky není v této chvíli zcela možné, je však nejméně nutné mít stále na paměti nespornou a očekávatelnou „otřesitelnost“ jejich důsledné platnosti ve stále vrtkavém a proměnném světě vědeckých poznatků, kdy jsou hranice našeho poznání jistě problematiky každým dnem díky novým objevům či novým myšlenkovým konstrukcím nestále posunovány.

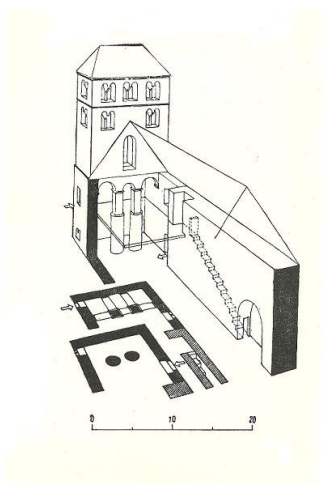
V tuto chvíli a na základě mě dostupných informací jsem si vědoma, že vypovídající hodnota následujícího textu na zvolené téma je také pouze momentální – dobovou, výpovědí, jejíž pravdivost je pouze relevantní vzhledem k řadě faktorů negativisticky ovlivňujících výsledky celkového bádání. Konkrétním úskalím bych zde viděla zejména ze své strany často pouze základní znalostní přesahy do řad dalších vědních oborů, které jsou však mnohdy nezbytnou nutností k pochopení či závěrečnému uchopení stanoveného tématu a které se tím pádem stávají i nezbytným předpokladem k dopracování skutečně hloubkové studie na dané téma. Mám tím na mysli zejména oblasti studia kontextuální religionistiky, důsledné studium pomocných věd historických, včetně nutného předpokladu orientace v archiválních pramenech.

Stanové úvodní cíle zde byly v mé největší snaze téměř tříletého studia dané problematiky namnoze splněny, jsem si však vědoma také řady nedostatků spojených s vymezením a rozsahem této práce. Jednotlivá hesla v katalogovém soupisu vybraných staveb jsou ve značné míře stále ve stavu ne zcela dokončeném, jelikož se

nabízí řada otevřených otázek, například k možné rekonstrukci podoby jejich nejranějšího založení, což nikterak nebrání zhodnocení jejich nesporné památkové hodnoty v rámci celého fondu jihočeského raně středověkého stavitelství.

Dalo by se říci, že již odedávna přirozená lidská potřeba vytvářet místa a později i uzavřené prostory sloužící ke vzdání úcty vyšším duchovním hodnotám, které daná společnost v určitý moment uznávala a respektovala, zanechala výraznou stopu také v našich podmínkách pozvolně postupující christianizace. Snaha vytvářet prostor, který by poskytl duchovní zázemí a spočinutí, prostor poskytující útěchu a v jistých dobách i potřebnou ochranu, dala v našem prostředí vzniknout rozmanité skupině sakrálních staveb. Jejich důležitost a nezastupitelnost, ať už se jedná o kostel klášterní, městský či venkovský, je nepopiratelná. V pohledu na stále častější zájem o toto téma i nové generace badatelů či události spojené s činností památkové péče, ve sledování řady záchranných akcí a obnov těchto objektů, je i pro současného člověka jejich hodnota stále vysoká a v české krajině vědomě nezastupitelná.

8. Obrazová příloha

Obr.1 - Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, řez , nákres

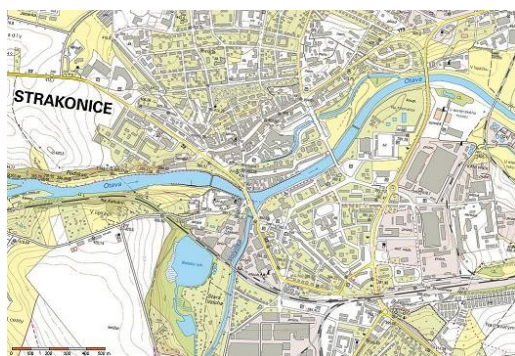
Obr.4 - Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, foto autor

Obr.5 - Milevsko, kostel Navštívení Panny Marie, přelom 12.-13. století, pohled na severní stranu, foto autor

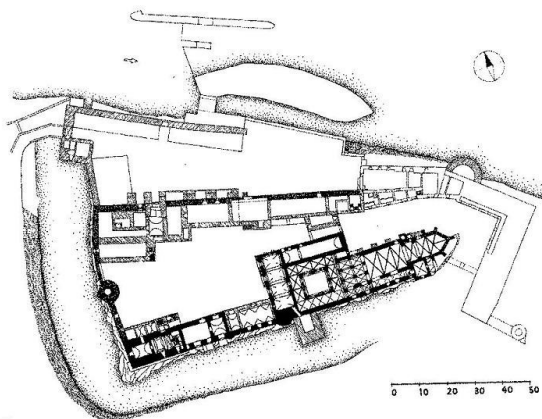
Obr.8 - Milevsko, kostel Navštívení Panny Marie, přelom 12.-13. století, severní portál, foto autor

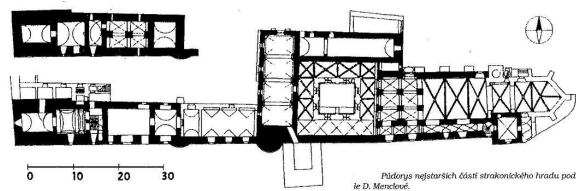
Obr.9 - Strakonice, výsek z katastrální mapy, ze dne 23.5. 2013

Obr.12 - Strakonice, hrad, letecký snímek

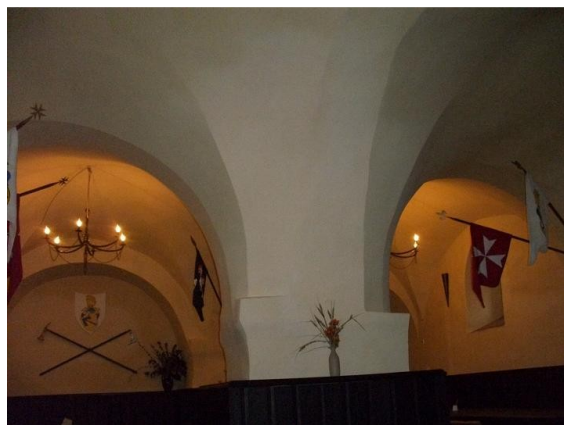
Obr.14 - Strakonice, hradu, půdorys, celek

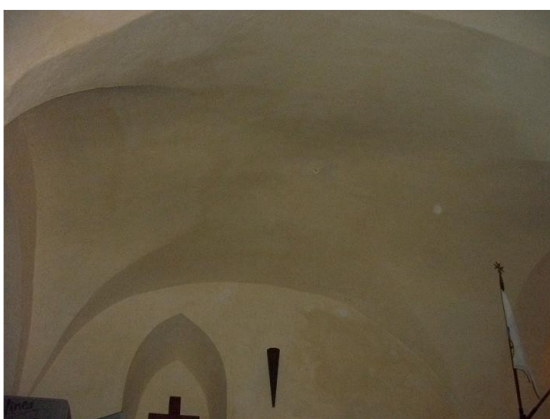
Obr.16 - Strakonice, hrad, půdorys nejstarších částí hradu, dle D. Menclové, nákres

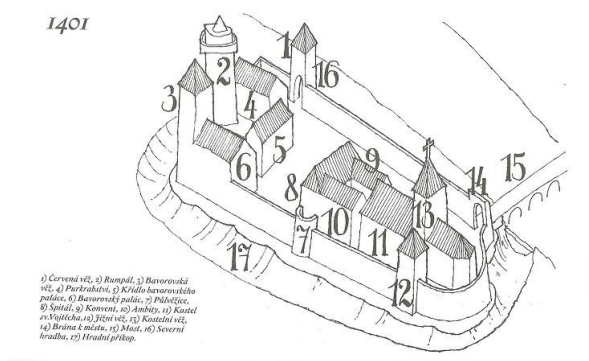
Obr.17 - Strakonice hrad, první třetina 13. století, jihozápadní roh druhého nádvoří, foto autor

Obr.19 - Strakonice, hradní palác, první třetina 13. století, velký sál, střední pilíř, foto autor

Obr.20 - Strakonice, hradní palác, první třetina 13. století, velký sál, detail klenebního pole, foto autor

Obr.31 - Strakonice, hrad, nákres hradu do r.1402

Obr.34 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, západní průčelí tzv. kapitulní síně, foto autor

Obr.35 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, detail klenutí tzv. kapitulní síně, foto autor

Obr.40 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, severní průčelí, foto autor

Obr.41 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, severní průčelí, rozeta, foto autor

Obr.42 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, východní vstupní portál, foto autor

Obr.47 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, pohled z jihu, foto autor

Obr.49 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenební pole pod západní tribunou, foto autor

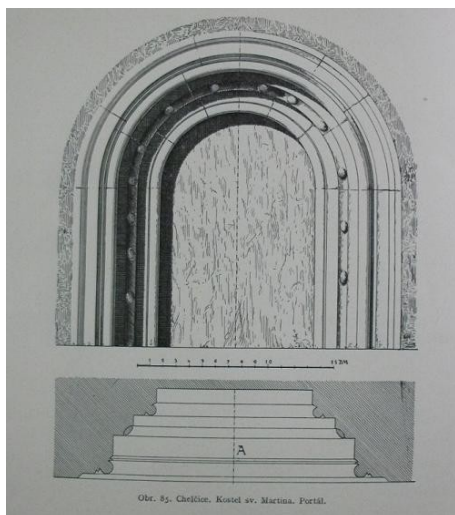
Obr.52 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenutí jižní boční lodi, foto autor

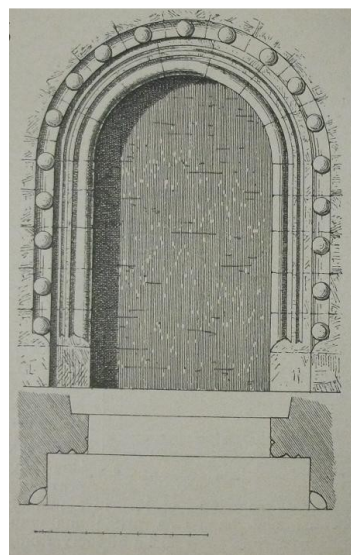
Obr.54 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenutí sakristie, foto autor

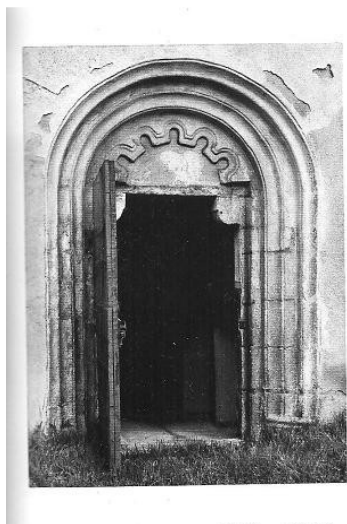
Obr.56 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, portál vedoucí na západní tribunu, foto autor

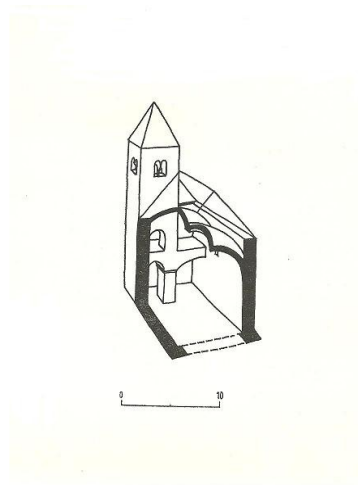
Obr.57 - Chelčice, kostel sv. Martina, kolem 1230, nákres portálu

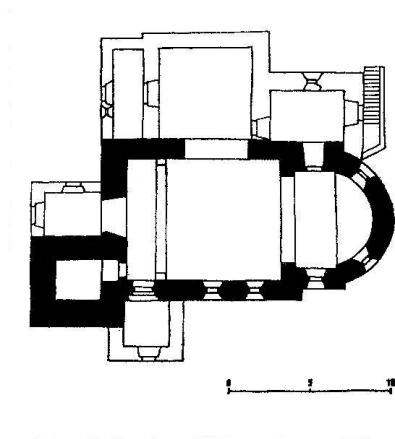
Obr.58 - Vlenice, kostel sv. Petra a Pavla, kolem 1230, nákres portálu

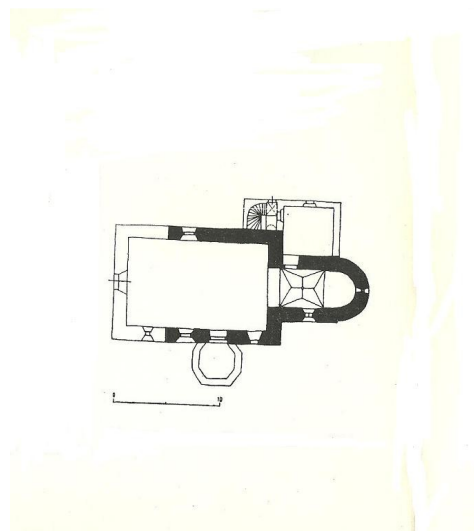
Obr.60 - Kvasňovice, kostel sv. Bartoloměje, kolem r.1230-1240, severní portál II

Obr.64 - Malý Bor, kostel sv. Máří Magdaleny, kolem r. 1240-1230, nákres, řez

Obr.68 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem r.1230, půdorys

Obr.70 - Mouřenec, kostel sv. Mauricia, kolem r. 1230, půdorys

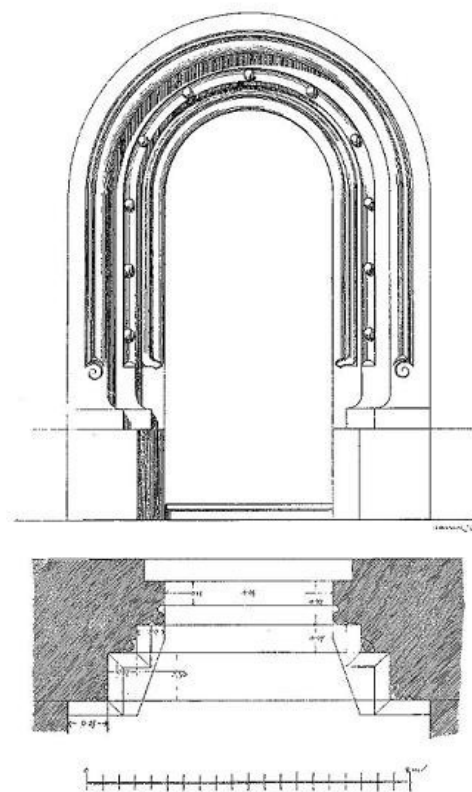
Obr.71 - Nepomuk, bývalý cisterciácký klášter, 40. léta 12. století, portál, foto autor

Obr.73 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, detail portálu

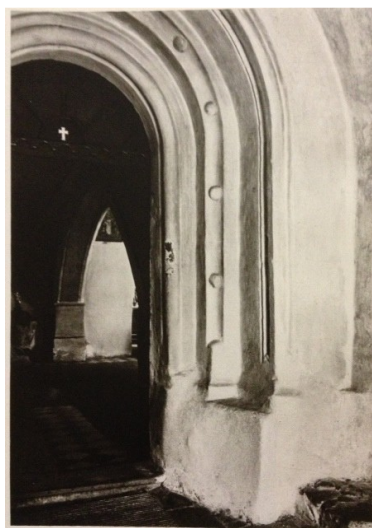

Obr.76 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem 1230, pohled od jihu

Bukovník: Portál kostela.

Obr.81 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem 1230, náčrt portálu

Obr.82 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem r. 1230, jižní portál

Obr.85 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled od jihozápadu, foto autor

Obr.86 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled do kněžiště, foto autor

Obr.91 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled na západní kruchtu, foto autor

Obr.94 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled od severovýchodu, foto autor

Obr.102 - Dobruška, kostel PM, kolem 1220, presbytář, foto autor

Obr.104 - Dobruška, kostel PM, kolem 1220, západní portál, foto autor

Obr.109 - Dobruška, kostel PM, kolem 1220, západní strana, foto autor

Obr.115 - Dobruška, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, pohled z jihu, foto autor

Obr.120 - Dobruška, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, jižní okno věže, foto autor

Obr.122 - Dobruška, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, jižní portál, foto autor

Obr.125 - Předslavice, kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava, kolem poloviny 13. století, západní tribuna, foto autor

Obr.129 - Předslavice, kostel NT a sv. Václava, kolem poloviny 13. století, klenba pole pod věží, foto autor

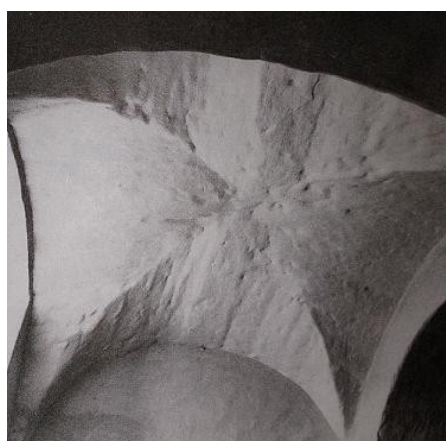
Obr.133 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pohled od severovýchodu, foto autor

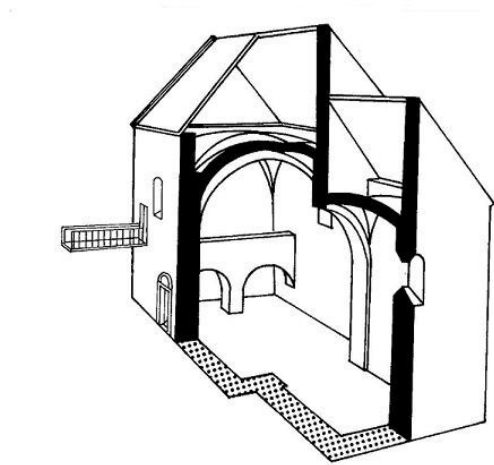
Obr.134 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, západní tribuna

Obr.141 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pilíř nesoucí tribunu

Obr.142 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pole klenby pod tribunou

Obr.143 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, řez stavbou románského kostela

Obr.147 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny,
1.polovina 13.století, pohled od
severovýchodu, foto autor

Obr.150 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny,
1.polovina 13.století, severní stěna, vstup na
tribunu a záklenek portálu, foto autor

Obr.157 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny,
1.polovina 13.století, severní portál, foto
autor

Obr.159 - Zdikovec, kostel sv. Petra a Pavla,
1. polovina 13. století, pohled od jihozápadu,
foto autor

Obr.165 - Zdíkovec, kostel sv. Petra a Pavla,
1. polovina 13. století, západní tribuna, foto
autor

Obr.170 - Zdíkovec, kostel sv. Petra a Pavla,
1. polovina 13. století, západní věž, foto autor

9. Seznam vyobrazení³⁵³

- Obr.1 - Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, řez , nákres
- Obr.4 - Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, foto autor
- Obr.5 - Milevsko, kostel Navštívení Panny Marie, přelom 12.-13. století, pohled na severní stranu, foto autor
- Obr.8 - Milevsko, kostel Navštívení Panny Marie, přelom 12.-13. století, severní portál, foto autor
- Obr.9 - Strakonice, výsek z katastrální mapy, ze dne 23.5. 2013
- Obr.12 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, letecký snímek
- Obr.14 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, půdorys, celek
- Obr.16 - Strakonice, hrad, půdorys nejstarších částí hradu, dle D. Menclové, nákres
- Obr.17 - Strakonice hrad, první třetina 13. století, jihozápadní roh druhého nádvoří, foto autor
- Obr.19 - Strakonice, hradní palác, první třetina 13. století, velký sál, střední pilíř, foto autor
- Obr.20 - Strakonice, hradní palác, první třetina 13. století, velký sál, detail klenebního pole, foto autor
- Obr.31 - Strakonice, hrad, nákres hradu do r.1402
- Obr.34 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, západní průčelí tzv. kapitulní síně, foto autor
- Obr.35 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, detail klenutí tzv. kapitulní síně, foto autor
- Obr.40 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, severní průčelí, foto autor
- Obr.41 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, severní průčelí, rozeta, foto autor
- Obr.42 - Strakonice, hrad, první třetina 13. století, tzv. kapitulní síň, východní vstupní portál, foto autor
- Obr.47 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, pohled z jihu, foto autor

³⁵³ Seznam vyobrazení je číslován dle číslování obrázku ve sledu celého textu této práce, kde jsou vytištěné obrázky v příloze (9. Obrázková příloha) zvýrazněny v hranatých závorkách tučně.

- Obr.49 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenební pole pod západní tribunou, foto autor
- Obr.52 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenutí jižní boční lodi, foto autor
- Obr.54 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, klenutí sakristie, foto autor
- Obr.56 - Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, portál vedoucí na západní tribunu, foto autor
- Obr.57 - Chelčice, kostel sv. Martina, kolem 1230, nákres portálu
- Obr.58 - Volenice, kostel sv. Petra a Pavla, kolem 1230, nákres portálu
- Obr.60 - Kvásňovice, kostel sv. Bartoloměje, kolem r.1230-1240, severní portál
- Obr.64 - Malý Bor, kostel sv. Máří Magdaleny, kolem r. 1240-1230, nákres, řez
- Obr. 68 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem r.1230, půdorys
- Obr.70 - Mouřenec, kostel sv. Mauricia, kolem r. 1230, půdorys
- Obr.71 - Nepomuk, bývalý cisterciácký klášter,40. léta 12. století, portál, foto autor
- Obr.73 -Strakonice, hrad-kostel sv. Prokopa, první třetina 13. století, detail portálu
- Obr.76 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem 1230, pohled od jihu
- Obr.81 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem 1230, nákres portálu
- Obr.82 - Bukovník, kostel sv. Václava, kolem 1230, jižní portál
- Obr.85 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled od jihozápadu, foto autor
- Obr.86 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled do kněžiště, foto autor
- Obr.91 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled na západní kruchtu, foto autor
- Obr.94 - Čejetice, kostel sv. Havla, polovina 13. století, pohled od severovýchodu, foto autor
- Obr.102 - Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie, kolem 1220, presbytář, foto autor
- Obr.104 - Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie, kolem 1220, západní portál, foto autor

- Obr.109 - Dobrš, kostel Zvěstování Panny Marie, kolem 1220, západní strana, foto autor
- Obr.115 - Dobrš, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, pohled z jihu, foto autor
- Obr.120 - Dobrš, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, jižní okno věže, foto autor
- Obr.122 - Dobrš, kostel sv. Jana a Pavla, kolem 1220, jižní portál, foto autor
- Obr.125 - Předslavice, kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava, kolem poloviny 13. století, západní tribuna, foto autor
- Obr.129 - Předslavice, kostel Nejsvětější Trojice a sv. Václava, kolem poloviny století, klenba pole pod věží, foto autor
- Obr.133 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pohled od severovýchodu, foto autor
- Obr.134 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, západní tribuna
- Obr.141 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pilíř nesoucí tribunu
- Obr.142 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, pole klenby pod tribunou
- Obr.143 - Radomyšl, kostel sv. Martina, 2.polovina 12. století, řez stavbou románského kostela
- Obr.147 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny, 1. polovina 13.století, pohled od severovýchodu, foto autor
- Obr.150 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny, 1. polovina 13.století, severní stěna, vstup na tribunu a záklenek portálu, foto autor
- Obr.157 - Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny, 1. polovina 13.století, severní portál, foto autor
- Obr.159 - Zdikovec, kostel sv. Petra a Pavla, 1. polovina 13. století, pohled od jihozápadu, foto autor
- Obr.165 - Zdikovec, kostel sv. Petra a Pavla, 1. polovina 13. století, západní tribuna, foto autor
- Obr.170 - Zdikovec, kostel sv. Petra a Pavla, 1. polovina 13. století, západní věž, foto autor

10. Seznam použité literatury

- ANGENENDT 1997 — Arnold ANGENENDT: Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. München 1997²
- ANTONÍN 2012 — Robert ANTONÍN: České země za posledních Přemyslovců. Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii. Praha 2012
- BACKMUND 1971 — Norbert BACKMUND: Windberg. Eine Führer durch Geschichte und Kunst. Windberg-Ottobeuren 1971
- BACHMANN 1941a — Erich BACHMANN: Kunstlandschaften im romanischen Kleinkirchenbaum Deutschlands. In: Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 8. Berlin 1941, 159sq.
- BACHMANN 1941b — Erich BACHMANN: Sudetenländische Kunsträume im 13. Jahrhundert. Brünn-Leipzig 1941
- BAUMGARTEN/LEGNER 1985 — Jörg H. BAUMGARTEN / Anton LEGNER (ed.): Ornamenta Ecclesiae: Kunst und Künstler der Romanik in Köln. 3. Teil. Köln 1985
- BAUMGARTEN/LEGNER 1985 — Jörg H. BAUMGARTEN / Anton LEGNER (ed.): Ornamenta Ecclesiae: Kunst und Künstler der Romanik in Köln. 1. Teil. Köln 1985
- BAUMGARTEN/LEGNER 1985 — Jörg H. BAUMGARTEN / Anton LEGNER (ed.): Ornamenta Ecclesiae: Kunst und Künstler der Romanik in Köln. 2. Teil. Köln 1985
- BĚLOHLÁVEK/HRADEC 1930a — Václav BĚLOHLÁVEK / Josef HRADEC: Dějiny českých křížovníků s červenou hvězdou I. Praha 1930
- BĚLOHLÁVEK/HRADEC 1930b — Václav BĚLOHLÁVEK / Josef HRADEC: Dějiny českých křížovníků s červenou hvězdou II. Praha 1930
- BENEŠOVSKÁ 2009 — Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Architektura. Praha 2009
- BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/DRAGOUN 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Zdeněk DRAGOUN: Deset století architektury. Architektura románská. Praha 2001

- BERANOVÁ/LUTOVSKÝ 2009 — Magdalena BERANOVÁ / Michal LUTOVSKÝ: Slované v Čechách: archeologie 6.-12. století. Praha 2009
- BIEDROŃ 1994 — A. BIEDROŃ: Problematyka jednonawowego kościoła z protokątnym prezbiterium we wczesnym średnowieczu. Geneza i znaczenie. Problematik der Einschiffskirche mit orthogonale Chorraum im frühen Mittelalter. Genese und Bedeutung. In: Studia Lednickie 3. Warszawa 1994, 69–114
- BINDIDING/UNTERMANN 1985 — Günter BINDING / Matthias UNTERMANN: Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland. Darmstadt 1985
- BIRMBAUMOVÁ 1933 — Alžběta BIRMBAUMOVÁ: Stavební vývoj hradu a města Strakonice. In: ŠIMEK/POLÍVKA/DBALÝ 1933, 141–155
- BIRMBAUMOVÁ 1947a — Alžběta BIRMBAUMOVÁ: Město Strakonice. Praha 1947
- BIRMBAUMOVÁ 1947b — Alžběta BIRMBAUMOVÁ: Strakonický hrad. Praha 1947
- BIRMBAUMOVÁ 1947c — Alžběta BIRMBAUMOVÁ: Volyně, Čestice, Dobš. Praha 1947
- BIRNBAUM 1929 — Vojtěch BIRNBAUM: Románské emporové kostely v Čechách. In: Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádl. Praha 1929, 49–60
- BOHÁČ 1973 — Zdeněk BOHÁČ: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In: Československý časopis historický 21. Praha 1973, 369–388
- BRANIŠ 1892 — Josef BRANIŠ: Dějiny středověkého umění v Čechách I. Praha 1892
- BRANIŠ 1896 — Josef BRANIŠ: Kostely s věží mezi lodí a presbytáři. In: Method 22. Praha 1896, 97–98
- BRANIŠ 1900 — Josef BRANIŠ: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 8. Politický okres Budějovicko. Praha 1900
- BRANIŠ 1909 — Josef BRANIŠ: Obrazy z dějin jihočeského umění. Praha 1909
- BRAUN 1968 — Vladimír BRAUN: Památky strakonického okresu. Základní údaje ke státnímu seznamu nemovitých kulturních památek strakonického okresu. Strakonice 1968
- BUBEN 1993 — Milan M. BUBEN: Řád Maltézských rytířů v historii a současnosti. Praha 1993

- BUBEN 2002 — Milan M. BUBEN: Encyklopedia řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. Díl 1. Řády rytířské a křížovníci. Praha 2002
- BUCHOWIECKI 1962 — Walter BUCHOWIECKI: Die Baukunst. In: Romanische Kunst in Österreich. BUCHOWIECKI/BALDASS/MRAZEK 1962
- BUCHOWIECKI/BALDASS/MRAZEK 1962 — Walter BUCHOWIECKI / Petr von BALDASS / Wilhelm MRAZEK: Romanische Kunst in Österreich. Wien-Hannover-Bern 1962
- CECHNER 1913 — Antonín CECHNER: Soupis památek uměleckých a historických v království Českém. Politický okres Rakovnícko II 39. Praha 1913, 306–308
- CÍLEK 2003 — Václav CÍLEK: Střední Čechy. Příroda, člověk a krajina. Praha 2003
- CÍLEK 2008 — Václav CÍLEK: Dýchat s ptáky. Obyčejné texty o světle paměti, pravdě oblaků a útěše míst. Praha 2008
- CÍLEK 2009 — Václav CÍLEK: Krajina z druhé strany. Praha 2009
- CÍLEK 2012 — Václav CÍLEK: Prohlédni si tu zemi. Praha 2012
- CVRČEK 1989 — Jan Zdeněk CVRČEK: Strakonice: Město, lidé, osudy. Strakonice 1989²
- DENKSTEIN/MATOUŠ 1953 — Vladimír DENKSTEIN / František MATOUŠ: Jihočeská gotika. Praha 1953
- DOKOUPIL/NEUMANN/RIEDL/VESELÝ 1957 — Zdeněk DOKOUPIL / Pavel NEUMANN / Dušan RIEDL / Ivan VESELÝ (ed.): Historické zahrady v Čechách a na Moravě. Praha 1957, 16
- DUBSKÝ 1921a — Bedřich DUBSKÝ: Strakonicko v hradištní době. Hradištní osady u Strakonice. In: Památky archeologické 32. Praha 1921, 232–235
- DUBSKÝ 1921b — Bedřich DUBSKÝ: Předhistorie Strakonicka. Strakonice 1921
- DUBSKÝ 1925a — Bedřich DUBSKÝ: Pohřebiště z první doby křesťanské u Droužetic na Strakonicku. In: Památky archeologické 34. Praha 1925, 210
- DUBSKÝ 1925b — Bedřich DUBSKÝ: Nález římské mince a ostruhy u Strakonice. In: Památky archeologické 34. Praha 1925, 468
- DUBSKÝ 1928 — Bedřich DUBSKÝ: Slovanský kmen na střední Otavě. Řepice 1928

- DUBSKÝ 1932 — Bedřich DUBSKÝ: Slovanské žárové mohyly na Strakonicku. In: Památky archeologické 36. Praha 1932
- DURDÍK 1978 — Tomáš DURDÍK: Nástin vývoje českých hradů. In: Archeologia historica 3. Brno 1978, 41–52
- DURDÍK 1985 — Tomáš DURDÍK: K počátkům a středověké stavební podobě hradu v Blatné. In: Archeologia historica 10. Praha 1985, 283–295
- DURDÍK 1999 — Tomáš DURDÍK: Encyklopedie českých hradů. Praha 1999
- DURDÍK 2005 — Tomáš DURDÍK: Encyklopedie českých hradů. Praha 2005⁶, 271–272
- DURDÍK/ADÁMEK/FRÖLICH/CHOTĚBOR 1998 — Tomáš DURDÍK / Jan ADÁMEK / Jiří FRÖLICH / Petr CHOTĚBOR: Vybrané středověké památky Prácheňska. Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností, sv. 6. Praha 1998
- DVOŘÁKOVÁ/MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1956 — Vlasta DVOŘÁKOVÁ /Anežka MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ: Nástěnné malby johanitské komendy ve Strakonících. In: Umění 4. Praha 1956, 273–304.
- EDEL 1992 — Tomáš EDEL: Blahoslavená Zdislava a řád sv. Jana Jeruzalémského. In: Zprávy památkové péče 10. Praha 1992, 28–30
- FIALA 1927 — Karel FIALA: Zbytky kaple románské v zámku blatenském. In: Památky archeologické 35. Praha 1927, 589–596
- FIALA 1954 — Zdeněk FIALA: Komorník a podkomoří. Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 15. století. In: Sborník historický 2. Praha 1954, 57–82
- FIALA 1955 — Zdeněk FIALA: Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století. In: Sborník historický 3. Praha 1955, 64–88
- FIALA 1957 — Zdeněk FIALA: Předmluva k vydání Vincenciova a Jerlochova letopisu. Praha 1957
- FIALA 1967 — Zdeněk FIALA: Die Organisation der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts. In: Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit. Wiesbaden 1967, 133–143
- FIALA 1975 — Zdeněk FIALA: Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310. Praha 1975²
- FIBICH/DURDÍK 2011 — Ondřej FIBICH /Tomáš DURDÍK: Rytíři svatého Jana a jejich hrad ve Strakonících. Strakonice 2011

- FIBICHOVÁ 1994 — Eva FIBICHOVÁ (ed.): Keltové – podivuhodný lid (kat.výst.). Jemnice u Strakonice 1994
- FRYNTA/CHOTĚBOR 1975 — Zdenek FRYNTA / Petr CHOTĚBOR: Skupina venkovských kostelů s koutovou věží ve středních Čechách. In: Architektura ČSR 34. Praha 1975, 277– 279
- GREUBER 1871 — Bernard GREUBER: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I. Wien 1871
- GRÖBER 1925 — Karl GRÖBER: Die Kunstdenkmäler von Bayern. In: Niederbayern 12. München 1925
- HADRAVOVÁ 2010 — Zuzana HADRAVOVÁ: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Jiníně (bakalářská práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2010
- HAHN 1957 — Hanno HAHN: Die frühe Kirchenbaukunst der Zisterzienser. Untersuchungen zur Baugeschichte von Kloster Eberbach im Rheingau und ihren europäischen Analogien im 12. Jahrhundert. Berlin 1957
- HARTL 1993 — Josef HARTL: Čestice sedmsetpadesátileté. Strakonice 1993
- HEJNA 1971 — Antonín HEJNA: Nejnovější objevy románské sakrální architektury v Čechách. In: Archeologické rozhledy 32. Praha 1981, 636–648
- HEJNA 1978 — Antonín HEJNA: Strakonice. In: Výzkumy v Čechách 1975, 86, č.241. Praha 1978
- HEJNA 1985 — Antonín HEJNA: Archeologický průzkum areálu hradu ve Strakonici, in: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2, České Budějovice 1985, 75–86
- HEROUT 2002 — Jaroslav HEROUT: Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů. Praha 2002³
- HLAVÁČEK 1972 — Ivan HLAVÁČEK: Český panovník a jižní Čechy v době předhusitské. In: Jihočeský sborník historický 41. České Budějovice 1972, 1–18
- HLAVÁČKOVÁ 1969 — Eva HLAVÁČKOVÁ: Hrad v Písku v rámci písecké-zvíkovské stavební hutě (diplomová práce na filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 1969
- HLEDÍKOVÁ 2007 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia. In: Colloquia mediaevalia Pragensia 8. Praha 2007, 23–32

- HOSTAŠ/VANĚK 1900 — Karel HOSTAŠ / Ferdinand VANĚK: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 12. Politická okres sušický. Praha 1900, 67–68
- HRDINA/ZILYNSKÁ 2007 — Jan HRDINA / Blanka ZILYNSKÁ: Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Praha 2007
- HRUBÝ 1916 — František HRUBÝ: Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. Století a jeho poměr k státu. In: Český časopis historický 22. Praha 1916, 17–53, 257–287, 385–421
- HRUBÝ 1917 — František HRUBÝ: Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. Stol. a jeho poměr ke státu. In: Český časopis historický 23. Praha 1917, 38–73
- HULE 2009 — Jan HULE: Nástěnné malby v bývalé johanitské komendě a kostele sv. Prokopa ve Strakonici (bakalářská práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2009
- CHARVÁT 1992 — Petr CHARVÁT: Notes on the Social Structure of Bohemia in the 11th–12th Century. In: Památky archeologické 83. Praha 1992, 372–384
- CHOTĚBOR 1982 — Petr CHOTĚBOR: K situaci a stavební podobě vesnických feudálních sídel. In: Archaeologia historica 7. Praha 1982, 357–366
- CHVOJKA/MĚŘINSKÝ/ KLÁPŠTĚ 2009 – Ondřej CHVOJKA / Zdeněk MĚŘINSKÝ / Jan KLÁPŠTĚ (ed.): Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. In: Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque. Brno 2009
- JAN/JESENSKÝ 1996 — Libor JAN / Vít JESENSKÝ: K funkci a stavební podobě johanitských komend na Moravě. In: Průzkumy památek I. Praha 1996, 75–86
- KADLEC 1991 — Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin 1. Praha 1991
- KADLEC 1993a — Jaroslav KADLEC: Dějiny katolické církve I. Olomouc 1993³
- KADLEC 1993b — Jaroslav KADLEC: Dějiny katolické církve II. Olomouc 1993³
- KAŠIČKA 1983 — František KAŠIČKA: K počátkům středověké architektury v jihozápadních Čechách. Radomyšl u Strakonice. In: Umění 31. Praha 1983, 193–213
- KAŠIČKA 1984 — František KAŠIČKA: Tvrze středních Čech. Praha 1984

- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Archeologický a stavební průzkum areálu kostela sv. Martina v Radomyšli. In: Památková péče 33. Praha 1973, 105–116
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1983 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Radomyšl. Proměny městečka. Strakonice 1983
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1985 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků. Praha 1985
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1986 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Strakonice 1986
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1990 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Tvrze a hrádky na Prachaticku. Prachatice 1990
- KAŠIČKA/NECHVÁTAL/DURDÍK 1995 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL / Tomáš DURDÍK: Hrad, hrádky a tvrze na Písecku. Písek 1995
- KAVKA 1966 — Josef KAVKA: Zlatý věk růží. České Budějovice 1966
- KLÁPŠTĚ 2010 — Jan KLÁPŠTĚ: Boemia plena est ecclesiis et religione divina. In: STUDNIČKOVÁ 2010, 217–227
- KLÁPŠTĚ 2012 — Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2012²
- KOSMAS 2005 — KOSMAS: Kosmova kronika česká. Praha 2005⁷
- KOSMAS 2012 — KOSMAS: Kosmova kronika česká. Praha 2012⁶
- KOTLÁROVÁ 2002 — Simona KOTLÁROVÁ: Strakonický hrad. Stavebně historický vývoj. In: STRAKONICE 2002, 139–147
- KOTLÁROVÁ 2004 — Simona KOTLÁROVÁ: Bavorové erbu střely. České Budějovice 2004
- KRUMPHANZLOVÁ 1971 — Zdenka KRUMPHANZLOVÁ: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických výzkumů. In: Památky archeologické 62. Praha 1971, 406–456
- KUBÍN 2010 — Petr KUBÍN 2010 (ed.): Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Saint Wenceslas. On the 1100th Anniversary of the Birth of Duke Wenceslas the Saint. Praha 2010
- KUBÍN 2011 — Petr KUBÍN (ed.): Sedm přemyslovských kultů. Seven Přemyslid Cults. Praha 2011

- KUČA 2008 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 7. díl (Str-U). Praha 2008, 52–72
- KUDRNÁČ 1993 — Jaroslav KUDRNÁČ: Zlatá stezka ve vztahu k těžbě drahého kovu v jižních Čechách. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 8. České Budějovice 1993, 53–63
- KUCHYNKA 1890 — Rudolf KUCHYNKA: Kostel sv. Václava v Bukovnici. in: Method 16. Praha 1890, 136–137
- KUCHYNKA 1892 — Rudolf KUCHYNKA: Kostel sv. Mauricia v Modřenci. In: Method 18. Praha 1892, 85–86
- KUCHYNKA 1893a — Rudolf KUCHYNKA: Kaple sv. Jana a Pavla v Dobříši. In: Method 19. Praha 1893, 25–26
- KUCHYNKA 1893b — Rudolf KUCHYNKA: Kostel Zvěstování Panny Marie v Dobříši. In: Method 19. Praha 1893, 26–27
- KUCHYNKA 1893c — Rudolf KUCHYNKA: Kostel Jana Křtitele v Čestlicích. In: Method 19. Praha 1893, 85–86
- KUCHYNKA 1893d — Rudolf KUCHYNKA: Kostel sv. Petra a Pavla v Malém Ždíkově. In: Method 19. Praha 1893, 86–87
- KUCHYNKA 1893e — Rudolf KUCHYNKA: Kostel sv. Bartoloměje v Kvášňovicích. In: Method 19. Praha 1893, 134
- KUCHYNKA 1893f — Rudolf KUCHYNKA: Kostel sv. Petra a Pavla ve Volenicích. In: Method 19. Praha 1893, 134–135
- KUTHAN 1967 — Jiří KUTHAN: Johanitská komenda ve Strakoniciích v raném středověku. In: Jihočeský sborník historický 36. České Budějovice 1967, 117–129, 165–174
- KUTHAN 1969 — Jiří KUTHAN: Architektura strakonické huti – sféra jejího vlivu v období 1220–1240. In: Jihočeský sborník historický 38. České Budějovice 1969, 121–129
- KUTHAN 1975 — Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha 1975
- KUTHAN 1977 — Jiří KUTHAN: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, České Budějovice 1977
- KUTHAN 1983 — Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách, K problematice cisterciácké stavební tvorby. Praha 1983

- KUTHAN 1993 — Jiří KUTHAN: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš. Vimperk 1993
- KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk 1994
- KVĚT 1948 — Jan KVĚT: Praha románská. Praha 1948
- KVĚT 2003 — Radan KVĚT: Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků. Praha 2003
- LEGNER 1985 — Anton LEGNER (ed.): Ornamenta Ecclesiae: Kunst und Künstler der Romanik 1. Köln 1985
- LEHNER 1903 — Ferdinand J. LEHNER: Hrad Strakonice s klášteřem sv. Vojtěcha. In: Method 29. Praha 1903, 21–24
- LÍBAL 1948 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948
- LÍBAL 1974 — Dobroslav LÍBAL: Recenze knihy A. Merhautové, Raně středověká architektura v Čechách. In: Umění 22. Praha 1974, 160–175
- LÍBAL/HEROUTOVÁ/VILÍMKOVÁ 1967 — Dobroslav LÍBAL / Marie HEROUTOVÁ / Milada VILÍMKOVÁ: Strakonický hrad. Stavebně historický průzkum. Pasport SÚRPMO. Nепublikovaný rukopis. Praha 1967
- LIFKA 1993 — Bohumír LIFKA: RADOMYŠL. Dějiny jihočeského městečka a jeho okolí. Radomyšl 1993
- LUDIKAR 1878 — August Česlav LUDIKAR: O řádu maltézském se zvláštním zřetelem na Čechy. Klatovy 1878
- LUTOVSKÝ 2006 — Michal LUTOVSKÝ: Po stopách prvních Přemyslovců II. Léta krize a obnovy (972 – 1012). Od Boleslava po Jaromíra. Praha 2006
- LUTOVSKÝ 2007 — Michal LUTOVSKÝ: Po stopách posledních Přemyslovců I. Zrození státu (872 – 972). Od Bořivoje I. po Boleslava I. Praha 2007
- LUTOVSKÝ 2008 — Michal LUTOVSKÝ: Po stopách posledních Přemyslovců III. Správa země (1012-1055). Od Oldřicha po Břetislava I. Praha 2008
- LUTOVSKÝ 2011 — Michal LUTOVSKÝ: Jižní Čechy v raném středověku: slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem. České Budějovice 2011
- LUTOVSKÝ/MICHÁLEK 1998 — Michal LUTOVSKÝ / Jan MICHÁLEK: Raně středověké sídlištní objekty ze Strakonice. Ke slovanskému osídlení středního

Pootaví. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11. České Budějovice 1998, 52–58

- MACEK 2001 — Petr MACEK: Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Praha 2001²
- MAGIRIUS 2010 - Heinrich MAGIRIUS: Forschungsstand und neue Ergebnisse zur Baugeschichte von Klöstern der Benediktiner und Benediktinerinnen des 12. und 13. Jahrhunderts in Obersachsen. In: STUDNIČKOVÁ 2010. Praha 2010, 22–36
- MAREŠ/SEDLÁČEK 1913 — František MAREŠ / Jan SEDLÁČEK: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 38. Politický okres prachatický. Praha 1913
- MARTAN 1993 — Alois MARTAN: Restaurování středověkých nástěnných maleb v kapitulní síni v ambitech z konce 13. století až 4. čtvrtiny 15. století a průzkum v kostele sv. Prokopa ve Strakonici. In: Umění 42. Praha 1993, 262–266
- MENCL 1939 — Václav MENCL: Románská architektura v zemích českých. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1937 a 1938. Praha 1939, 19sq.
- MENCL 1941 — Václav MENCL: Výkop nepomuckého kláštera. In: Zprávy památkové péče 5. Praha 1941, 81sq.
- MENCL 1950 — Václav MENCL: Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, Zprávy památkové péče 10, Praha 1950, 1–24
- MENCL 1958 — Václav MENCL: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách. In: Zprávy památkové péče 18. Praha 1958, 133–146
- MENCL 1959 — Václav MENCL: Architektura předrománských Čech. In: Umění 7. Praha 1959, 333–353
- MENCL 1960a — Václav MENCL: Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In: Zprávy památkové péče 20. Praha 1960a, 8–26, 112–153
- MENCL 1960b — Václav MENCL: Vývoj okna v architektuře českého středověku. In: Zprávy památkové péče 20. Praha 1960b, 181–232
- MENCL 1965 — Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře. In: Umění 13, Praha 1965, 29–62
- MENCL 1974 — Václav MENCL: České středověké klenby. Praha 1974
- MENCL/BENEŠOVSKÁ/SOUKUPOVÁ 1978 — Václav MENCL / Klára BENEŠOVSKÁ / Helena SOUKUPOVÁ: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň 1978

- MENCLOVÁ 1953 — Dobroslava MENCLOVÁ: Blatná. Státní hrad, město a okolí. Praha 1953
- MENCLOVÁ 1972 — Dobroslava MENCLOVÁ: České hrady I. Praha 1972
- MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971
- MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1983 — Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha 1983
- MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1985 — Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Ideové proudy v českém umění 12. století. Praha 1985
- MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1954 — Anežka MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ: K otázce historismu pozdního středověku. In: Umění 2. Praha 1954, 70–71
- MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1955 — Anežka MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ: K vývoji románských centrálních staveb v Čechách. In: Umění 3. Praha 1955, 128–129
- MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ 1966 — Anežka MERHAUTOVÁ-LIVORNOVÁ: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966
- MICHÁLEK 1987 — Jan MICHÁLEK: Několik mladohradištních až raně středověkých pohřebišť ze Strakonicka. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 4. České Budějovice 1987, 23–35
- MICHÁLEK 1994 — Jan MICHÁLEK: Keltové na Strakonicku. In: FIBICHOVÁ 1994, 2–6
- MICHÁLEK 1999 — Jan MICHÁLEK: Sídliště ze starší až mladší doby římské u Přešťovic, okr. Strakonice. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12. České Budějovice 1999, 33–60
- MICHÁLEK 2002 — Jan MICHÁLEK: Město Strakonice a nejbližší okolí v pravěku až raném středověku. In: Vlastivědný sborník Strakonice 1. Kapitoly z historie. Strakonice 2002, 3–39
- MICHÁLEK 2008 — Jan MICHÁLEK: Pravěké nálezy v areálu národní kulturní památky Strakonický hrad. Archeologické výzkumy a nálezy v letech 1937–2006. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 21, České Budějovice 2008, 259–275
- MICHÁLEK/FRÖLICH 1979 — Jan MICHÁLEK / Jiří FRÖLICH: Archeologické památky v okrese Strakonice. Strakonice 1979

- MICHÁLEK/FRÖLICH 1988 — Jan MICHÁLEK / Jiří FRÖLICH: Mladohradištní pohřebiště ve Strakonících. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 5. České Budějovice 1988, 95–108
- MUDRA/OTTOVÁ 2006 - Aleš MUDRA / Michaela OTTOVÁ (ed.): Ars videndi. Professori Jaromír Homolka ad honorem. Praha 2006
- MUK/REICHERTOVÁ 1972 — Jan MUK / Květa REICHERTOVÁ: Stavební a archeologický výzkum v kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích. In: Památková péče 32. Praha 1972, 218–226, 253–255
- NECHVÁTAL 1999 — Bořivoj NECHVÁTAL: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha 1999
- NEUWIRTH 1888 — Josef NEUWIRT: Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden. Praha 1888
- NIKOLLE 2010 — David NICOLLE: Rytíři řádu johanitů. Brno 2010
- NOVÁK 2011 — Ladislav NOVÁK: Obec Bukovník. Klatovy 2011
- NOVOTNÝ 1937 — Václav NOVOTNÝ: České dějiny I–V. Praha 1937
- NOVÝ 1972 — Rostislav NOVÝ: Přemyslovský stát 11. a 12. století. Praha 1972
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1998 — OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 11. Praha 1998
- PAVELEC 1999 — Petr PAVELEC: Nástěnná malba kola štěstěny v komnatě Strakonického hradu. In: Umění 47. Praha 1999, 169–174
- PECHOVÁ 1970 — Oliva PECHOVÁ: Nález středověkých nástěnných maleb v Dobrši. In: Památková péče 30. Praha 1970, 110–112
- PODLAHA 1911 — Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 35. Politický okres benešovský. Praha 1898
- PODLAHA/ŠITTLER 1898a — Antonín PODLAHA / E. ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 3. Politický okres sedlčanský. Praha 1898
- PODLAHA/ŠITTLER 1898b — Antonín PODLAHA / E. ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 5. Politický okres milevský. Praha 1898
- POCHE 1933 — Emanuel POCHE: Strakonický hrad a jeho malířská výzdoba. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin a umění za rok 1932. Praha 1933
- POCHE 1977 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 1. Praha 1977

- POCHE 1978 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 2. Praha 1978
- POCHE 1980 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 3. Praha 1980
- POCHE 1982 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 4. Praha 1982
- POLC 1973 — Jaroslav, V. POLC: Církevní správa v Čechách do pol. 14. století. In: Tisíc let pražského biskupství 973–1973. Řím 1973, 17–60
- POLC 1999 — Jaroslav, V. POLC: Česká církev v dějinách. Praha 1999
- POŘÍZKA 1990 — Jiří POŘÍZKA: Maltézští rytíři u nás. Brno 1990
- POŘÍZKA 2008 — Jiří POŘÍZKA: Řád maltézských rytířů. Z Palestiny na Via Condotti. Praha 2008
- PROFOUS 1947 — Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I. Praha 1947
- PROFOUS 1949 — Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II. Praha 1949
- PROFOUS 1951 — Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny III. Praha 1951
- PROFOUS 1954 — Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I. Praha 1954²
- PROFOUS/SVOBODA 1957 — Antonín PROFOUS / Jan SVOBODA: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV. Praha 1957
- RADOVÁ–ŠTIKOVÁ 1983a — Milada RADOVÁ–ŠTIKOVÁ: Poznámky k dosavadnímu datování některých raných kostelů v Čechách. In: Sborník NM v Praze, A-Historie 37. Praha 1983, 117–128
- RADOVÁ–ŠTIKOVÁ 1983b — Milada RADOVÁ–ŠTIKOVÁ: Předrománská a románská architektura Středočeského kraje. Praha 1983
- RADOVÁ–ŠTIKOVÁ 1986 — Milada RADOVÁ–ŠTIKOVÁ: Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů. In: Umění 34. Praha 1986, 441–450
- RAZÍM/MACEK — Vladislav RAZÍM / Petr MACEK (ed.): Zkoumání historických staveb. Praha 2012
- RICHTER 1932 — Václav RICHTER: Maltézský kostel P. Marie na Malé straně v Praze ve středověku. In: Památky archeologické 38. Praha 1932, 40–62
- ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006

- ROYT/OTTOVÁ/MUDRA 2005 – Jan ROYT / Michaela OTTOVÁ / Aleš MUDRA(ed.): Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium. Sborník k poctě Jiřího Kuthana. Praha 2005
- RULÍŠEK 2005 — Hynek RULÍŠEK: Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie. Hluboká nad Vltavou 2005
- ŘÍČAN/MOLNÁR 1973 — Rudolf ŘÍČAN / Amedeem MOLNÁR: Dvanáct století církevních dějin. Praha 1973
- SACHS/NEUMANN 1973 — Hannelore SACHS / Helga NEUMANN: Christliche Ikonographie in Stichworten. Leipzig 1973
- SASSE 1982 — Barbara SASSE: Die Sozialkultur Böhmens in der Frühzeit. Historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.-12. Jahrhundert. In: Berliner historische Studien 7. Germania Slavica 4. Berlin 1982
- SAUER 1902 — Joseph SAUER: Symbolik des Kirchengebäudes. Freiburg im Breisgau 1902
- SEDLÁČEK 1997 — August SEDLÁČEK: Hrady, zámky a tvrze království českého XI, Prácheňsko. Praha 1997 (fotoreprint původního vydání Praha 1897)
- SEDLÁČEK 1998 — August SEDLÁČEK: Místopisný slovník historický království českého. Praha 1998 (fotoreprint původního vydání, Praha 1909)
- SKLENÁŘ 2005 — Karel SKLENÁŘ: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha 2005
- SKOPAL 1993 — Michael SKOPAL: Založení komendy johanitů na Malé Straně. In: Pražský sborník historický 26. Praha 1993, 7–36
- SKŘIVÁNEK 1998 — František SKŘIVÁNEK: Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás, Praha 1998²
- SLÁMA 1983 — Jiří SLÁMA: Přínos archeologie k poznání počátků českého státu. In: Sborník Národního muzea v Praze 37. Praha 1982, 159–169
- SLÁMA 1987 — Jiří SLÁMA: K počátkům hradske organizace v Čechách. In: Typologie raně feudálních slovanských států. Praha 1987, 175–190
- SOMMER 1840 — Johann Gottfried SOMMER: Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Bd. 8, Prachiner Kreis. Praha 1840
- SOMMER 1982a — Petr SOMMER: K postihnutelnosti termínu ecclesia a capella v archeologických pramenech. In: Archeologia historica 7. Praha 1982, 453–469

- SOMMER 1982b — Petr SOMMER: Postavení církve v procesu tvorby a upevňování středověkého státu v Čechách. In: Metodologické problémy československé archeologie. Praha 1982, 121–126
- SOMMER 1989 — Petr SOMMER: K poznání české církevní hmotné kultury 13. století. In: Archeologia historica 14. Praha 1989, 53–63
- SOMMER 1996 — Petr SOMMER: Christianizace střední Evropy a archeologické prameny. In: Slavia antiqua 37. Praha 1996, 137–145
- SOMMER 2000 — Petr SOMMER: Heidnische und christliche Normen im Konflikt – Die Voestellungswelt der böhmischen Gesellschaft im frühen Mittelalter. In: Prozesse der Normbildung und Normveränderung im mittelalterlichen Europa. Stuttgart 2000, 161–186
- SOMMER 2001 — Petr SOMMER: Začátky křesťanství v Čechách, kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha 2001
- SOMMER 2006 — Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha 2006
- SOMMER 2007 — Petr SOMMER: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve. Praha 2007
- SOMMER 2010 — Petr SOMMER: České křesťanství doby knížete Václava. In: KUBÍN 2010, 65–80
- SOMMER/TŘEŠTÍK/ŽEMLIČKA 2009 — Petr SOMMER / Dušan TŘEŠTÍK / Josef ŽEMLIČKA: Přemyslovci. Budování českého státu. Praha 2009
- SOUKUP 1910 — Jan SOUKUP: Soupis památek historických a uměleckých království českého 33. Politický okres Písecky. Praha 1910
- STRAKONICE 2002 — KOLEKTIV AUTORŮ: Strakonice. Vlastivědná sborník I. Kapitoly z historie. Strakonice 2002
- STUDNIČKOVÁ 2010 — Milada STUDNIČKOVÁ (ed.): Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Praha 2010
- STUTZ 1895 — Ulrich STUTZ: Die Eigenkirche als Element des mittelalterlichen germanischen Kirchenrechts. Freiburg 1895
- SUČKOVÁ/ABUŠINOV 2005 — Kateřina SUČKOVÁ / Roman ABUŠINOV: Staroslovanské hrady. Slovanská hradiště v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Kamenný klíč. Příbram 2005²

- SVOBODA 1997 — Ladislav Svoboda (ed.): Encyklopedie českých tvrzí. Díl 1, A-J. Praha 1997
- SVOBODA 2010 — Miroslav SVOBODA: Páni ze Strakonice. Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů. Praha 2010
- ŠAMÁNKOVÁ 1958 — Eva ŠAMÁNKOVÁ: K počátkům žebrové klenby v české gotické architektuře. In: Zprávy památkové péče 18. Praha 1958, 166sq.
- ŠAMÁNKOVÁ 1961 — Eva ŠAMÁNKOVÁ: Architektura české renesance. Praha 1961, 69, 117
- ŠIMEK/POLÍVKA/DBALÝ 1933 — Rudolf Gustav ŠIMEK / Václav POLÍVKA / Miroslav DBALÝ: Strakonice. propagace a adresář. 1933
- ŠTEFAN/VARADZIN 2007 — Ivo ŠTEFAN / Ladislav VARADZIN: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. In: Colloquia mediaevalia Pragensia 8, Praha 2007, 33–53
- ŠTORM 1956 — Břetislav ŠTORM: Nálezy na státním zámku v Blatné. In: Zprávy památkové péče 16. Praha 1956, 272
- TEPLÝ 1906 — František TEPLÝ: Farní osada Předslavice na Volyňsku. Praha 1906
- TEPLÝ 1933 — František TEPLÝ: Dějiny města Volyně a okolí. Písek 1933²
- TOMASZEWSKI 1974 — Andrzej TOMASZEWSKI: Romańskie kościoły z emporami zachodnimi. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1974
- TOMEK 1873 — Václav Vladivoj TOMEK: Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z diecése Pražské. Praha 1873
- TŘEŠTÍK 1979 — Dušan TŘEŠTÍK: Proměny české společnosti ve 13. století. In: Folia historica Bohemica 1. Praha 1979
- TŘEŠTÍK 2006 — Dušan TŘEŠTÍK: Slovanská liturgie a písennictví v Čechách 10. století. Představy a skutečnost. In: SOMMER 2006, 189–218
- TŘEŠTÍK 2002 — Dušan TŘEŠTÍK: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935). Praha 2002
- TŘEŠTÍK/ŽEMLIČKA 1997 — Dušan TŘEŠTÍK / Josef ŽEMLIČKA (ed.): Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Praha 1998
- TŘÍSKA 1986 — Karel TŘÍSKA (ed.): Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 5. Jižní Čechy. Praha 1986

- TUREK 1965 — Rudolf TUREK: K problému počátku raně feudálních emporových kostelů u nás. In: Právněhistorické studie 11, Praha 1965, 17–27
- VACEK 1890 — František VACEK: Kostely, církve a chrámy v Čechách. In: Method 16. Praha 1890, 91–94, 115–118
- VACEK 1891 — František VACEK: Kostely, církve a chrámy v Čechách. In: Method 17. Praha 1891, 5–9, 15–18, 29–32, 32–38, 69–74, 87–90, 100–103, 114–117, 126–128, 136–138
- VACEK 1892 — František VACEK: Kostely, církve a chrámy v Čechách. In: Method 18. Praha 1892, 7–11, 15–19, 41–46, 52–55, 65–68, 76–79, 99–103, 112–115, 136–139
- VALKONY 2006 — Jiří VALKONY: Zpráva o archeologickém výzkumu Strakonice-Hrad. Nepublikovaná nálezová zpráva Archaia Praha o.p.s. Praha 2006
- VALKONY 2008 — Jiří VALKONY: Nová zjištění k vývoji ostrožny Strakonického hradu ve středověku. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 21, České Budějovice 2008, 303–316
- VANĚK/HOSTAŠ/BOROVSKÝ 1899 — Ferdinand VANĚK / Karel HOSTAŠ / František Adolf BOROVSKÝ: Soupis památek uměleckých a historických v Království Českém. Politický okres Klatovy 7. Praha 1899, 107
- VANÍČEK 2000 — Vratislav VANÍČEK: Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197–1250. Praha 2000
- VARHANÍK 1995 — Jiří VARHANÍK: Neznámý prostor strakonického hradu. In: Průzkumy památek 2. Praha 1995, 77–83
- VARHANÍK 1996 — Jiří VARHANÍK: Ještě ke stavební historii strakonického hradu. In: Průzkumy památek 1. Praha 1996, 94–96
- VARHANÍK/KYNCL 2006 — Jiří VARHANÍK / Josef KYNCL: Chórová věž na dřevěném roštu. K stavebním dějinám hradu ve Strakonici. In: Dějiny staveb. Praha 2006, 25–32
- VENCL 2006 — Slavomil VENCL: Nejstarší osídlení jižních Čech. Praha-Pelhřimov 2006
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004

- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997 — Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 644–646
- VÝZKUMY V ČECHÁCH 1982 — VÝZKUMY V ČECHÁCH 1978-79. Praha 1982
- WAGNER 1937 — Václav WAGNER: Fresky kláštera ve Strakoniciích. In: Život. List pro výtvarnou práci a uměleckou kulturu 15. Praha 1937, 168–173
- WALDSTEIN-WARTENBERG 1990 — Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG: Maltézský řád dnes. Praha 1990
- WALDSTEIN-WARTENBERG 2008 — Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG: Řád johanitů ve středověku. Kulturní dějiny řádu. Praha 2008
- WIRTH 1957 — Zdenek WIRTH (ed.): Umělecké památky Čech. Praha 1957
- ZETTLER 1088 — Alfons ZETTLER: Die frühen Klosterbauten der Reichenau. Sigmaringen 1988
- ŽEMLIČKA 1981 — Josef ŽEMLIČKA: Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem. In: Československý časopis historický 29. Praha 1981, 704–730
- ŽEMLIČKA 1990 — Josef ŽEMLIČKA: Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu. Praha 1990
- ŽEMLIČKA 1997 — Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997
- ŽEMLIČKA 2002 — Josef ŽEMLIČKA: Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha 2002

Informační zdroje z internetu:

- http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/orp_strakonice, vyhledáno 23.5. 2013
- http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_st, vyhledáno 23.5. 2013
- http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/mesta_a_obce, vyhledáno 23.5. 2013
- <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/VyberKatastrMapa.aspx>, vyhledáno 23.5. 2013
- <http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=6D2BCEB5&MarQParam0=755915&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>, vyhledáno 23.5. 2013
- <http://www.obec-cejetice.cz/>, vyhledáno 20.1.2012
- <http://www.bcb.cz/Katalog/Vikariaty/Strakonice>, vyhledáno dne 20.1.2012

10.1 Seznam zkratk použitých pramenů

- CDB I — FRIEDRICH G. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae I. Praha 1904–1907
- CDB II — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae II. Praha 1981
- CDB III/1 — FRIEDRICH G. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae III/1. Praha 1943
- CDB III/2 — FRIEDRICH G. / KRISTEN Z.(ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae III/2. Praha 1962
- CDB IV/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae V/1. Praha 1962
- CDB IV/2 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (edd.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae V/1. Praha 1965
- CDB V/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (edd.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae V/1. Praha 1974
- CDB V/2 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (edd.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae V/2. Praha 1981
- CDB V/3 — Sáša DUŠKOVÁ / Vladimír VAŠKŮ (edd.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae V/3. Praha 1993
- DELAVILLE LE ROULX 1901–1905 — Delaville Le Roulx, Cartulaire général de l'ordre de St. Jean de JerusalemI. Paris 1901–1905, 187
- ELNKP — Evidenční list nemovité kulturní památky. Praha s.d.: Bukovník (1974); Čejetice; Čestice; Předslavice; Radomyšl; Řepice; Strakonice; Volenice; Zdíkovec (1963). NPÚ Praha
- FRB I — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum I. Praha 1873
- FRB II — Josef EMLER, Václav Vladivoj Tomek (ed.): Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1874
- FRB II/2 — Josef EMLER/Václav Vladivoj Tomek (ed.): Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského. In: Fontes rerum Bohemicarum II/2. Praha 1874, 203–237
- FRB III — Josef EMLER(ed.): Fontes rerum Bohemicarum III. Praha 1882
- NA Praha, ŘM — Národní archiv Praha, Maltézští rytíři–české velkopřevorství (1085–1526)

- NPÚ Praha — Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha: Oddělení fotodokumentace a dokumentačních sbírek
- RBM III — Josef Emler (ed.): Regesta diplomatika nec non epistolaria Bomiae et Moravice. Praha 1890
- SHP — stavebně-historický průzkum
- SÚRPMO — Státní ústav pro rekonstrukci památkových míst a objektů Praha
- SOKA Strakonice — Státní okresní archiv Strakonice
- ÚAZK Praha — Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha